

BOTIM I UNIVERSITETIT MESDHE'TAR TË SHQIPËRISË

EUROMEDITERRANEAN

Revistë periodike shkencore

3

Dhjetor 2012

Tiranë, Dhjetor 2011

© UMSH PRESS

EUROMEDITERRANEAN

Revistë shkencore

Botim i UNIVERSITETIT MESDHETAR TË SHQIPËRISË

Nën Drejtimin e Akad.Asoc. Prof. Dr Anastas ANGJELI

Bordi i Nderi

Prof.Dr.Arben Put

Prof.Dr.Artistotel Pano

Prof.Dr.Sabah Hilmija

Prof.Dr.Ilia Kristo

Prof.Dr.Emin Riza

Prof.Dr.Vasil Tole

Kryeredaktor

MA. Ilir HEBOVIIJA

Redaktorë Shkencore

MA.Nevila RAMA

MA.Kriton KUÇI

Bordi Drejtues-Shkencor -Editorial

Kryetar

Prof.Dr.ANASTAS ANGJELI

Akademik i Asoc.

Anëtarë

Prof.Dr.Kosta Bajraba

Prof.Dr Ilia Kristo

Prof.Dr. Esmeralda Uruçi

Prof.Dr. Stefan Çapaliku

MA. Ben Blushi

Prof.Asoc. Mimoza Manxhari

Prof.Dr.Orfea Dhuci

Dr. Hysen Çela

Dr. Altin Hoti

Dr. Fatos Ibrahim

Dr.Skender Demaliaj

MA. Gjergj Teneqexhi

MA. Ardian Petollari

MA. Nevila Rama

MA Jona MARASHI

MA. Ilir Aliaj

MA.Besnik Leskaj

MA. Kriton Kuci

MA. Etleva Vertopi

MA.Merita Myftari

MA. Emilio Cika

Kopertina Quick Advertise

Faqosja: Dafina Stojko

© UMSH PRESS

Shtypyr: GEER, 2012

PËRMBAJTJA

DREJT SHQIPËRISË SË ZHVILLUAR: SKENARË LIGJORE DHE FINANCIARË PËR ZHVILLIMIN E BUJQËSISË DHE SISTEMIT BANKAR

Anastas ANGJELI

Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë

Ilir BARJABA

Stanford University

Kristaq GJYLI

Universiteti i Tiranës 7

KOMPANITE BULLGARE PERBALLE KRIZES GLOBALE 2008-2009

Donika ANDREEVA

University of National and World Economy, Sofia, Bullgari 13

NJË VËSHTRIM MBI VULNERABILITETIN E EKONOMISË SHQIPTARE NDAJ NDRYSHIMEVE KLIMATIKE

Enkelejda TOLE 19

ROLI I BUJQËSISË NË ZHVILIMIN EKONOMIK TË KOSOVËS

MSc.Kushtrim BYTYQI

Universiteti i Prishtinës 31

NJË VËSHTRIM SOCIOLOGJIKO-FILOZOFIK PËR BASHKËJETESËN DHE MIRËKUPTIMIN NDËRFETAR NË SHQIPËRI

Genti KRUIJA

Universiteti i Tiranës 39

FUNKSIONET E SINDIKATAVE, TRIPARTIZMI DHE DIALOGU SOCIAL NË SHQIPËRI

Ilir RUSI

Universiteti i Tiranës 54

**AKTET JURIDIKE NË KËNDVËSHTRIMIN E SË DREJTËS
NDËRKOMBËTARE TË PUNËS; PËRAFRIMI I LEGJISLACIONIT
SHQIPTAR ME ATË NDËRKOMBËTAR TË PUNËS.**

Jurida DIMROÇI

Albanian University 67

LËVIZJET E REJA SHOQËRORE. RASTI I SHQIPËRISË

Kriton KUCI

Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë

Emilio CIKA

Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë 81

**STATUSI DHE MUNDËSITË E REDUKTIMIT TË SJELLJEVE TË RISKUT
NË SHËNDET, NË POPULLATËN ROME NË SHQIPËRI.**

NEVILA KOÇOLLARI

Universiteti "Ismail Qemali" Vlorë 90

SJELLJA ZGJEDHORE DHE IDENTIFIKIMI I VOTËS NË SHQIPËRI

Afrim KRASNIQI 108

**KLASA POLITIKE SHQIPTARE DHE ROLI I SAJ
NË PAVARËSINË E INSTITUCIONEVE**

Elda ZOTAJ

Instituti i Studimeve Europiane 143

**ASPEKTE TË GJEOPOLITIKËS EVROPIANE DHE
PRANIMI I SHQIPËRISË NË LIDHJEN E KOMBEVE**

Esilda LUKU

Universiteti Aleksandër Moisiu 159

I.

- EKONOMI -

**(Kriza globale. Kriza e borxheve
në Eurozonë - Ndikimet)**

DREJT SHQIPËRISË SË ZHVILLUAR: SKENARË LIGJORE DHE FINANCIARË PËR ZHVILLIMIN E BUJQËSISË DHE SISTEMIT BANKAR

Anastas ANGJELI

Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë

Illir BARJABA

Stanford University

Kristaq GJYLI

Universiteti i Tiranës

ABSTRACT

This paper addresses the topic of economic model of Albania, in the context of country's ambitions towards a developed country. Avoiding intentionally considering the political context of the country, the authors explore how the actual point of country's development trajectory can help developmental ambitions. Their hypothesis is that Albania is likely to achieve the stage of a developed country in two decades. In order to argue their hypothesis, the authors underline the need to correlate the economic growth with qualitative economic growth, to create the synergy between the qualitative growth and job creation and quality of life of population, public services, and to link the development of the country with the rapid progress of new technologies. The paper focuses particularly in the need to revise the development of agriculture and the banking system functioning, increasing its real contribution to country's economic and social development. The authors introduce some scenarios for the development of both sectors.

Keywords: Albania, economic model, development, agriculture, banking system

1. Konteksti

Prej një viti flitet për një model të ri ekonomik që Shqipëria duhet të ndjekë për t'u bërë një vend i zhvilluar. Por transformimi nga një ekonomi në zhvillim në një ekonomi të zhvilluar nuk mund të ndodhë si me magji. Aq më pak në një hark kohor prej pak vitesh. Nuk ka asnjë përvojë botërore që të sugjerojë këtë mundësi. Duke diagnostifikuar ekonominë shqiptare në stadin e sotëm, do të ishte ambicioze të pretendonim një "Shqipëri të Zhvilluar" vetëm pas dy dekadash. Sepse për të transformuar ekonominë tonë nevojitet shumë punë dhe një seri reformash në kuadër të një modeli zhvillimi real që t'i përshtatet aktualitet dhe kontekstualitetit të ekonomisë. Nuk bëhet fjalë për reforma rregullatore e legjislative, të cilat mbeten në letër, por për reforma që, përveç legjislacionit, reformojnë funksionalitetin e ekonomisë. Më poshtë do të parashtrojmë disa ide, të cilat i gjykojmë të domosdoshme në rrugën drejt Shqipërisë së zhvilluar. Duhet përmendur gjithashtu se në Shqipëri nuk ka ardhur akoma koha të bëjmë zgjedhje doktrinale në lidhje me zhvillimin ekonomik, nuk e kemi ende këtë luks. Vendi vuan për reforma praktike më shumë se sa për variacione ideologjish që nuk përkthehen dot në realitetin tonë. Stadi aktual në të cilin ndodhet vendi imponon që modeli i ri ekonomik të synojë me realizëm për të kuruar sektorët e ekonomisë reale.

2. Modeli i ri ekonomik: Rritje ekonomike plus zhvillim plus teknologji të reja

Në kuadër të zhvillimit të ekonomisë, Shqipërisë i duhet një model i ri ekonomik. Modeli i dy dekadave të para të tranzicionit ka shërbyer jo mjaftueshëm për ambiciet e një Shqipërie të zhvilluar. Ky model, edhe kur ka prodhuar rritje ekonomike, nuk e ka "përkthyer" atë në zhvillim dhe akses për shoqërinë në tërësi. E themi këtë sepse rritja ekonomike është shoqëruar paradoksalisht me rritje të papunësisë. Për më tepër nuk është ulur niveli real i varfërisë, në sinkron me atë që pritej të sillte një rritje ekonomike e tillë. Pra, nuk ka pasur progres social. Një rritje ekonomike, e cila nuk "përkthehet" në zhvillim i vlen një pakicë, por jo shumicës së shqiptarëve, as Shqipërisë së zhvilluar. Në këtë kontekst, mbetet imperative që modeli i ri ekonomik të trajtojë si përbërës të veçantë "rritjen ekonomike" dhe "zhvillimin ekonomik". Rritja ekonomike është rritja e vëllimit të prodhimit, pra rritja e GDP-së. Ndërsa zhvillimi

ekonomik nuk është vetëm një proces sasior, por edhe një ndryshim cilësor. Më konkretisht, zhvillimi ekonomik prodhon përmirësime në treguesit themelorë të shoqërisë, si cilësia e edukimit publik, niveli i shërbimit shëndetësor, jetëgjatësia mesatare e popullsisë, ulja e varfërisë, ulja e papunësisë etj. Që të arrihen këto përmirësime cilësore sociale, është e nevojshme që rritja ekonomike e gjeneruar çdo vit të investohet për zhvillimin e sektorëve të ekonomisë. Për fat të keq, kjo nuk ka ndodhur, sepse qeveritë kanë ndjekur shtigjet që çojnë drejt Shqipërisë elektorale, jo drejt Shqipërisë së zhvilluar. Buxheti i shtetit është përdorur si “kalë beteje” për qëllime elektorale në vepra infrastrukturore, në ato zona ku partia qeverisëse ose ka dashur të shpërblejë ose të parablejë votuesit e saj. Ndërkohë, janë lënë në harresë sektorët e ekonomisë reale. Pra, “ekonomia reale” është sakrifikuar për “politikën reale” të klasës qeverisëse. Kjo klasë ka shpalosur deri tani një mentalitet makiavelist, duke e implementuar qeverisjen si një “armë të ftohtë” për betejat elektorale. Qeverisja është vënë në shërbim të zgjedhjeve dhe jo zgjedhjet në funksion të qeverisjes, siç ndodh në çdo demokraci funksionale. Ky model qeverisjeje është deficitar në ushqimin e interesave afatgjatë të zhvillimit dhe e ka sflitur vendin, në vend që ta zhvillojë atë. Prandaj, rritja ekonomike nuk është “përkthyer” në zhvillim të shoqërisë.

Në modelimin e ri të sjelljes ekonomike, sidomos në kuadër të rritjes së GDP është e rëndësishme të analizojmë fillimisht çfarë zotërojmë ne si ekonomi kombëtare. Për këtë, balanca e sasisë së punës me kapitalin është një ndër treguesit kryesorë që duhet të orientojë politikëbërjen. Aktualisht, ekonomia shqiptare zotëron më shumë sasi pune sesa kapital në qarkullim. Kjo lind nevojën për të identifikuar mënyra inteligjente për të shtuar sasinë e kapitalit që investohet në ekonomi. Kjo do të sjellë rritjen e frekuencës së inkubimit të bizneseve të reja. Mënyra e duhur për ta bërë këtë, do të ishte promovimi i teknologjive të reja në ekonominë kombëtare. Për këtë, në planifikimin e buxhetit afatgjatë të qeverisë, zhvillimi i këtyre teknologjive duhet të jetë prioriteti i prioriteve. Është domosdoshmëri që të ardhurat publike të mbështesin zhvillimin e teknologjive të reja në fazën e tyre të parë. Edhe me buxhetin modest që zotëron Shqipëria, mund të nxitet hyrja e teknologjive të reja në ekonomi. Por kjo detyron që buxheti të mos përdoret sipas mendësisë populisto-elektorale. Modeli i ri ekonomik duhet të jetë në funksion të “Shqipërisë së Zhvilluar” dhe jo të “Shqipërisë elektorale”. Implementimi i teknologjive të reja në ekonomi mbetet imperativ në rrugën drejt zhvillimit.

3. Zhvillimi i bujqësisë: Ekonomitë e Shkallës dhe Banka Agrare

Bujqësia është një sektor shumë i rëndësishëm i ekonomisë shqiptare. Kjo jo vetëm për shkak të kontributit në Prodhimin e Përgjithshëm Bruto, i cili është rreth 17%, por më shumë për faktin se gjysma e popullsisë siguron bazën e të ardhurave nëpërmjet këtij sektori. Prandaj, nuk mund të flitet për një ekonomi të zhvilluar pa i gjetur më parë një kurë dhe vizion tjetër zhvillimi sektorit bujqësor.

Aktualisht, bujqësia është tejet e prapambetur. Sipas INSTAT, për periudhën 2000-2008, PBB është rritur mesatarisht me 6.1% ndërsa sektori i bujqësisë vetëm me 3.85%. Pas rënies së komunizmit, toka bujqësore u privatizua. Politikat liberalizuese të tregut bujqësor çuan në shpërbërjen e 550 ish-fermave bujqësore, me një sipërfaqe të përgjithshme prej 560.000 hektarësh. Për rrjedhojë, sot bujqësia shqiptare është e segmentuar në ferma të vogla, me një sipërfaqe mesatare prej afro 1.3 hektarësh. Shifra 1.3 ha është një mesatare tepër e vogël dhe ka diktuar pamundësinë për të aplikuar në prodhimin bujqësor, atë që në ekonomi quhet “ekonomitë e shkallës”. Zakonisht, në vepërimitaritë prodhuese, me shtimin e vëllimit të prodhimit reduktohen, në përpjesëtim të drejtë me të, edhe kostot e prodhimit. Por madhësia, e thënë ndryshe vogëlsia, e fermave shqiptare nuk lejon prodhimin në nivele të larta për njësinë e fermës. Prandaj është e detyrueshme që sektori bujqësor të orientohet drejt njësive prodhuese me madhësi mesatare 30 apo 40 herë më të madhe se mesatarja e tanishme për të përfituar nga aplikimi i “ekonomive të shkallës”. Në këtë kontekst, diku nga Shtatori i 2010, Ministria e Bujqësisë deklaronte se kishte nisur të hartonte një projektligj për krijimin e fermave bujqësore. Pra, nuk është se qeveria nuk e njeh këtë limit të sektorit bujqësor. Megjithatë, ka kaluar pothuajse një vit dhe nisma për krijimin e fermave ka mbetur në terma abstrakte. Nuk janë këto ritmet e punës për shndërrimin e Shqipërisë në një vend të zhvilluar.

Ndërkohë, paralel me zgjerimin e madhësisë mesatare të fermave, duhet të mendohet për financimin e zhvillimit të sektorit bujqësor. Fermerët kanë të ardhura të pakta, të pamjaftueshme për të investuar në ngritjen e infrastrukturës së fermës. Aktualisht bankat tregtare ofrojnë kredi, por që aplikojnë norma interesi absurde.

Një skenar për të zgjidhur problemin e financimit të fermave bujqësore do të ishte krijimi i “Bankës Kombëtare Agrare”, e cila do të fokusohet tërësisht në projekte bujqësore. Kjo bankë duhet të iniciohet nga shteti, pasi sektori privat bankar nuk është i ndërgjegjësuar për potencialin e bujqësisë. Kjo

“Bankë Agrare”, duke u përqendruar tërësisht në financimin e projekteve bujqësore, do t’u mundësonte fermerëve kredi për të financuar projektet e tyre. Banka të tilla ekzistojnë në shumicën e vendeve të zhvilluara. Vërtet bankat tregtare aktualisht ofrojnë kredi për projekte bujqësore, por normat e interesit janë shumë të larta, rreth 24%. Kjo përqindje e lartë, e kombinuar me kërkesat strikte për kolateral, i bën këto kredi aspak funksionale. Prandaj “Banka Agrare” do shërbente si një bankë e fokusuar në një sektor të vetëm, me qëllim kalkulimin sa më të saktë të riskut për të ofruar kredi me norma interesi me të ulëta.

Një skenar i dytë për garantimin e kreditimit për fermerët do të ishte ngritja e fondeve private financiare të investimit, të përqendruara në sektorin bujqësor. Kjo zgjidhje kërkon veprimin e operatorëve privatë. Duke iu referuar praktikës botërore, këto fonde janë të ngjashme me format e mikrofinancimit, por ofrojnë shuma më të mëdha kreditimi, si dhe e garantojnë kapitalin e tyre, duke u marrë hua kompanive të mëdha ndërkombëtare me të cilat kanë lidhur paraprakisht kontrata furnizimi. Tipikisht, kapitali huazohet me një normë interesi 2.5-3 për qind nga kompanitë e mëdha, për t’ua huazuar më pas fermerëve me norma 12-13 për qind. Por, ky skenar mbetet më i vështirë se Banka Agrare ngaqë kërkon një emancipim të sektorit financiar për të investuar në bujqësi, si edhe për t’u integruar në skemat ndërkombëtare financiare.

Përparimi i sektorit bujqësor nëpërmjet skenarëve të mësipërm do të përmirësonte ndjeshëm sektorin bujqësor, ritmet e rritjes ekonomike në tërësi, si dhe cilësinë e jetesës së më shumë se gjysmës së popullsisë.

4. Sektori Bankar: Guximi për të ndryshuar kredidhënien

Në vija të përgjithshme sektori bankar është më i zhvilluar dhe më i sofistikuar se sektorët e tjerë të ekonomisë. Kjo edhe sepse shumica e bankave janë banka të huaja me emër. Megjithatë, ky sektor ka përfituar nga depozitat e shqiptarëve, por nuk ka shërbyer sa duhet për financimin e zhvillimit të ekonomisë. Në këtë sektor, konservatorizmi i tepruar për kolateral në dhënien e kredive ndërthuret mrekullisht me abuzimin në procedurat kredidhënëse. Në pamje të parë duket sikur konservatorizmi aty ku s’ka kolateral dhe liberalizmi aty ku ekziston kolaterali janë kontradiktorë. Përkundrazi, këto dy diagnostikime nuk duhen parë si reciprokisht përjashtuese, pra që prania e njërës të mohojë tjetrën.

Kryefjalë e sistemit bankar ka qenë gjithnjë siguria. Pra, të jepen kredi aty

ku ekziston kolaterali për të mbështetur kredidhënien. Por kjo është bërë duke sakrifikuar cilësinë e planit të biznesit të kredikërkuesve. Bankat tona nuk i kushtojnë po aq rëndësi cilësisë së planit të biznesit të subjektit, sesa kolateralit të tij. Përkundrazi, bankat mbifokusohen në provat e subjektit për të garantuar kolateral. Kjo ka shkaktuar që kredia të miratohet pa asnjë mëdyshje, edhe kur një plan-biznes është mediokër, por subjekti kërkues garanton kolateral. Në anën tjetër, një plan-biznes cilësor dhe që shpalos shanse të larta për të qenë i suksesshëm refuzohet, nëse subjekti nuk arrin të plotësojë plotësisht kërkesat e kolateralit. Duke ndjekur këtë logjikë, sistemi bankar ka sakrifikuar cilësinë e projekt-bizneseve thjesht për të garantuar sigurinë në fitimet e veta. Pra, sistemi bankar është kufizuar bë vetvete dhe është shkëputur nga kontributi në ekonominë reale. Niveli prej pothuajse 17% i kredive të këqija ilustron dështimin e kësaj strategjie. Por një Shqipëri e zhvilluar mund të mbetet për shumë kohë një ëndërr, me një sistem bankar që shëndoshet në vetvete dhe nuk riskon në favor të zhvillimit.

Një sistem bankar modern nuk mbyll sytë ndaj cilësisë së planit të biznesit. Duke vepruar kështu, sistemi bankar ka dështuar për të qenë promotor i suksesshëm i zhvillimit ekonomik të vendit. Prandaj, sistemi bankar duhet të ndërgjegjësohet se është koha për ta përqendruar vizionin kreditues më shumë te cilësia e planit të biznesit sesa te kolaterali. Thelbi i kredive është të krijojnë biznese që formësohen suksesshëm dhe jo të shkëmbehen rëndomtë me kolateral. Është imperative që Banka e Shqipërisë ta drejtojë sistemin drejt këtyre ndryshimeve.

Bibliografia

1. James D. Wolfenshon, The future of Global Development and Pace, Granoff Forume, 2002
2. Riccardo Faini, Macroeconomic stabilization during the transition (Albania's experience)
3. J. Stieglitz, Freefall (America, Free markets, and the sinking of the world economy), 2010.
4. Joseph E. Stieglitz, Economics of the Public Sector -Third edition , 2000
5. Thomas L. Friedman, The World is Flat -2005
6. Paul Krugman, The return of Depression Economics and the Crisis of 2008 -2009
7. George Soros, Alkimia e Financave, 1987

KOMPANITE BULLGARE PERBALLE KRIZES GLOBALE 2008-2009

Donika ANDREEVA

University of National
and World Economy, Sofia, Bullgari

ABSTRACT

The global financial crisis of 2008-2009 put to the test not only the countries from which it started, but also the poorly developed market economies, such as the economy of Bulgaria. Initially, the effect on the country is negligible and indirect. But the crisis also affects the real economy sector of the country through all internal and external channels. Bulgarian companies are also faced with serious challenges under the conditions of a global crisis. The wayout of the crisis globally is complex and controversial. Bulgaria also needs to adjust its anti-crisis program to that of the EU. But most important are the emergency measures, which the companies themselves are facing.

The author deliberately does not include the debt crisis in the EU because of the very dynamic processes taking place there, the study of which would require a long term approach.

Keywords: crisis, alternative earnings, global crisis, small busines, external channels, static aspect, internal channels, dynamic aspect, liquidity, intercompany indebt, chain indebtedness

1. Kriza globale 2008-2009

Bullgaria është një vend i vogël, me një ekonomi jo shumë të zhvilluar. Sidoqoftë fakti që ekonomia bullgare është shumë e hapur është arsyeja se pse impakti i krizës globale 2008-2009 u ndie në vend. Në fund të vitit 2008 dhe në fillim të 2009 efektet në ekonomi ishin indirekte. Sistemit bankar bullgar i mungojnë bankat investuese-zemra e krizës në SHBA dhe Evropë. Nga ana tjetër, bankat tona tregëtare përdorin kryesisht instrumente tradicionale për të tërhequr fonde për kreditim nga persona fizikë dhe ligjorë. Për këtë arsye efekti negative i integritetit të ekonomisë sonë me sistemin bankar botëror ka një impact pozitiv në kushtet e krizës.

Kriza globale filloi në sektorin financiar të SHBA dhe Evropës dhe në vazhdim u transferua në sektorin real. Shtetet më të zhvilluara u prekën. Këtë e vërtetojnë vlerësimet e kësaj periudhe të Fondit Monetar Ndërkombëtar dhe Komisionit Evropian. Kriza ndikoi edhe sektorin real në Bullgari. Duke gjykuar nga burime të jashtme :

- eksportet u ulën;
- të ardhurat nga investimet e huaja direkte u ulën;
- aksesit në kredi nga bankat tregëtare bullgare u ul;
- remitancat nga bullgarët jashtë u ulën;
- të ardhurat nga turistët e huaj në Bullgari u ulën;
- të ardhurat nga transportet ndërkombëtare nga kargot bullgare u ulën.

Edhe në kanalet e brendshme u vërejt përkeqësim:

- investimet e brendshme të firmave me bazë në Bullgari u ulën;
- shpenzimet qeveritare u ulën;
- konsumi privat i familjeve u ul;
- kursi fiks i këmbimit uli konkurrueshmërinë e mallrave vendase¹

2. Ambjenti i jashtëm

Inflacioni në rang botëror u rrit në Dhjetor 2009 me 0,2 pas një periudhe katër mujore me vlerë negative.² Sigurisht që kriza globale ndikon në ambjentin makroekonomik të një vendi dhe të kompanive industriale duke ulur të ardhurat nga shitjet, duke ulur likuiditetet etj. Një ndryshim u vërejt në këtë periudhë në indikatorët makroekonomik-kursi i këmbimit,

1 Angelov, Ivan, global economic crisis in Bulgaria, Academic Publishing House „Prof. Drinov“, Sofia, 2010., P. 178.

2 Bashev D. Financial Management of the private sector in the global financial crisis, anti-crisis management of industrial companies, Avangard Prima, Sofia, 2011. p. 124-125.

normat e interesit, politikat fiskale, bilanci i pagesave status ii importit dhe eksportit, borxhi etj. Eksportet u ulën në mënyrë dramatike pas gjysmës së parë të vitit 2008. Deri më gusht të vitit 2009 eksportet e mallrave industrial rranë mbi 30% në bazë vjetore. Indikatorët ekonomikë treguan një rënie prej 4.2% në gjysmën e parë të vitit 2009 të krahasuar me të njëjtën periudhë të vitit 2008. Vlera e shtuar në industry rra me 11%. Në korrik 2009 prodhimi industrial u ul me 18.9 % dhe shitjet e kompanive në vend u ulën me rreth 25-30%. Sepse nqs kompanitë eksportojnë rënia është si rezultat i uljes së eksporteve. Dhe nqs punojnë më kompani të tjera bullgare biznesi i tyre bie si apsojë e rënies së ekpoteve. Për këtë arsye në mes të atij viti rënia e përgjithshme kishte arritur 50%³.

Në nivelin makroekonomike kriza ekonomike globale karakterizohet nga një rënie e fortë e aktivitetit ekonomik, nivelit të konsumit, rritjes ekonomike dhe rënies së likuiditetit⁴. Kërkesa e brendshme vazhdon të tkurret gjatë vitit 2009. Për vitin 2010 u vërejt një tendencë për kthimin e rritjes ekonomike globale, e mbështetur kjo nga stimuj monetarë dhe fiskalë të qeverive dhe organizatave financiare ndërkombëtare.

Ndërmjet faktorëve që ndikuan në deformimin e krizës financiare janë faktorë në nivelin makroekonomik por edhe faktorë që i përkasin tërësisht nivelit mikroekonomik të financave dhe financimit të kompanive. Nga një kendvështrim mikroekonomik efektet kryesore të krizës financiare kundrejt kompanive mund të përshkruhen si më poshtë:

1. Ulje e të ardhurave të kompanive dhe rritje e kostos;
2. Rënie e likuiditetit dhe aksesit në burime financiare;
3. Nivel i lartë i borxhit ndërmjet kompanive;
4. Ndryshim në planifikimin dhe strategjitë investuese të kompanive;
5. Rritje e rrezikut financiar;
6. Asimetri ndërmjet përgjegjësisë reale të menaxhimit⁵ nga njëra anë dhe bonuseve të menaxherëve nga ana tjetër.

3. Ambjenti i brendshëm

Pothuajse të gjitha kompanitë në vend po përballen me vështirësi si pasojë e uljes së konsumit në tregun vendas dhe atë të huaj, si dhe shokut në tregun e kapitalit. Kjo gjë con

3 Competitiveness of the Bulgarian economy in a crisis - Consequences and Perspectives, Economic Policy Institute, Sofia, 2010. p. 12, p. 23.

4 Bashev, D. ibid p. 127.

5 Arsyet e mangësive në menaxhimin financiar të kompanive të mëdha në sektorin real shkaktohen për arsye se kompanite injorojnë parimet themelore të teorisë së Financave në lidhje me marrëdhëniet ndërmjet objektivit kryesor të funksionimit të shoqërisë dhe qeverisjes së korporatave.

në një ndryshim të sjelljes së publikut por edhe të sektorit të korporatave, në mënyrë që të përshtaten në kushtet e reja.

Një nga arsyt kryesore të rënies së prodhimit të kompanive në vend, gjë që vazhdoi edhe në vitin 2010, ishte aksesimi i vështirë drejt financimit. Banka pushuan së dhëni pagesa overdraft kundrejt kompanive të cilat kishin marrë overdraft për të blerë lëndë të para, dhe se pasojë nuk kishin resurse financiare për të paguar sasitë e mëdha të lëndëve të para të cilat importonin. Kjo gjë çoi në uljen e prodhimit dhe njëkohësisht të shitjeve.

Komanitë e industrisë së ushqimeve u ndikuan më pak nga kriza. Madje disa prej tyre shënuan edhe rritje në shitje.

Sektorët më të prekur nga kriza janë ndërtimi, turizmi, metalurgjia, tregëtia dhe shërbimet. Në shumë vende evropiane, përfshirë edhe Bullgarinë, konsiderohet se aksesimi në burimin e kreditimit është çelësi për ringritjen ekonomike. Kërkesa për siguri ndaj kredive të dhëna për kompanitë vjen si rrjedhojë e nevojës për të suguruar këto kompani. Kjo siguri mund të jetë pasuri e patundshme ose makineri. Në periudha krize rritet kërkesa për siguri të tilla. Prandaj kompanive u duhet të sigurojnë kreditë duke vendosur si kolateral të gjithë kompaninë. Pas një situatë të vështirë dhe pas rritjes së deficitit buxhetor efektet e para të politikës anti-krizë filluan të ndihen në vjeshtë. Një rritje e ngadaltë e eksportit industrial filloi të ndihet dhe pjesa më e madhe e eksporteve ishin mallra konsumi. Bullgaria ruajti njën buxhet të balancuar i cili garantoj një stabilitet financiar. Në të njëjtën kohë u ruajt një klimë e favorshme fiskale me taksa të ulëta dhe të parashikueshme. Në fakt në Bullgari taksat e korporatave dhe taksa personale e të ardhurave u ulën në nivelin më të ulët të mundshëm prej 10%. Këto janë dhe mekanizmat fiskale që një qeveri mund të përdorë për të influencuar aktivitetet e entiteteve ekonomike.

4. Impakti në financat e korporatave.

Një nga impaktet më kryesore në financat e kompanive si rrjedhojë e krizës ekonomike është ndërprerja e likuiditetit. Treguesit e parë të shqetësimit në menaxhimin e likuiditetit të kompanive karakterizohen nga:

- Vështirësi në furnizimin me lëndë të para ose me mallra të cilat nuk shiten, punë, prodhim dhe mallra në proces;
- Vështirësi në mbledhjen e të ardhurave kryesisht nga klientët dhe furnizuesit;
- Rritja e detyrimeve ndaj bankave dhe institucioneve financiare;
- Vështirësi për aksesimin në kredi;
- Formimi i detyrimeve ndaj të punësuarve për periudha mbi një muaj.

Rënia e likuiditetit për vitet 2008 dhe 2009 është shumë e madhe. Likuiditeti ngushtohet më tej nga politika restriktive e bankave, si në lidhje me dhënien e kredive bankare ndaj

kompanive por edhe financimin e konsumatorëve. Bizneset e vogla ndikohen më shumë nga ndryshimet në kushtet makroekonomike dhe ato përpiqen të bëhen sa më fleksibël dhe të përshtaten sa më shpejt me ndryshimet. Për këtë arsye ato janë më aktive në kërkimin e burimeve të jashtme të likuiditetit. Likuiditeti i një entiteti varet nga aftësia e tij për të paguar kreditorët dhe ndryshon nga likuiditeti i aseteve.

Likuiditeti mund të analizohet nga një aspekt statik dhe nga një aspekt dinamik.

Mga pikëpamja statike nënkupton se kompania në një moment të caktuar ka në dispozicion asetet e nevojshme afat shkurtër për të garantuar pagesat. Nga këndvështrimi dinamik likuiditeti nënkupton aftësinë për të raportuar asetet në dispozicion të kompanisë për tu shndërruar në kesh.

Një nga efektet më të dhimbshme të krizës për bizneset sot është borxhi ndërmjet kompanive. Bëhet fjalë për detyrimet e sektorit jofinanciar ndaj subjekteve të ndryshme në ekonomi - të qeverisë dhe organeve qeveritare, të partneriteteve tregtare, organizatat financiare, individëve privatë, etj.

Situata e përgjithshme në vend është e komplikuar, sepse përveç formës së zakonshme të borxhit, një zinxhir borxhi është i pranishëm me të cilin një entitet përmbushjen e detyrimeve të saj kundrejt një entiteti tjetër e lidh me pagesë që duhet të marrë pagesën nga pala e tretë.

Rreth fundit të vitit 2009 shuma e borxhit ndërmjet kompanive në sektorin jo financiar ishte rreth 157 miliardë BGN⁶.

Shuma e përgjithshme është e ndarë si më poshtë:

- Detyrime për taksa – 3.825 miliardë BGN;
- Detyrime të kompanive për kompani të tjera-103.62 miliardë BGN;
- Detyrime të kompanive kundrejt institucioneve financiare – 46.392 miliardë BGN;
- Detyrime kundrejt të punësuarve – 1.969 miliardë BGN;
- Detyrime për sigurimet shoqërore – 0.899 miliardë BGN.

Gjatë viteve të fundit borxhi ndërmjet kompanive është si më poshtë:

- Për vitin 2005 – 67 miliardë BGN
- Për vitin 2006 – 81 miliardë BGN;
- Për vitin 2007 – 121 miliardë BGN;
- Për vitin 2008 147 miliardë BGN;
- Për vitin 2009 – 156 miliardë BGN.

6 www.bgbusinesshelp.com The study was done by the Bulgarian Industrial Association based on National Statistics Institute data

5. Rrugëdalja nga kriza

Rrugëdalja nga kriza në shkallë globale është e komplikuar dhe kontroverse. Në këto kushte shumica e vendeve janë të orientuara drejt rritjes së eksporteve në krahasim me importet.

Programi anti krizë i Bullgarisë duhet të jetë konsistent me politikën anti krizë të BE. Është e nevojshme të vërehet me shumë kujdes karakteri i rrezikshëm i situatës botërore sepse zhvillimi i dobët i ekonomisë bullgare e bën këtë të fundit shumë vulnerabel kundrejt efekteve të krizës.

Stabiliteti financiar dhe ai social janë faktorë determinantë për stabilitetin e përgjithshëm të një ekonomie. Gjithashtu edhe ndihma që duhet të jepet për kompanitë është e një rëndësie thelbësore. Stimulimi i kërkesës së brendshme dhe të jashtme rekomandohet në periudha krize. Një strategji e tillë mund të shoqërohet me masa adekuate buxhetore për të mbështetur kërkesën. Forcimi i funksionit forcues dhe rregullator të shtetit është e detyrueshme. Në këtë mënyrë krijohen mundësitë për korrigjimin e aktiviteteve të kompanive financiare dhe jo. Në të njëjtën kohë është e nevojshme një paketë masash emergjente, kjo për arsye të pamaturisë së kompanive bullgare në treg.

Bibliografia

1. Angelov, Ivan "The global economic crisis in Bulgaria", Academic Publishing House „Prof. Drinov“, Sofia, 2010.
2. Attali, Jacques "Crisis: What comes after it?", Translated from French by Petrikova Maria, Sofia, RIVA, 2009.
3. Otte, Max "Crisis is coming: the new global economic crisis and how to prepare for it", Sofia, EASTRA, 2006.
4. Reich Mario. "The global crisis", Moscow, Pretexts, 2010.
5. "Competitiveness of the Bulgarian economy in a crisis" - Consequences and Perspectives, Economic Policy Institute, Sofia, 2010.
6. www.bgbusinesshelp.com

NJË VËSHTRIM MBI VULNERABILITETIN E EKONOMISË SHQIPTARE NDAJ NDRYSHIMEVE KLIMATIKE

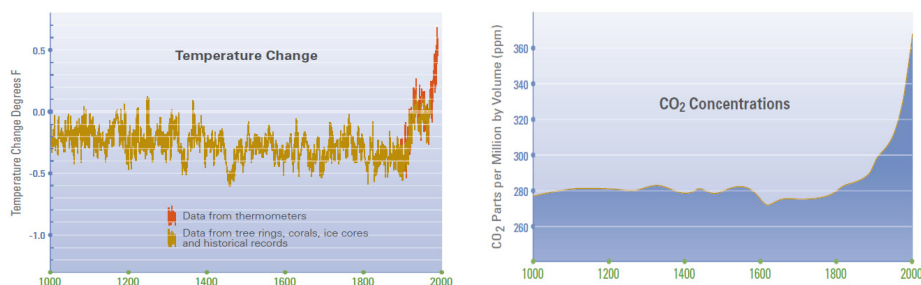
Enkelejda TOLE

ABSTRACT

During the last two centuries, human activities have caused an increase of the greenhouse gases (GHG), such as carbon dioxide (CO₂), causing the phenomenon of "global warming". Since the industrial revolution, the Earth's average temperature has increased significantly and rapidly. The Global warming will continue, and in all likelihood will accelerate. Through this article the author focuses on the measures that Albania should take in order to reduce the risks posed by the global warming.

Keywords : global warming, Albanian economy, measures

Figura 1. Ndryshimet e temperatures dhe dioksidit te karbonit ne mijevjecarin e dyte

Burimi: IPCC 2001

1. Ndryshimet klimatike - sfida globale e shekullit tonë

Ndryshimi i klimës është një nga sfidat më të rëndësishme mjedisore të shekullit të 21, e lidhur edhe me çështje të tjera të tilla të rëndësishme si rritja ekonomike dhe e zhvillimit, zbutja e varfërisë, me mundësinë e furnizimit me ujë të pijshëm si dhe me furnizimet adekuate të energjisë etj. Zbulimet shkencore¹ tregojnë që:

- Niveli global i ujit të detit është parashikuar të rritet me një mesatare minimale prej 0,28 m në këtë shekull. Edhe sasi të vogla të rritjes së nivelit të detit mund të cojnë në stuhi gjithnjë e më të rrezikshme duke rrezikuar edhe sistemet e argjaturave. Gjatë pesë shekujve të ardhshëm, rritja e nivelit të detit deri në 6 mm mund të sjellë përmbytjen e shumë tokave bregdetare;
- Rritja e rrezikut nga shtimi i zjarreve në pyje nga tendencat aktuale klimatike. Temperatura të larta, kushte të thata, shuarjet e zjarreve gjatë kohëve të fundit kanë rezultuar në përdorimin e sasive të larta të karburanteve;
- Ndryshimi i klimës ndikon ciklet hidrologjike, që shkaktojnë përmbytje. Shkërrirja e akullnajave është në rritje, ndodh më herët, dhe mesatarisht, ka një rritje të rreshjeve në formë shiu dhe të dëborës në dimër, që të gjithë faktorë që ndikojnë në përmbytjen në fillim të pranverës. Përmbytjet ka gjasa të vazhdojnë që të gjenerojnë humbje të mëdha ekonomike në të ardhmen;
- Temperaturat e gjithmonë e më të ngrohta të ujit të detit mund të ndikojnë në rritjen e intensitetit të uraganeve, të cilat njihen si forma me shkatërruese e katastrofës natyrore;
- Ka një rritje të konsiderueshme të përqëndrimit të popullsisë dhe të investimeve ndërtuese në zonat me risqe nga efektet e rrezikshme të ndryshimit të klimës, sidomos në ato zona që mund të preken nga uraganet, stuhitë, dhe zjarret në pyje. Ky zhvillim i shtohet impaktit potencial fizik të ndryshimit të klimës.
- Ndikimet ekonomike dhe sociale të ndryshimit të klimës mund të jenë akoma më të mëdha edhe të parapara në disa skenare të tjerë shkatërruese për njerëzimin.

Për sa më sipër, dy mendojmë që janë veprimet kryesore të mundshme për të frenuar impaktin e ndryshimit të klimës: *lehtësimi* dhe *përshtatja*. *Lehtësimi*:

1 Allianz Group and WWF, *Climate Change and Insurance: An Agenda for Action in the United States*, October 2006

ka të bëjë me marrjen e masave për reduktimin e clirimit të gazit serë, te tilla si efikasiteti i kërkuar i energjisë, reduktimi i shpyllëzimit dhe miratimi i teknologjiive të reja. Pavarësisht nga veprimet e ndërmarra për zbutjen e ndryshimeve klimatike, bota duhet të përshtatet me ndikimet që priten të ndodhin prej ndryshimeve klimatike, veçanërisht për të mbrojtur ata që janë më të pambrojtur.

Përshtatja: ka të bëjë me mundësi të ndryshme duke filluar nga pasiviteti, dhe duke vazhduar me teknikat për te zvogëluar rreziqet në një nivel të pranueshëm, mundësisht deri te shmangia e plotë e riskut. Megjithatë veprimet përshtatëse mund të bëhen në nivel lokal, koordinimi i tyre duhet të jetë në nivel global.

Angazhimi konkret i shumë vendeve ndaj ngjarjeve shkatërruese të motit, përmbytjeve, thatësirave, stuhive apo ngjarjeve të tjera, po vjen në rritje pasi po shkaktohen dëme të konsiderueshme në mjedis, ekonomi dhe përgjithësisht në shoqëri. Vulnerabiliteti shkaktohet pjesërisht nga ndryshimet ekstreme të klimës gjatë kohëve të fundit, por dhe nga ndjeshmëria e vendeve ndaj ngjarjeve të shkaktuara nga praktikrat në të kaluarën, kushtet social-ekonomike apo çështje ligjore. Shkalla me të cilën vulnerabiliteti ndaj motit ndikon mbi ekonominë e vendeve varet nga kapacitetet e tyre për ta përballuar atë apo për t'u adoptuar me të. Studimet tregojnë që sektorët e ekonomisë me të prekur në të ardhem nga këto ndryshime do të jenë: transporti, bujqësia, shëndeti, uji dhe energjia.

2. Ekonomia shqiptare perballë ndryshimeve klimaterike

Fatkeqësitë nga katastrofat natyrore dhe ato të lidhura me motin tashmë kanë një ndikim të rëndësishëm në ecurinë ekonomike edhe në rajonin e Europës Juglindore të afta të ndikojnë në pozicionet makroekonomike të këtyre vendeve. Efektet më të rëndësishme makroekonomike janë ato që ndikojnë në produktin e brendshëm bruto, prodhimet sektoriale, balancën e llogarisë korrente, borxhin dhe financat publike. Frekuenca në rritje dhe ashpërsia e dukurive të lidhura me motin mund të rrisin vulnerabilitetin financiar të shumë familjeve në Evropën Juglindore. Në të ardhmen, familjet kanë gjasa të përjetojnë dëmet më të shpeshta dhe potencialisht të rënda në pronat e paluajtshme, si dhe humbje të të ardhurave të punës për shkak të ndërprerjes të biznesit. Në pikëpamjen e pasojave të pritshme të ndryshimit të klimës, e kombinuar me nivelin e ekspozimit ndaj rreziqeve gjeologjike, menaxhimi i

rrezikut të fatkeqësive duhet të bëhet një aspekt jetik dhe i domosdoshëm në hartimin e strategjive të zhvillimit të vendeve të Evropës Juglindore.

Tabela 1: Ekspozimi i vendeve të Evropës juglindore ndaj risqeve të katastrofës

Country	Disasters								
	Earthquake	Flood	Landslides	Drought	Extreme temperature	Wind storm	Wild fire	Epidemic	Technological
Albania	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Bosnia and Herzegovina		x	x	x		x	x	x	x
Bulgaria	x	x		x	x	x	x		x
Croatia	x	x		x	x	x	x		x
FYR of Macedonia	x	x		x	x	x	x	x	x
Moldova	x	x	x	x	x	x		x	
Romania	x	x	x	x	x	x		x	x
Serbia	x	x			x	x	x	x	x
Montenegro	x	x			x	x	x	x	x
Slovenia	x	x			x				x
Turkey	x	x	x		x	x	x	x	x

Source: EM-DAT, as summarized in UN/ISDR-WB 2008.

Krahas vendeve të rajonit, sic shihet edhe nga tabela, Shqipëria është gjithashtu një nga vendet më të ekspozuara ndaj risqeve të katastrofave natyrore dhe ato të lidhura me ndryshimet e motit. Aktualisht, Shqipëria renditet e 41-ta në botë në treguesit e cënueshmërisë nga shkarjet e tokës, e 43-ta në goditjet nga tërmetet, dhe e 58-ta nga risku i prekjës nga thatësira². Shqipëria është gjithashtu e ekspozuar nga një spektër problemesh mjedisore të trashëguara nga periudha e ekonomisë së planifikuar dhe të centralizuar. Këtu përfshihen: dëmtimi i bio-diversitetit, erozioni i tokës, probleme specifike si ndotja e ajrit, uji dhe tokës.

Ndër të tjera, delta e lumenjve Drin dhe Mat - DLDM është identifikuar si zonë mjaft vulnerabël ndaj ndryshimeve aktuale dhe ato të pritshme të klimës, që pritet të shoqërohen me pasoja të mëdha ekologjike dhe social-ekonomike. Ndjeshmëria e lartë e kësaj zone, kombinuar me ndikimet negative tek biodiversiteti, i cili është me rëndësi botërore, sheh nevojën urgjente për të

2 UNDP, "Disaster Risk Reduction Capacity Assessment report for Albania", April 2011

marrë në konsideratë ndikimet e ndryshimeve klimatike në të gjitha aktivitetet e ardhshme, me qëllim që të nxitet zhvillimi i qëndrueshëm i kësaj zone. Përmbytja masive që ndodhi në muajin dhjetor 2010, u klasifikua si katastrofa më e madhe natyrore e ndodhur në Shqipëri gjatë 150 viteve të fundit. Nga 30 milionë dollarë dëme në këtë fatkeqesi, mësohet se 20 milionë janë dëme në banesa dhe rreth 10 milionë të tjera janë dëme në bujqësi.

Integrimi i ndryshimeve klimatike në planet e zhvillimit në nivel kombëtar dhe vendor nevojitet sa më parë për t'iu përgjigjur sfidave të reja. Programe të rëndësishme rajonale janë duke u zhvilluar nga institucionet ndërkombëtare, që synojnë marrjen e masave për përshtatjen dhe lehtësimin ndaj këtyre ndryshimeve dhe reduktimin e risqeve të lidhura me to. Në këtë artikull do të sjellim disa vlerësime mbi vulnerabilitetin, rreziqet dhe përshtatjet e dy prej sektoreve me të rëndësishëm të ekonomisë shqiptare: bujqësia dhe energjitika.

2.1 Bujqësia përballë riqeve të ndryshimeve klimatike

Bujqësia, tradicionalisht, është konsideruar shtylla e ekonomisë shqiptare. Vitet e fundit, pavarësisht rritjes së këtij sektori, për shkak të ritmit më të madh të rritjes të sektorëve të tjerë, kontributi bujqësor ka rënë nga 56% në vitin 1997, në 21% në vitin 2007. Megjithatë, Shqipëria vazhdon të mbetet një shoqëri bujqësore, pasi ky sektor siguron 55-60% të punësimit në këto vite. Prodhimi bujqësor është i lidhur ngushtësisht me klimën, duke e bërë këtë sektor më të ndjeshëm ndaj ndryshimeve se cdo sektor tjetër të ekonomisë shqiptare. Për më tepër, duke qenë se $\frac{3}{4}$ e popullsisë rurale fiton më pak se 5\$ në ditë, atëhere shumica konsiderohet e varfër dhe shumë vulnerable ndaj cdo ngjarjeje që ndikon në sektorin e bujqësisë. Nga ana tjetër, ndryshimet klimatike mund të krijojnë mundësi të reja në sektorin e bujqësisë; temperaturat e ngritura mund të zgjasin sezonin e rritjes, përqendrimi më i lartë i dioksidit mund të shtojë rritjen e bimëve, ose në disa zona mund të shtohen rreshjet dhe mundësitë e burimeve ujore.

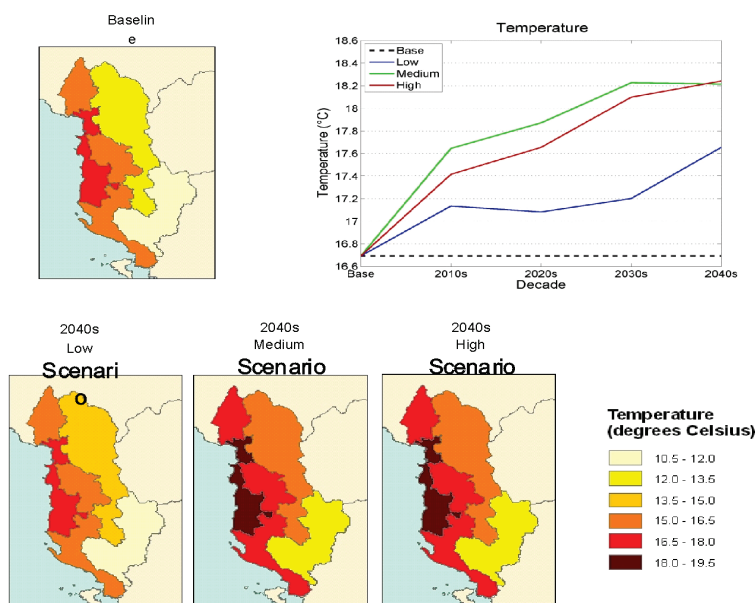
Por risqet që lidhen me ndryshimet klimatike nuk mund të menaxhohen me efektivitet, dhe mundësitë nuk mund të shfrytëzohen sic duhen, nëse nuk ka një plan për koordinimin e politikave bujqësore, për zhvillimin e kapaciteteve institucionale bujqësore, dhe ndërtimin e infrastrukturës së nevojshme dhe investimeve në këtë sektor. Këto kërkojnë, si kryerjen e analizave sasiore me standarte të larta ashtu dhe konsultime me grupet kryesorë të interesit, vecanërisht fermerët dhe ekspertët vendas të fushës. Ndërkohë, në ekonominë

në zhvillim, për shkak të burimeve të kufizuara financiare, donatorët do të mbeten një faktor kyç në rritjen e kapaciteteve të përshtatjes të sektorit të bujqësisë ndaj ndryshimeve klimatike.

Nje tjetër faktor kyç për zhvillimin e planeve adaptuese është përpjekja e Shqipërisë për hyrjen në BE. Tashmë, Shqipëria ka përshtatur ligjet mbi përdorimin e tokës bujqësore, mbrojtjen e mjedisit në përputhje me standartet dhe kërkesat evropiane. Bashkë me to, BE inkurajon veprimet për gadishmërinë dhe përshtatjen ndaj ndryshimeve klimatike.

Nisur nga sa më sipër janë iniciuar disa studime për të identifikuar dhe klasifikuar opsionet për adaptimin e sektorit bujqësor ndaj ndryshimeve klimatike. Studimet tregojnë një trend rritës të temperaturës në të ardhmen (Figura 2). Pavaresisht pasigurisë në shkallën e rritjes, është evidente një ngrohje e përgjithshme në të katër zonat agro-ekologjike (AEZ)³ me një mesatare rreth 1.5°C, shumë më e lartë se rritja më pak se 0.5°C e vërejtur në 50 vitet e fundit⁴

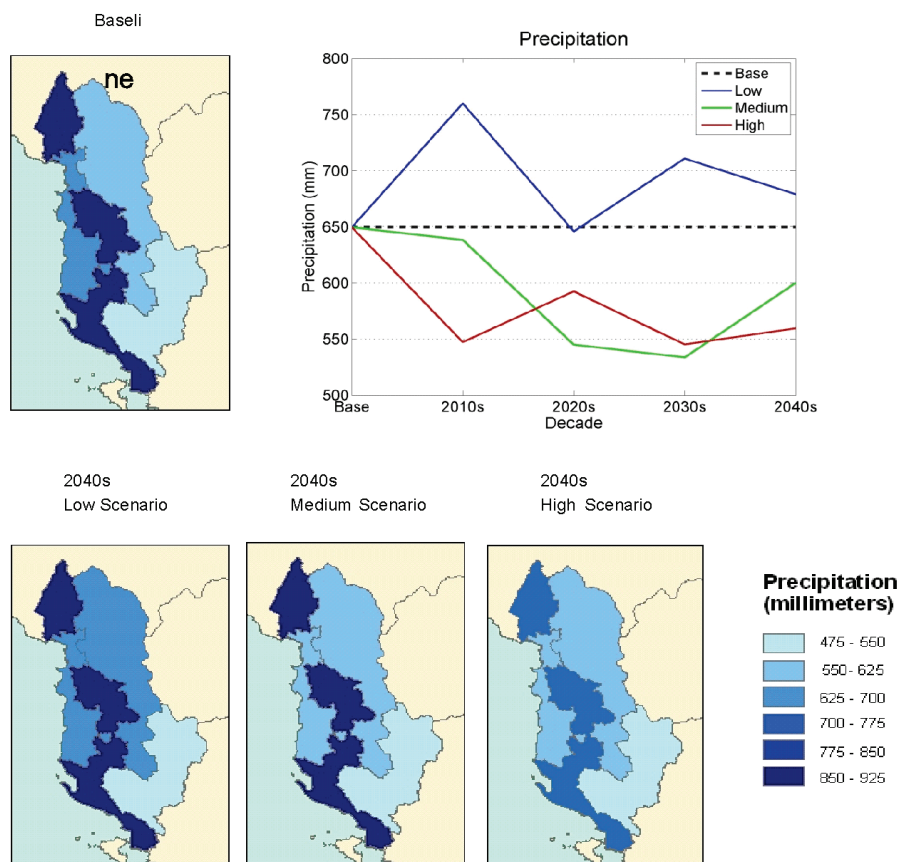
Figura 2: Ndryshimet e temperaturës sipas dekadave për tre skenarë impakti

- 3 Hapësira brenda cdo AEZ ka disa karakteristika të njëjta në kushtet e terrenit, klimës, tipit të tokës dhe mundësisë me ujë.
- 4 Te dhenat me poshte janë marre nga Industrial Economics, Incorporated: *Reducing the Vulnerability of Albania's Agricultural Systems to Climate Change: Recommended Adaptation Options* Draft Report: February 2011

Ndryshimet në nivelin e rreshjeve janë akoma më të pasigurta se ndryshimet e temperaturave, sic tregohet dhe në Figurën 3. Parashikimi i impaktit mesatar tregon një rënie të nivelit të rreshjeve në rang vendi rreth 50 mm për vit, me një rënie më të theksuar në zonën e Ultësirës.

Figura 3. Ndryshimet në nivelin e rreshjeve sipas dekadave për tre skenarë impakti

Këto ndryshime sezonale në klimë kanë ndikime të dukshme në prodhimin bujqësor dhe atë blegtoral. Studimi tregon se, nëse nuk do të ekzistonte ndonjë masë adaptuese, rezultatet e impaktit të klimës ndaj prodhimit bujqësor do të ishin sipas Tabelës 2. Sic shihet, veanërisht prodhimi i rrushit dhe i ullirit është më i ndikuar ndaj ndryshimeve klimatike

Tabela 2. Ndryshimet e prodhimeve sipas skenarit të impaktit mesatar te klimës për cdo AEZ⁵

Crop	C o a s t a l Lowlands	I n t e r m e - diate	N o r t h e r n Mountains	S o u t h e r n Highlands
Alfalfa irrigated	2%	2%	4%	8%
Alfalfa non irrigated	-1%	-1%	4%	0%
Grapes	-8%	-10%	-6%	-10%
Grassland	-2%	1%	3%	1%
Maize	-1%	-2%	-4%	7%
Olives	-1%	-8%	-5%	-5%
Tomatoes	0%	-2%	-3%	-1%
Watermelons		-1%		
Wheat	4%	3%	11%	8%

Përmbledhtas, në lidhje me sektorin e bujqësisë rezulton që:

- Ndryshimet në klimë në të ardhmen kanë efekte të ndryshme në varitete të ndryshme.
- Fermerët shqiptarë duhet t'i njohin këto efekte me qëllim që të përshtasin biznesin e tyre ndaj mundësive të reja që ofron e ardhmja.
- Në nivel zone agro-ekologjike, duhet të merren masa të ndryshme përshtatëse të tilla si: përmirësimi i sistemeve kulluese, rehabilitimi i kapaciteteve ujitëse, kultivimi i varieteteve rezistente ndaj klimës dhe me efektivitet prodhues, inkurajimi i sistemeve që zvogëlojnë dëmet nga risqet natyrore (breshër, përmbytje etj).
- Ndërtimi i kapaciteteve dhe përshtatja në nivel kombëtar duhet të konsiderohet një prioritet i lartë si për manaxhimin e risqeve ashtu dhe për shfrytëzimin e mundësive të reja që i vijnë sektorit të bujqësisë nga ndryshimi i klimës.

5 Rezultatet në tabelë, sipas shenimit të studimit, janë ndryshime mesatare të prodhimit të cdo varieteti për dekadë, duke supozuar se nuk ka ndikim të përqendrimit të dioksidit të karbonit

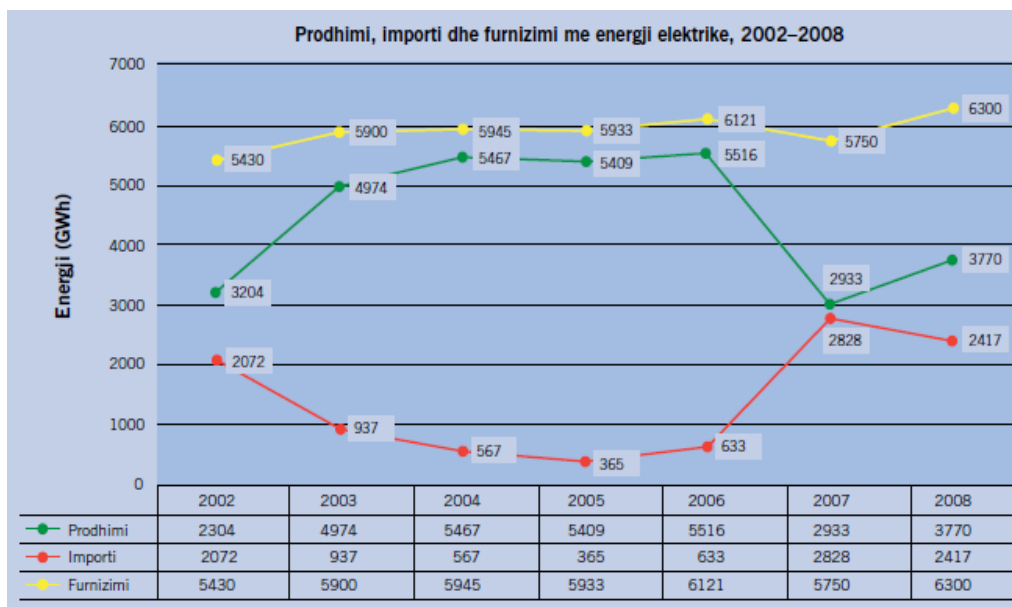
2.2 Sektori energjetik, vulnerabël ndaj ndryshimeve klimatike

Treguesit sezonalë të motit, ndryshueshmëria e tij si dhe ngjarjet ekstreme, mund të ndikojnë në prodhimin dhe furnizimin me energji, në kapacitetin e transmetimit, në ndërprerjen e prodhimit të naftës dhe gazit, si dhe mbi integritetin e rrjeteve të transmetimit dhe shpërndarjes së energjisë elektrike. Ndryshimet klimatike ndikojnë gjithashtu treguesit e kërkesës sezonale për energji. Është e rëndësishme për t'i zbuluar këto rreziqe në sektorin e energjisë, duke pasur parasysh edhe kontributin e këtij sektori në zhvillimin ekonomik, shtrirjen e gjatë kohore të planifikimit të infrastrukturës së energjisë dhe varësinë e furnizimit dhe kërkesës ndaj motit.

Lumi Drin është burimi kryesor i energjisë elektrike për Shqipërinë. Ai furnizon me energji elektrike industrinë lokale dhe sektorin e banesave. Pjesa tjetër e energjisë së prodhuar në vend vjen nga Lumi i Matit dhe hidrocentralet e tjerë të vegjël. Por varësia e madhe nga energjia hidrike sjell sfida.

Shqipëria tashmë e ka të vështirë të plotësojë si kërkesat për energji ashtu dhe ato për të siguruar furnizim me energji, për shkak të luhatjeve të reshjeve, nga të cilat varen dhe hidrocentralet, ashtu sic e tregon dhe Figura 4.

Figura 4: Prodhimi, importi dhe furnizimi me energji elektrike 2002-2008

Burimi: Energy Sector Management Assistance Program, The World Bank

Ekzistojnë dhe faktorë të tjerë, të cilët kufizojnë aftësinë e Shqipërisë për të menaxhuar këto sfida, të tilla si numri i kufizuar i linjave të interkonjeksionit në rajon dhe mungesa e efikasitetit në furnizimin vendas me energji nga humbjet në sistemin e shpërndarjes së energjisë elektrike. Në të njëjtën kohë, hidrocentralet e vegjël konkurrojnë për burimet e kufizuara ujore me sektorin e bujqësisë, siç është përkeqësuar me shumë gjatë stinës së verës, kur rreshjet mungojnë dhe rritet kërkesa për ujë për bujqësinë.

Sipas ESMAP, WB, deri në 2050 shtimi i thatësirës për shkak të ndryshimeve klimatike do të rezultojë me një reduktim me rreth 15% të prodhimit mesatar vjetor të energjisë elektrike nga hidrocentralet e mëdha (HECM) dhe 20% nga hidrocentralet e vegjël (HECV). Nga ana tjetër, rritja e temperaturave mund të reduktojë me rreth 1% efikasitetin e linjave të transmetimit dhe atyre të shpërndarjes, si dhe të energjisë së prodhuar nga termocentralet (TEC-et).

Për shkak të pasigurive mbi shpejtësinë e erës, si aktualisht dhe në të ardhmen, nuk mund të bëhen vlerësime mbi prodhimin e energjisë nga era. Gjithsesi, prodhimi i energjisë diellore në Shqipëri mund të përfitojë nga rënia e parashikuar e motit me re; është vlerësuar që prodhimi nga energjia diellore mund të rritet me 5%.

Rritja e temperaturave si pasojë e ndryshimeve klimatike do të ndryshojë balancën oferte/ kërkesë sipas stinëve; do të reduktojë kërkesën për ngrohje në dimër, por do të rrisë nga krahu tjetër kërkesën për ajër të kondicionuar dhe ftohje në stinën e verës.

Nisur nga sa më sipër, sektori i energjisë ka mundësi të menaxhuar vulnerabilitetin e vet ndaj motit dhe klimës, nëpërmjet masave të tilla si:

- diversifikimi i sistemit të energjisë, duke inkurajuar prodhimin e energjisë së rinovueshme (p.sh. energjia diellore, hidrocentralet e vegjël, energjia e erës, biomasa) dhe energjisë termale.
- Përmirësimi i efikasitetit të energjisë nëpërmjet rritjes së përdorimit të energjisë diellore për ngrohjen e ujit në banesa, përmirësimin e standarteve të ndërtesave, përdorimin e pajisjeve që kërkojnë më pak energji si dhe burime ngrohjeje alternative
- Përmirësimi i monitorimit, parashikimit dhe shpërndarjes së informacionit meteorologjik dhe hidrometeorologjik
- Përmirësimi i planeve për emergjencat për hidrocentralet aty ku është e nevojshme, duke marrë parasysh rritjen e pritshme të reshjeve intensive si pasojë e ndryshimeve klimatike.

Konkluzione dhe rekomandime:

Shqiperia është e ekspozuar ndaj risqeve të katastrofës dhe ato të lidhura me motin, të cilat kanë gjasa të shtohen me ndryshimet klimaterike në të ardhmen.

Nga ana tjetër, ndryshimet klimatike mund të krijojnë mundësi të reja në zhvillimet sektoriale të ekonomisë.

Por risqet mund të menaxhohen me efektivitet dhe mundësitë mund të shfrytëzohen sic duhen, nëse ka koordinim midis planeve të adaptimit ndaj ndryshimeve klimatike me masat për reduktimin e risqeve të katastrofave, bashkëpunime rajonale dhe më gjerë, si dhe një sinergji midis sektorëve të ekonomisë.

Është e rëndësishme që për vlerësimin e vulnerabilitetit të sektoreve të ekonomisë ndaj ndryshimit të klimës, duhet të identifikohen rreziqet dhe të kryhen analiza të avancuara për vlerësimin e kosto-përfitimeve të tyre në diskutim me grupet e interesit.

Përshtatja ndaj ndryshimeve klimatike me synim reduktimin e risqeve që lidhen me to duhet të ketë në vëmendje këto çështje:

- Ndërtimi i kapaciteteve institucionale në nivel kombëtar dhe vendor duhet të konsiderohet një prioritet i lartë. Kjo do të kërkonte organizimin e një dialogu politik në nivel kombëtar (dhe më gjere në rajon) për të përgatitur një strategji adaptimi kombëtare që lidhet me reduktimin e risqeve të katastrofës dhe planet e zhvillimit multi-sektoriale, me përfshirjen e komuniteteve të ndryshme dhe të pushtetit vendor.
- Identifikimi, vlerësimi dhe monitorimi i risqeve natyrore dhe ngritja e sisemeve të avancuara për paralajmërimin e hershëm të ngjarjeve.
- Përdorimi i njohurive, inovacionit, dhe edukimit për të krijuar një kulturë sigurie dhe ndërgjegjësimi ndaj risqeve që lidhen me ndryshimet klimatike.
- Reduktimi i faktorëve të riskut. Kjo do të kërkonte konsiderimin e vlerësimeve të risqeve klimaterike në zhvillimin e proceseve planifikuese dhe parashikimeve makro-ekonomike; në planifikimin e qyteteve dhe të përdorimit të tokës; menaxhimin e ujit dhe burimeve të tjera natyrore; në zhvillimin e mekanizmave për transferimin e risqeve, etj. P.sh., krahas produkteve tradicionale që mbulojnë risqet nga katastrofat (tërmet, përmbytje, etj) të operatorëve aktualë të tregut të sigurimeve, mund të ndërtohen dhe skema të reja grumbulluese të rreziqeve rajonale të katastrofës që mund të bëjnë diversifikimin gjeografik dhe sipas rreziqeve në favor të të siguruarve, si dhe transferimin e rrezikut të grumbulluar në tregjet e risigurimit dhe kapitalit.

- Marrjen e masave për forcimin e gadishmërisë për një reagim efektiv në të gjitha nivelet ndaj rreziqeve ekzistuese dhe të reja; ndërtimin e mekanizmave të evakuimit dhe strehimit, si dhe planeve emergjente për zonat që janë nën kërcënimin e ndryshimeve permanente të klimës.

Bibliografia:

Allianz Group and WWF: *Climate Change and Insurance: An Agenda for Action in the United States*, October 2006

Industrial Economics, Incorporated: *Reducing the Vulnerability of Albania's Agricultural Systems to Climate Change: Recommended Adaptation Options* Draft Report: February 2011

ESMAP, WB: *Vlerësimi mbi vulnerabilitetin, rrezikun dhe adoptimin e sektorit shqiptar të energjisë ndaj ndryshimeve klimatike*, Nentor 2009

Hyogo Framework for Action 2005-2015: Building the Resilience of Nations and Communities to Disasters. *The final report of the World Conference on Disaster Reduction* (A/CONF.206/6)

Law 8756 "Civil Emergency Services", March 2001

The WB, SDDE and CAR and UN/ISDR secretariat Europe: *South Eastern Europe Disaster Risk Mitigation and Adaptation Programme*, March 2008

UNDP, "Disaster Risk Reduction Capacity Assessment report for Albania", April 2011

Ministry of Environment, Forestry and Water Administration, *Albania's Second National Communication to the Conference of Parties under the United Nations Framework Convention on Climate Change*, Tirana, November 2009

UNISDR: Briefing note 01: "Climate change and disaster risk reduction", 2008

UNISDR: Briefing note 02: "Adaptation to climate change by reducing disaster risks: country practices and lessons", 2009

UNISDR: Briefing note 03: "Strengthening climate change adaptation through effective disaster risk reduction", 2010

<http://unfccc.int/2860.php>

<http://www.unisdr.org/>

<http://www.preventionweb.net/english/>

<http://www.worldbank.org/>

ROLI I BUJQËSISË NË ZHVILIMIN EKONOMIK TË KOSOVËS

MSc.Kushtrim BYTYQI

Universiteti i Prishtinës

ABSTRACT

The agricultural sector in Kosovo is the theme which author argues that its in initial position, giving the statistics about this sector and he also emphasizes points, areas that need a quickly intervene in order to improve the situation and to give this sector the deserved importance from government policy.

Agriculture and its sub-sectors is the leading provider of economic development of Kosovo. It is a sector which will reach to be the key factor that will reduce the high level of unemployment that exists in this place and will ensure continued growth of economic activity, decrease the imports and increase export of agricultural product which will directly effect in improving the trade and payment balance, and most importantly will impact on raising living standards of population especially rural ones.

Keywords: agricultural sector, Kosovo, development

Hyrje

Profili i sektorit te bujqësisë në Kosovës është i kushtëzuar nga madhësia gjeografike, madhësia e tregut, struktura demografike dhe niveli i ulët i zhvillimit ekonomik.

Pjesëmarrja e popullsisë rurale në popullsinë e gjithëmbarshme është rreth 60 %. Familja rurale mesatarisht ka 8.3 anëtarë (urbane 6.3 anëtarë). Më shumë

se gjysma e fuqisë punëtore së aftë për punë është e papunësuar. Papunësia në zonat rurale është 54.5 % (44 % në zonat urbane). Burimet kryesore të të ardhurave të familjeve rurale: paga (58.0 %), remitancat (14.1 %), të ardhurat nga bujqësia (9.1 %), pensionet, asistenca sociale (7.4 %), të tjerat (11.4 %). Fermat janë të vogla dhe mjaft të shpërndara. Madhësia mesatare e fermës është 2.36 ha, e tokës bujqësore 2.01 ha, e tokës që punohet 1.30 ha dhe 0.7 ha livadhe dhe kullosa. Numri mesatar i parcelave është 3.4. Nga popullsia rurale pa edukim janë 14.0 %, me edukim fillor 41.2 %, të mesëm 37.5 %, dhe të lartë 7.3 %.

Gjendja aktuale e sektorit të bujqësisë

Pjesëmarrja e bujqësisë në GDP e përgjithshme vlerësohet rreth 25 %; Rreth 73 % të familjeve rurale shpenzojnë deri 300 € në muaj (familjet urbane 52 %). Kosova ka 577.000 ha tokë bujqësore, prej të cilave 272,040 ha janë të mbjellura me kultura të ndryshme bujqësore, ndërsa pjesa tjetër është livadhe, kullosa dhe djerrina. Rreth 93.6 % e tokës bujqësore është në pronën private dhe pjesa tjetër në pronë shoqërore. Fondi i tokës bujqësore dita-ditës po zvogëlohet për shkak të shfrytëzimit për nevoja të tjera. Përveç kësaj, rreth 13 % e tokës bujqësore në sektorin e përgjithshëm privat nuk punohet. Fondi blegtoral është varfëruar shumë pas luftës (rreth 50 %). Aktualisht vetëm rreth 58 % të familjeve rurale mbajnë lopë qumështore, ndërsa mesatarja e përgjithshme për familjet rurale është 1.8 krerë. Në përgjithësi edhe ato familje që mbajnë bagëti dhe punojnë tokën bujqësore nuk arrijnë t'i plotësojnë nevojat e tyre të përgjithshme me produktet përkatëse. Mesatarja e plotësimit të nevojave me produktet që i prodhojnë është rreth 68-73 %. Nëse kemi parasysh se vetëm 55 % të familjeve rurale prodhojnë produkte bujqësore dhe blegtoriale, atëherë del se plotësimi i përgjithshëm i nevojave të familjeve rurale me produkte vetanake sillet rreth 33 %. Vetëm një sasi e vogël e prodhimeve bujqësore që prodhohen në sektorin privat është e dedikuar për treg (nga 23.4 % te pemët deri në 27 % te perimet). Kjo tregon për mundësitë e vogla të bujqësisë kosovare për të qenë faktor kyç i zhvillimit ekonomik përgjithësisht dhe i atij rural, në këtë moment. Shkaqet e një gjendjeje të tillë janë të shumta dhe sillen prej rendimenteve të ulëta dhe politikave ekonomike të papërshtatshme në përkrahjen e bujqve që ndikojnë në aftësinë e pamjaftueshme konkurruese, deri te organizimi jo i mirë institucional dhe i fermerëve.

Sistemi i varfër i ujitjes e vështirëson ngritjen e nivelit të prodhimtarisë

bujqësore përmes rritjes së produktivitetit dhe rendimenteve për hektarë. Rreth 34 % të familjeve rurale kanë mundësi që në masë të caktuar ta ujin tokën e tyre, që rezulton me 16 % të tokës së përgjithshme të ujitur në sektorin privat. Sistemet e ujitjes janë më të përhapura në rajonin e Dukagjinit. Rendimentet e kulturave bujqësore, sidomos të drithërave, kanë qenë të ulëta. Kosova ka 2-3 herë rendimente më të ulëta të drithërave në krahasim me Evropën Perëndimore.

Përkundër një gjendje të tillë, gjendja po ndryshon si rezultat i përmirësimit të ndryshimit të pajisjeve dhe makinerisë përcjellëse për përdorim në këtë sektor dhe ndryshimit të mënyrave dhe përvojave të arritura të importuara nga Bashkimi Evropian. Hap i rëndësishëm është bërë nga ana e Ministrisë më aprovimin e „Strategjisë për zhvillimin e qëndrueshëm bujqësor dhe rural në Kosovë“ (Libri i gjelbër), Regjistrimin dhe digjitalizimin i parcelave bujqësore, gjithashtu në vitet në vazhdim kemi një rritje të vëmendjes nga ana e shtetit për zhvillimin e mëtutjeshëm të sektorit të bujqësisë në Kosovë, duke iu mundësuar që të përkrahen bujqit lokal më subvencione të ndryshme varësisht prej sektorit. Megjithatë, ende nuk është arritur një nivel i kënaqshëm që kemi një rritje të shpejtë dhe të qëndrueshëm në sektorin bujqësor.

Ndryshimet e bëra në Politikat Qeveritare

Përmirësimet e bëra në politikën e tarifave doganore për pajisje dhe material riprodhues janë mirëpritur, dhe në “Planin e zhvillimit bujqësor dhe rural 2009 – 2013”, gjithashtu dhënia e subencioneve dhe granteve për investime në plantacione (ferma në blegtori) të reja, përmirësimin e infrastrukturës (pajisjeve për mbjellje, depozitim, përpunim dhe ruajtje të fryteve bujqësore), rregullimin e sistemit të ujitjes (tek pemëtarit dhe perimtaria) janë konsideruar të pamjaftueshme, sepse sektori i bujqësisë në Kosovë ka filluar nëse mundë të themi prej pikës zero, duhet të shoqërohen edhe me masa tjera komplementar. Kjo përfshin rritjen e eficiencës ekonomike dhe përmirësimin e strukturës së prodhimit bujqësor, me prioritet për kulturat ku, duke marrë parasysh kushtet specifike kosovare, mund të arrihet aftësi më e lartë konkurruese në tregun e vendit dhe atë të jashtëm.

Është hartuar “Strategjia për zhvillimin e pylltarisë për Republikën e Kosovës (2010-2020)”, “Strategjia Nacionale për Konsolidimin e Tokave Bujqësore (2010-2020)”, “Strategjia për Zhvillimin e Hortikulturës”, janë miratuar dhe aprovuar një numër i madh i ligjeve, rregulloreve dhe projektligjeve në Kuvendin e Republikës së Kosovës.

Kreditimi i bujqësisë dhe zonave rurale është në nivel mjaft të ulët. Edhe pse bankat komerciale e kanë rritur kreditimin e përgjithshëm, pjesëmarrja e bujqësisë në kreditë e lejuara është vetëm rreth 2.8 %. Përveç bankave, institucionet financiare dhe mikrofinanciare ofrojnë kredi për bujqësi dhe zonat rurale, por interesat janë shumë të larta dhe përballohen me vështirësi.

Asistenca teknike në bujqësi ofrohet nga organizatat joqeveritare dhe qeveritare. Ndihmë në farëra të kulturave të ndryshme bujqësore kanë marrë rreth 17 % e familjeve rurale, në plehra kimike afër 13 % dhe lopë qumështore afër 4 %. Shërbimet këshillimore nga ana e pushtetit qendror dhe lokal nuk janë zhvilluar ende në nivelin e kërkuar. Vetëm rreth 2 % e familjeve rurale kanë marrë ndonjë këshillë profesionale për çështje bujqësore. Mungon shfrytëzimi adekuat i mekanizimit për të zhvilluar aktivitete bujqësore.

Organizimi i fermerëve nëpër shoqata dhe kooperativa është shumë i ulët. Vetëm rreth 2 % të fermerëve janë anëtarë të ndonjë shoqate apo kooperative. Organizimi i fermerëve nëpër shoqata dhe kooperativa do të kishte shumë efekte pozitive, si shfrytëzimi i përbashkët dhe racional i mekanizmit bujqësor, qasja e përbashkët në kreditim, shfrytëzimi i asistencës teknike, këshillave profesionale, trajnimeve etj.

Transaksionet e pronës dhe shitblerja e tokës zhvillohen me mjaft vështirësi. Ekzistojnë shumë procedura burokratike për transferin e pronësisë me rastin e shitblerjeve të tokës, ku taksat për transfer janë mjaft të larta, dhe kjo dallon prej komunës në komunë. Rreth 18.1 % e familjeve rurale deklarojnë se kanë pronë të paregjistruar. Kjo shkakton vështirësi në transaksionet e pronës dhe në qasjen në kredi gjithashtu edhe në mungesë të fleksibiliteti për përfitimin e subvencioneve që ofrohen nga ana e qeveris dhe donatorëve ndërkombëtar dhe kombëtar. Shitblerja e tokës ka qenë prezente më shumë në vitet '80 dhe '90, ndërsa pas luftës kemi një rënie të saj. Toka në pronën shoqërore, në të shumtën, mbetet e pakultivuar dhe, nga ana tjetër, i është ekspozuar keqpërdorimeve. Privatizimi i saj është dukë u bërë në mënyrë të pa përshtatshme, dukë mos pasur një plan zhvillimor dhe duke kaluar në pronësi të personave të cilët janë duke e degraduar dhe ndërruar destinimin e tokës bujqësor në tokë për ndërtimi.

Pas përfundimit të luftës, në vitin 1999 në Kosovë filloi organizimi institucional edhe në fushën e bujqësisë. Në kuadër të UNMIK-ut, njëri nga këto departamente ishte edhe Departamenti i Bujqësisë. Me kalimin e kohës, ky u avancua në Departamentin Tranzicional të Bujqësisë. Pas mbajtjes së zgjedhjeve të para të nivelit qendror u krijuan ministritë, dhe në shtator të vitit 2002 u formua edhe Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural, me

mandat për krijimin e politikave, strategjive, legjislacionit dhe monitorimit të implementimit të tij. Një numër i funksioneve (Shërbimi veterinar, shërbimi kufitar, fitosanitar dhe veterinar, pastaj zyra për pyje publike) mbeten të drejta të rezervuara për UNMIK-un në kuadër të Drejtoratit për Çështje Rurale. Në janar të vitit 2004, në kuadër të transferimit të kompetencave, Shërbimi Veterinar i Kosovës u transferuan Ministrinë e Bujqësisë. Ministria e Bujqësisë në buxhetin e Kosovës përfaqësohet me Shumën 40 milion euro. Në nivelin lokal nëpër shumicën e komunave të Kosovës po ashtu u konstituuan organet lokale për bujqësi të quajtura drejtoritë komunale dhe sot në 22 komuna të Kosovës ekzistojnë organe të tilla. Në 8 komuna tjera bujqësia udhëhiqet nga forma me të ulëta të organizimit si p.sh. seksionet për bujqësi, të cilat janë në kuadër të drejtorateve për ekonomi. Numri i përgjithshëm i punëtorëve në komuna, duke përfshirë edhe inspektorët bujqësorë dhe veterinarë, është rreth 150.

Është e qartë se duhet të punohet shumë në krijimin dhe në mbështetjen e mëtutjeshme të reformave të politikave, në mënyrë që të krijohet një ambient politik sa më favorizues për zhvillimin e viseve rurale. Zhvillimi i tregut të mirëfilltë të tokës dhe në përgjithësi i politikës së administrimit të tokës duhet të ketë prioritet të lartë. Qeveria ka krijuar një Komitet Bashkërendues Ndërmnistror për politikën e administrimit të tokës, në të cilin komiteti Ministria e Bujqësisë merr pjesë dhe prezanton idetë e lartpërmendura. Njëra nga politikat e MBPZHR në këtë drejtim ka të bëjë edhe me formimin e Fondit të Tokave të Kosovës, trup ky i cili do të përfshinte tokat në pronësi shoqërore dhe dhënien me qira.

REKOMANDIMET

- Vendosja e sektorit të bujqësisë në prioritet të qeverisë do të ishte e mirëseardhur dhe do të ndikonte në nxitjen e zhvillimit të bujqësisë në përmasa më të mëdha për kultivimin e kulturave bujqësore dhe do të ndikonte në uljen e normës së papunësisë e cila është shumë e madhe sidomos në viset rurale të Kosovës, duke marrë për bazë edhe nivelin e ulët të shkollimit dhe kualifikimeve përkatëse në fushat e tjera ekonomike.
- Instalimi dhe futja në funksion të sistemit të ujitjes në të gjitha pjesët e tij që ka ekzistuar deri në vitet e 90 -ta.
- Ndikimi nga ana e pushtetit për uljen e normave të interesit nga ana e bankave dhe institucionet mikrofinanciare të cilat operojnë në Kosovë, ose subvencionimi i normës së interesit nga ana e qeverisë.

- Krijimin e zyrave komunale për këshillime bujqësore dhe funksionalizimi i atyre zyrave të cilat veç se ekzistojnë në disa komuna, dhe kompletimi i tyre me personel kompetent të cilët do të kishin mundësi që të japin këshilla në atë bashkësi komunalë për mënyrat më të përshtatshme që duhet zbatuar për të arritur rendimet më konkurrues në sektorët e bujqësisë.
 - Lehtësimin ose heqja e procedurave burokratike për transferimin e pronave bujqësore, dhe uljes së taksës për transferim të pronësisë.
 - Rritja e subvencioneve të bujqve për kultivimin e atyre kulturave bujqësore të cilat janë me rentabile dhe më të kërkuara në treg, gjithashtu dhënia e subvencioneve më të larta për ato kultura të cilat janë me interes të kultivohen nga ana bujqve në mënyre që të drejtohen për prodhimin e kulturave më të kërkuara.
 - Regjistrimi i tokës bujqësore, dhe digjitalizimi i sajë nga ana e pushtetit, në mënyre që të bëhet menaxhimi me i mirë i sajë.
 - Stopimi i shndërrimit të tokës bujqësore në tokë ndërtimit industrial, sidomos tokës e cila ka qenë në pronësi shoqërore dhe është privatizuar, sepse edhe ashtu ekziston sasi e paket e tokës, duke marrë për bazë kërkesat për produkte bujqësore.
- Gjithashtu nxitja dhe gjetja e mundësive që të bëhet bashkimi i parcelave bujqësore, gjë që do të ndikonte në rritjen e rentabilitetit dhe efikasitetit të prodhimit.

Bibliografia

- Renewed Strategy for Rural Development – Reaching Rural Poor, World Bank
Strategjia e ndërtimit të shërbimeve të këshillimor në bujqësi dhe zhvillimin rural të Kosovës MBPZHR, nëntor 2003;
- Agricultural Policies in transition Economies – Trends In policies and Support, Raporti OECD – shtet 2002
- Sistemi i arsimimit dhe zhvillimit ekonomik të Kosovës, Riinvest, 2004
http://www.mbpzhr-ks.net/advCms/documents/221204_Rrjeti_i_te_Dhenave_te_Kontabilitetit_te_Fermave.pdf
<http://www.mbpzhr-ks.net/advCms/?id=10,0,0,0,a>
http://www.mbpzhr-ks.net/advCms/documents/Raporti_i_Punes_se_MBPZHR-se.ppt
http://www.mbpzhr-ks.net/advCms/documents/60485_115288_Plani_per_bujqesi_pylltari_dhe_zhvillim_rural.pdf
http://esk.rks.gov.net/publikimet/cat_view/9-statistikat-e-bujqesise?start=40

II.

- KOHEZIONI DIVERSITETI -

NJË VËSHTRIM SOCIOLOGJIKO-FILOZOFIK PËR BASHKËJETESËN DHE MIRËKUPTIMIN NDËRFETAR NË SHQIPËRI

Genti KRUJA
Universiteti i Tiranës

ABSTRACT

The presence and the coexistence of three main religions such as: Islam, Orthodox and Catholic, have made interfaith tolerance to be a historical necessity, serving as a medium and factor to ensure national unity and the existence as a nation although Albanian people have never separated religious devotion from national interest. Based on this country's history, loyalty toward it cannot be fixed only on religions and religious tolerance, but also on the mutual coherent judge of "Albanian democracy" which means a civilization judgment, equality in front of law, national harmony and solidarity, religious communities as much as true representation in the civil structures, tolerance and comprehension soul upon the different cases of everyday life, etc. Religious communities in Albania: Muslims and Christians are the staff of the same high and the limbs of the same nation, where it is the mainstay of the national identity and Albanian democracy.

Keywords: Tolerance, Interfaith, Culture, Albanian

Bashkëjetesa dhe harmonia ndërfetare tek shqiptarët, pikënisjen e vet historiko-sociologjike e përcakton thellë në histori, e pikërisht në sintezën e traditave dhe kulturave të ndryshme botërore, nga perëndimi dhe lindja, që dialoguan në trojet e vjetra shqiptare.

Shqiptarët kanë një rol të rëndësishëm në dialogun midis qytetërimeve, parë nga vetë aspekti historik, ku ata kanë dhënë shembullin e mrekullueshëm të bashkëjetesës ndërfetare, madje dhe ndëretnike e ndërkulturore.

Në studimet sociologjike shqiptare të viteve të fundit është argumentuar se krahas vlerës kulturore të besës dhe të mikpritjes, toleranca, ose më saktësisht, mirëkuptimi ndërfetar i shqiptarëve, përbënte një nga profilet më të spikatura të modelimit psikokulturore të tyre, në të kaluarën dhe në ditët tona. Çdo përpjekje për depërtimin në thelbin e një vlere të tillë komplekse, shumëfunktionale, për ta evidentuar atë përmes strukturave konceptuale sociologjike, ka rëndësi të veçantë teorike e praktike jo vetëm për shoqërinë shqiptare, por edhe më gjerë.

Modeli i shkëlqyer i harmonisë, tolerancës dhe bashkëjetesës fetare në Shqipëri përbën një aspekt shumë pozitiv të kulturës së shoqërisë shqiptare. Ai nuk ka pësuar ndryshime pavarësisht nga regjimet që kanë kaluar, izolimi i vendit, ndalimi i besimit apo hapja shumëplanëshe ndaj botës, apo thënë ndryshe globalizmi. Përkundrazi, ka qëndruar dhe është zhvilluar e forcuar, duke u shndërruar në një vlerë të çmuar identifikuese për shoqërinë dhe familjen shqiptare.

Bashkëjetesa ndërfetare në vendin tonë është një model për gjithë aspektet e elementet, aktorët e faktorët e shoqërisë shqiptare. Madje mesazhi që na përcjell bashkëjetesa normale e feve të ndryshme në Shqipëri, është në dobi dhe në funksion të zhvillimit të politikës shqiptare dhe të vlerave morale të njerëzve tanë.

Në fakt, bashkëjetesa prej shekujsh e myslimanëve dhe e të krishterëve tek populli shqiptar, ka bërë që harmonia ndërfetare të jetë një domosdoshmëri historike, duke shërbyer kështu, si mjet dhe faktor, që ka siguruar unitetin kombëtar dhe ekzistencën tonë edhe si popull.

Parë nga këto aspekte aspekti global dhe bashkëkohor i dialogut dhe modeli i tij në teorikë dhe praktikë, përputhet shumë mirë me modelin e harmonisë, mirëkuptimit dhe bashkëjetesës ndërfetare në Shqipëri. Modelet e sotme i japin një dinamizëm të ri, të kompletuar dhe me eksperiencë bashkëkohore dhe zhvilluese modelit shekullor të bashkëjetesës ndërfetare tek shqiptarët.

Gjykuar në pikëpamjen horizontale-sinkronike, shqiptarët janë një popull ku bashkëjetojnë të dyja fetë abrahamike, Krishtërimi dhe Islami. Secila nga të dyja fetë abrahamike ekzistojnë së bashku prej shekujsh me komunitetet e tyre përkatëse, kristiane dhe islame.

Sipas shumë studimeve, apo teorive si ato të Fukuyama-s dhe Hungtingtonit, në mjaft shoqëri më të urbanizuara, në rrjedhën e disa shekujve, madje edhe në ditët tona, konfliktet ndërfetare kanë qenë dhe vazhdojnë të mbeten një sfidë e rëndë problematike në shumë rrafsh, sociale e politike, fetare e psikokulturore, duke supozuar edhe përplasjen e tyre. Në këtë sfond ndërkombëtar, ku shihen dukshëm konfliktet ndërfetare, mirëkuptimi ndërfetar i shqiptarëve, ngjan si

një gur i çmuar me rrezatim të veçantë për gjithë mozaikun.

Në fakt vlera kulturore e tolerancës dhe e mirëkuptimit ndërfitar të shqiptarëve është pak e studiuar dhe pak e argumentuar. Ndaj çdo përpjekje për depërtimin në thelbin e një vlere të tillë komplekse, shumëfunktionale, për ta evidentuar atë përmes strukturave konceptuale sociologjike, ka rëndësi të veçantë teorike e praktike, jo vetëm për shoqërinë shqiptare, por edhe më gjerë.¹

Populli shqiptar me multifetarizmin e vet, ka qenë, është dhe duhet të jetë shembull i veçantë dhe simbol i harmonisë fetare në historinë e popujve të Ballkanit, madje edhe më tej. Myslimanët, ortodoksët dhe katolikët, kanë bashkëjetuar në harmoni dhe pa konfrontime përçarëse në mes vete, madje përkundrazi ata kanë plotësuar njëri-tjetrin. Vetë ekzistenca e objekteve të kultit, xhamive, kishave e teqeve, pranë njëra-tjetrës, simbolizon të kaluarën e vendit tonë.

Të gjithë ne duhet ta kuptojnë se realiteti dhe fati, jo vetëm i yni, por i gjithë botës, që nga fillimi deri në mbarim të saj, është larmi besimesh e bindjesh.

Kjo traditë e tolerancës ndërfitare tek shqiptarët, nuk është diçka e formuar në kohët moderne, por është një traditë që vjen nga thellësia e shekujve. Por sigurisht këto vlera nuk janë të përjetshme, por duhen ruajtur e trashëguar në mentalitetin e njerëzve.

Natyrshëm shtrohet pyetja:

-Cilat janë disa prej fakteve historike që hedhin dritë mbi harmoninë ndërfitare tek shqiptarët?

Kanë qenë pikërisht pyetje të tilla, që nxitën më shumë studiuesit e huaj se sa ata shqiptarë, për të kërkuar vlera të tilla, siç ishte kjo e bashkëjetesës ndërfitare.

Shqipëria ka qenë zona ku takoheshin dhe ndaheshin dy perandoritë më të mëdha të mesjetës: Roma dhe Bizanti, e për rrjedhojë Shqipëria ishte vendi ku takohej dhe ndahej autoriteti i dy kishave: romano-katolike dhe bizantino-ortodokse. Dy perandoritë dhe dy kishat, megjithëse rivale dhe kundërshtarë të forta të njëra-tjetrës, tek shqiptarët asnjëherë nuk u bënë shkak konflikti. "Vija e Teodosit" e ndau qysh në fundin e paleokrishtërimin hapësirën shqiptare në dy pjesë, njëra nën pushtetin politik e fetar roman dhe tjetra nën pushtetin politik dhe fetar bizantin. Por kjo ndarje asnjëherë nuk u kthye në kufi midis vetë shqiptarëve. Po ashtu Islami në Shqipëri bashkëjeton me Krishtërimin prej shekujsh dhe është një prej feve përbërëse të Evropës që në fillimet e veta.

1 Dervishi, Z., "Fakte rrjedhëse të mirëkuptimit ndërfitar të shqiptarëve: një provë shpjegimore", Revista "Univers", 2008.

Kështu në Shqipëri, ekziston një pluralizëm fetar, i cili ka treguar se i bart dozat e duhura të tolerancës së ndërsjellët, ashtu siç ekziston i konturuar mirë sfondi i një harmonie ndërfeitare, e cila pjesërisht trashëgohet nga e kaluara dhe pjesërisht vazhdon të mbrohet tashmë edhe me projekte konkrete zyrtare shtetërore, si dhe nga ana e komuniteteve fetare për të ruajtur dhe zhvilluar vlerat e saj gati unike.

Nën çdo arsyetim, një komb që është në gjendje të sigurojë këtë lloj pasurie, siç është harmoninë ndërfeitare, patjetër që është i aftë dhe ka autoritetin e nevojshëm të rrezatojë edhe tek të tjerët mesazhe paqeje, tolerance e mirëkuptimi. Harmonia ndërfeitare e brendshme e një vendi, ka shumë pikë në procesin e vlerësimit të rolit të këtij vendi në bashkësi ndërkombëtare rajonale, kontinentale dhe botërore.

Mjaft studiues shqiptarë dhe të huaj kanë argumentuar se fetë në Shqipëri kanë luajtur edhe një rol të rëndësishëm kundërasimilues. Për shëkuq me radhë patriotë të krishterë dhe myslimanë kanë qenë faktorë veprues kundër politikave pushtuese dhe shkombëtarizuese antishqiptare të fqinjëve. "Islamizmi i shqiptarëve, - argumenton studiuesi i shquar italian Roberto M. Roka, - ka qenë një pritë kundër trysnisë së huaj, ashtu sikurse, më parë, pranimi i katolicizmit kishte qenë një mbështetje kundër greqizimit bizantin".²

Kështu përkatësia multifetare e shqiptarëve e bën më të pasur dhe më të ndërlikuar identitetin kombëtar. Këtë e dëshmojnë të dhëna të panumërta të kulturës materiale dhe shpirtërore të popullit shqiptar.

Toleranca përbën gjithashtu edhe një tipar etnotipik të shqiptarëve. Ndoshta kjo cilësi është e lidhur edhe me pozitën gjeopolitike të Shqipërisë. Ndërsa Perëndimi e ka parë Ballkanin dhe portën e tij, Shqipërinë, si një Lindje ekzotike; përkundrazi, Lindja e ka parë atë si Perëndimin e saj. Në kryqëzim të dy botëve, shqiptarët kanë marrë e dhënë me të dyja, duke ruajtur thelbin e vet identifikues, duke shërbyer si urë kalimi ndikimesh dhe duke përvetësuar edhe vetë prej tyre. Kështu u formua tek shqiptarët bindja historike se dallimi, qoftë ky fetar, rajonal, racor, gjenetik, kombëtar, kulturor etj., nuk është rrezik, por pasuri. Një bindje e tillë ka formësuar tolerancën ndërfeitare dhe më gjerë tek shqiptarët.

Pluralizmi paqësor fetar, ka shërbyer si element bashkues midis njerëzve, familjeve dhe grupeve të ndryshme në shoqëri. Komunitetet fetare mbeten besnike të frymëzimeve të tyre fillestare të së mirës dhe paqes, si dhe luajnë një rol të përbashkët në kapërcimin e problemeve sociale, forcimin e rolit të familjes, kulturës, etj. Me kontributin e tyre të veçantë Shqipëria përfaqëson

2 Dervishi, Z., 2006:95.

edhe një nga rastet e rralla të një vendi me besime të ndryshme fetare, ku të gjithë faktorët politikë e shoqërisë, përfshirë edhe komunitetet fetare, janë përkrahës të fuqishëm të integritetit të vendit në Bashkimin Evropian. Në të njëjtën mënyrë është e nevojshme të shndërrohet kultura e dialogut midis besimeve dhe komuniteteve të ndryshme fetare, në urë komunikimi, shkëmbimi dhe lidhje më të fortë midis individëve dhe shoqërisë shqiptare.

Rruga e këmbimit të vlerave ndërmjet qytetërimeve është e pranishme edhe tek populli shqiptar. Për këtë tek shqiptarët mund të flasim për dy nivele të bashkëveprimit të kulturave: raportet e subkulturave shqiptare të ndikuara nga feja e krishterë e ajo islame dhe raportet e kulturës shqiptare me ato të popujve fqinjë, që fillojnë së bashku bashkëjetesën përbrenda popullit shqiptar, qysh nga shekulli XIV, të cilat janë të pranishme në jetën e shqiptarëve. Atë bashkëjetesë e gjejmë në art, në arkitekturë, në gjuhë, në besime, etj.

Kështu vetëm ekspertë të fushave përkatëse, p.sh. mund t'i studiojnë dhe t'i shpjegojnë si duhet ngjyrat e ndryshme që sundojnë në artin islam, figurat e ndryshme në artin bizantin; dekorimet e objekteve të kultit fetar, format e jashtme të objekteve për banim; stilin e ndërtimit të urave apo krojeve publike, objekteve për strehim të kalimtarëve të rastit. Vetëm syri i ekspertit përkatës do të hetojë dhe di t'i shpjegojë ilustrimet dekorative e arkitektonike në trojet shqiptare kryqin dhe gjysmëhënën bashkë, diellin, etj.

Kështu Edith Durham dëshmon vizatime në gurë varri më gjysmëhënë dhe me diell, gjysmëhënë në karriget e Dukagjinit, gjysmëhënë dhe diell të gdhendur në një shtëpi myslimane në Vuthaj dhe në tatuazhe tek katolikët e Shkodrës.³ Është interesant se këto ilustrime Durham i ka hasur vetëm në Shqipëri.

Ilustrimet për të cilat flet Mark Tirtja në punimin e tij "Elemente të kulturës ilire të shqiptarët", flasin për një këmbim ose rastësi të qartë ndërmjet kulturës dhe qytetërimit ilir dhe kulturës dhe qytetërimit të popujve të Lindjes.⁴

Në këto ilustrime yllin gjashtëcepësh e gjejmë në forma të ndryshme, të gdhendur në dru e në dyert e shtëpive, në Martanesh, Krujë, Postribë, etj. Kjo figurë ylli me gjashtë rrema e stilizuar është shumë e pranishme në Kërçovë.

Nga shekulli XV-XX populli shqiptar kultivoi kryesisht dualizmin fetar; të

3 Durham, *Some tribal...*, fq. 122, 130; shih dhe Dr. D. Statovci, *Motivi i xhamisë në kulturën materiale shqiptare të Kosovës*, "Feja, kultura dhe tradita islame ndër shqiptarët", Prishtinë, 1995; E. Salihu, *Motive astrale në monumentet mbivarrorë të periudhës romake në Dardani dhe prania e tyre në kulturën popullore shqiptare*, "Studimi etnografik i ndryshimeve bashkëkohore në kulturën popullore Shqiptare", Prishtinë, 1990: 91.

4 Tirtja, M., 1978: 267-288.

krishterë dhe Islam, por që edhe qytetërimi hebre është i pranishëm dhe është gjetur si element dekorativ, ku e hasim këtë yll me disa pika shtesë. Këtu kemi edhe diellin dhe gjysmëhënën. Dy besimet fetare tek shqiptarët gjatë kësaj periudhe janë zhvilluar normalisht dhe të shprehura me një gjuhë, kanë qenë gjithmonë në një gojë për mbrojtjen e integritetit kombëtar shqiptar.

Dualizmi i shqiptarëve në kulturë dhe qytetërim është i pranishëm edhe në fushën e jurisprudencës. Njëlloj, sikur që ndodhte në Spanjë gjatë kohës së sundimit arab, kur në kontekstet që nuk lëndonin normat e ligjit bosht islam, në rastet kur paditësi dhe i padituri ishin të krishterë, i gjykonte gjykatësi i fesë së tyre, sipas ligjeve të tyre, kjo është e pranishme edhe tek shqiptarët, sepse edhe pse ishin nën sundimin osman, zbatonte kanunin e Lekë Dukagjinit në kontekste të ndryshme ndërmjet qytetarëve, madje edhe në rastet më të rënda, në gjakmarrje. Edhe kur deshi Perandoria Osmane që të reformonte kanunin e Lekë Dukagjinit, në vitin 1857, formoi komisionin i cili përbëhej vetëm nga paria shqiptare.⁵

Përfundimisht, duke u mbështetur në historinë dhe përvojën e deritashme të zhvillimit të qytetërimit dhe kulturës së popullit shqiptar, sidomos gjatë këtyre gjashtë shekujve të fundit, mund të themi se populli shqiptar ka kultivuar edhe subkultura të ndikuara nga fe të ndryshme. Kjo gatishmëri për dialog ndërmjet këtyre kulturave është treguar jo vetëm në mesin e popullit shqiptar që flet një gjuhë dhe i përket një kombi, por edhe në raport me popujt tjerë që kanë kulturë tjetër. Kultivimi i këtyre subkulturave, pa iluzione, pa injorime, pa përbuzje të njërit ose tjetrit cilido qoftë, garantojnë ardhmëri të ndritshme jo vetëm për popullin shqiptar, por për të gjithë rajonin, madje dhe më gjerë.

Sipas disa analistëve, Shqipëria në një farë kuptimi, pikërisht në sajë të ekzistencës së saj në një pikë gjeopolitike e kulturore, që ka përbërë edhe një udhëkryq qytetërimesh, është një miniatyrë e problematikës globale. Habermasi, duke e trajtuar këtë problematikë në shkallë botërore, thotë se, globalizimi ekonomik dhe lëvizjet migratore, po krijojnë një “shoqëri globale” të përbërë nga “qytetërimet” të ndryshme, që reagojnë në mënyra të ndryshme ndaj të njëjtave sfida, që u vë përpara dinamika homologuese e modernizimit ekonomik.

Shqipëria ka diskurs ndërkulturore, por kjo larmi është pasuri që duhet ruajtur dhe jo rrezik, që duhet eliminuar.⁶ Ajo sikurse dihet, është vend multifetar për shkak të ekzistencës së katër komuniteteve kryesore, që kanë

5 Sinani, Sh., 2002:153-157.

6 Lubonja, F., *Feja dhe shqiptaria në ditët e sotme*, revista Përpjekja dhe gazeta Korrieri, 18 maj 2008.

besimtarë të moshave dhe krahinave të ndryshme, por edhe për faktin se ekzistojnë variante kultesh, që kanë hyrë rishtazi tek ne dhe kanë edhe ato, disa komunitete numerikisht të vogla besimtarësh.

Shoqëritë multifetare sikurse është edhe jona, kanë brenda edhe bukurinë e një larushie nënkulturash, besimesh, ritesh, që vijnë nga thellësitë e historisë, por përmbajnë edhe rrezikun e përçarjeve, apo ndarjeve komunitariste, që mund të marrin forma dhe shkallë të ndryshme mprehtësie.

Nga të dhënat sociologjike që janë mbledhur, gjykohet se në shoqërinë shqiptare përkatësitë fetare të besimtarëve të ndryshëm nuk i kanë mbyllur ata brenda një ndërgjegjeje dhe lidhjeje të ngushtë ekskluzive të përcaktuar nga feja e tyre.

Për arsye nga më të ndryshmet, të cilat mund të debatohen, konstatohet se lidhja shoqërore e përgjithshme ndërindividuale sot tek shqiptarët, nuk mbetet e fragmentuar brenda afiniteteve të caktuara shpirtërore dhe fetare, që individë të ndryshëm kanë me njëri-tjetrin. Nga personat e anketuar, rezulton se vetëm 13,7 % e tyre me banim në periferitë urbane dhe 8,7 % e atyre me banim në qendrat qytetare të marra në konsideratë, pohojnë se kanë marrëdhënie të dobëta ose të rralla me individë që iu takojnë besimeve të tjera fetare.⁷ Të tjerët gjykojnë se pavarësisht besimeve që kanë, bashkëpunimi i tyre profesional, miqësor, fqinjësor, etj, nuk mbyllet brenda një rrethi të ngushtë komunitarist.

Nga pikëpamja filozofike, sikurse na argumentojnë filozofë të ndryshëm perëndimorë, si filozofi amerikan Riçard Rorty ose kulturologu italian Umberto Eco, urat e dialogut ndërfeetar mund të hidhen të shëndosha veçse nëse pranohet se leximi i çdo teksti, rregulli moral të shkruar, pra edhe i atyre të shenjta, sikurse edhe i librave filozofikë klasikë, i ligjeve, apo i çdo norme të kodifikuar sipas parametrave ligjërues të ndryshëm, lejon vend për interpretime të ndryshme.⁸

Nisur prej kësaj, një nga përfaqësuesit e sotëm më të njohur të shkollës së dialogut ndërkombëtar, Fet'hullah Gylen, shprehet se: "Dialogu ndërfeetar sot shtrohet si një detyrë dhe hapi i parë për ta vendosur atë, është të braktisen argumentet polemike dhe t'iu jepet përparësi pikave të përbashkëta, të cilat janë disa herë më të shumta sesa pikat e dallimeve."⁹

J. Barns, shkruan: *"Një tolerancë për t'u pasur zili karakterizon në të gjitha*

7 Fuga, Artan, gazeta 'Metropol', Fati i dialogut ndërfeetar 13.12.2006.

8 Krasniqi, M., simpozium, referat, 26.05.2007.

9 Gylen, F., "Drejt një qytetërimi me dashuri e tolerancë", Prizmi, Tiranë, 2005:23

drejtimet e tjera marrëdhëniet ndërmjet myslimanëve dhe të krishterëve në Shqipëri".¹⁰ Papa Gjon Pali i II, në vizitën e prillit 1993, e theksoi harmoninë fetare shqiptare si një shembull për gjithë opinionin fetar.

Në krijimin e një fryme tolerante, krahas feve dhe përfaqësuesve të tyre ndër vite, ka ndikuar edhe trashëgimia socio-antropologjike e shqiptarëve, sistemi shoqëror tradicional dhe ai i vlerave. Toleranca fetare ka kaluar nga përbërës i rëndësishëm i modelimit psikokulturor të shqiptarëve, drejt një vetëdije kombëtare për këtë vlerë. *"Mungesa e fanatizmit fetar duhet trajtuar si një tipar etnokulturor"*, thotë Karaman Ulqini.¹¹ Autori me tolerancë në këtë kontekst ka parasysh *"mendësinë e shqiptarëve, të cilët e pranonin njëri-tjetrin pavarësisht nga besimi fetar"*.¹²

Në fakt shembujt janë të shumtë në lidhje me tolerancën fetare ndër shqiptarët përgjatë shekujve, por këtu mund të përmendim disa të tillë, të cilët përbëjnë një vërtetësi historike të kësaj çështjeje, sa të rëndësishme, aq edhe delikate për kombin tonë.

Gjatë sundimit osman banesat shqiptare filluan kryesisht t'i përkisnin tipit oriental, pom ashtu edhe mënyra e jetesës. Shtëpia shkodrane me çardak, të tërë elementët e saj i kishte njëlloj, pavarësisht nga përkatësia fetare e banuesve: akshihane (vend gatimi), vatër, enë, odat me musandra, me mindere, me trapazanë e me sergji; po kështu edhe banesa përdhese, *jerevia*. Gratë qytetare të krishtera e myslimane dilnin në rrugë të mbuluara. Pak a shumë të njëjtë janë ndikimet orientale në veshje: xhamadan, shallvare, fes, xhybe, etj. Deri priftërinj e ipeshkvinj mbanin në kokë fesin me tufë.¹³ Këto tregojnë në fakt bashkëjetesën ndërfetare midis shqiptare, një nivel ky shumë më i lartë se toleranca.

Shembuj të shumtë janë edhe në regjistrat e dokumenteve historike shqiptare. Frang Bardhi përmend ndihmën që i kishin dhënë myslimanët shqiptarë në rindërtimin e kishës së shembur të Kabashit!¹⁴

Kështu qëndrimi i ndërmjetëm midis Perëndimit e Lindjes, i bashkuar me ruajtjen e ngulur të natyrës së vet etnike, i ka gdhendur Shqipërisë përgjithmonë fytyrën e saj të veçantë.¹⁵

Një misionar katolik kishte vënë re se sipas botëkuptimit të malësorëve

10 Hysi, Sh., "Histori e komuniteteve fetare shqiptare", Tiranë, 2006:228.

11 Ulqini, K., 1999:25

12 Po aty, 26.

13 Ulqini, K., "Faktorë kulturorë e fetarë", Shkodër 1999: 18.

14 Zamputi, I., 1965, II, Dok. 24:71.

15 Çabej, E., Për gjenezën e literatures shqipe, Shkodër, 1939: 18, 25.

“t’ tanat fenat i ka qitë Zoti”.¹⁶ Ishte një parim i shkëlqyeshëm i cili çimentonte themelet e bashkëjetesës ndërfetare, i trashëguar nga shekujt tek një popull impulsiv e krenar, një gjetje e lakmueshme edhe për sot. Të njëjtin kuptim leksikor kishte Zoti (Dio) i të krishterit e Allahu tek myslimani, që në shqip thirren Zot ose Perëndi nga të dy palët pa dallim. Toleranca ndërfetare tek shqiptarët nuk e ka përjashtuar, nuk e ka mohuar devotshmërinë fetare dhe as devotshmëria nuk i ka zhytur në intolerancë e fanatizëm, qoftë edhe më të përkushtuarit.¹⁷

Toleranca ndërfetare zë fill edhe në jetën familjare. Në disa krahina pati familje të përziera fetarisht, katolike, ortodokse dhe myslimane, që së bashku gjallonin në harmoni me njëri-tjetrin.

Një misionar jezuit dëshmonte më 1896 se me rastin e Krishtlindjes myslimanët e qytetit të Shkodrës shkonin t’i uronin katolikët “për shumë mot”.¹⁸

Kështu studiuesi Karaman Ulqini shprehet në librin e tij “Faktorë kulturorë e fetarë”, se në vitet pesëdhjetë (të shek. XX¹⁹) në Mat kishte shumë kisha të braktisura prej qindra vitesh, të cilat u lanë ashtu, e askush nuk prekte një gur. “Janë vakuf”, thonin banorët.²⁰

Sipas traditës miku i panjohur mund të pyetej për gjithçka, por jo për përkatësinë fetare. Të krishterët nuk nxirrnin mish derri për miqtë myslimanë dhe ruanin enë e lugë të veçanta për t’i përdorur kur ata të vinin. Një misionar shkruante se “shpesh i kishte qëlluar të përshëndeste myslimanët e Iballes: “kjoftë lëvdue Jezu Krishti!”, - duke i kujtuar për të krishterë e ata pa u treguar aspak të fyer përgjigjeshin: “gjithmonë qoftë lëvdue”.²¹ F. Nopça tregonte rastin kur një prift katolik ishte kumar i një myslimani të shquar. Kurse Ndoc Preka nga Shoshi (Dukagjin) nuk e kishte penguar përkatësia fetare të bënte kumari me Sulejman Memën, i cili ishte mysliman.²²

Konsulli austro-hungarez në Durrës shkruante më 13 korrik 1881 se në atë qytet, në Kavajë e në Tiranë ishte zakoni i vjetër, që edhe myslimanët të merrnin pjesë në varrimet e të krishterëve, Faik Konica kujtonte shpeshherë se kur i

16 Disa ndodhi historike ose çka qilloy nder Misione t’Shqypnisë (dorëshkrim në Arkivin e Muzeut të Shkodrës, fq. 38-39).

17 Ulqini, K., “Faktorë kulturorë e fetarë”, Shkodër 1999: 26; shih: Koliqi, E., L’Islam e il Cristianesimo nella letteratura albanese, “Shejzat”, 1-2, 1963: 51.

18 Lettere edificanti delle Provincia Veneta, serie IX, Venezia, 1898: 19.

19 Shënim i imi G. K.

20 Ulqini, K., “Faktorë kulturorë e fetarë”, Shkodër 1999: 29.

21 Po aty, 31.

22 Taipi, K., Zana popullore, Shkodër, 1933: 187-189

vdiq e ëma, të krishterët u ranë kambanave në shenjë zie.²³

Kur Gruda po ngrinte kishën në Llofkë, për të kontribuan njëllor si katolikët dhe myslimanët e Dinoshës.²⁴ Shtëpia e vetme myslimane në Selcë (Kelmend), ajo e Bajram Muçës, i fali famullitarit të Malit Kolaj vendin për ndërtimin e qelës.²⁵

Në gjysmën e dytë të shek. XIX bajraku i Shkrelit donte të ndërtonte kishën, por katër fshatrat e tij nuk ranë në një mendje për vendin ku do të ngrihej. Për një kohë çështja u zvarrit, deri sa kuvendi i bajrakut vendosi që themelet e kishës të hapeshin aty ku do ta shihnin të arsyeshme myslimanët e fisit dhe ashtu u bë.²⁶

Gjithashtu edhe amaneti i lënë për çështje fetare nga një besimtar i fesë tjetër, çohet deri në fund me këmbëngulje.

Në rrethanat e shek. XVIII kur vendi i gjendur në tri fe, trevat e të cilave pothuajse ishin veçuar nga ana gjeografike, si dhe pa pasur asnjë institucion fetar të përbashkët, emri etnik arbër u shndërrua në shqiptar pa u përjashtuar katoliku, ortodoksi e myslimani. Nga Novipazari në Prevezë, nga Durrësi në Shkup, trojet ku banonin shqiptarët, ku flitej shqipja, u thirrën Shqipëri. Me emrin shqiptar nuk u bë identifikimi etnik-fetar, por etnik gjuhësor. Pashko Vasa u përpoq ta shpjegojë me mjaft sukses për kohën (1879) këtë realitet shqiptar. "Sipas vështrimit tonë, popullsitë shqiptare, qofshin myslimanë, qofshin ortodoksë apo katolikë, janë e mbeten ashtu siç ishin këtu e tridhjetë shekuj më parë, d.m.th. populli më i lashtë i Evropës, fisi më pak i përzier se të gjitha fiset tjera-të njohura. Ky është një fis që si për çudi dhe për shkak të një dukurie që ne nuk e shpjegojmë dot, ka ditur t'i qëndrojë kohës, ka mundur të mbrojë gjuhën e vet, pa pasur letërsi të mirëfilltë dhe, çka peshon më shumë, ia ka dalë të ruajë tipin e vet origjinal e karakteristik, pa u treguar i ftohtë dhe pa refuzuar, në shfaqjet e veta të jashtme, besimin dhe ritet e atyre feve që ka përqaftuar dora-dorës, të cilat janë shtrirë fitimtare përmes shtjellimit të shekujve".²⁷

Bushatlinjtë dhe Ali Pashë Tepelena duke u siguruar të krishterëve liri fetare, i lanë Lëvizjes Kombëtare një trashëgim të vyer. Imzot Gjergj Engjëll Radovani i shkruante perandorit të Austrisë më 27 mars 1788 se, Karamahmuti ka qenë i prirur ndaj katolikëve, i ka mbrojtur, u ka dhënë liri të plotë fetare dhe

23 Ulqini, K., "Faktorë kulturorë e fetarë", Shkodër 1999: 32.

24 Po aty, 32; shih: Jovičević, A., Malesija, Beograd, 1923: 30.

25 Gelasius, Fjalori toponamastik, "Hylli i dritës", nr. 9-12, 1943: 401.

26 Ulqini, K., "Faktorë kulturorë e fetarë", Shkodër 1999: 34.

27 Vasa, P., Vepra letrare I, Tiranë, 1987: 98.

i ka lejuar të rindërtonin kishat e shkatërruara nga pashallarët e tjerë.²⁸

Fan Noli kërkonte të mos ndryshohej asgjë, e kundërta do të ishte prishja e kombit. "Priftërinjtë e hoxhallarët do të ndihmonin Shqipërinë duke punuar secili në ndriçimin e fesë së tij"²⁹, - do të thoshte ai. Pra të njëjhej liria e ndërgjegjes fetare, e secili të ndiqte kultin që i pëlqente.

Rilindësit u bënë thirrje shqiptarëve të bashkoheshin edhe në emër të Zotit. Sipas Çajupit, "të krishterë e myslimanë (Zoti) i gatoi nga një baltë".³⁰

Në gjysmën e shek. XIX, në fshatra të varfra ishte e zakonshme që po e njëjta hapësirë, po i njëjti lokal shërbente të dielën si kishë, kurse në ditë feste si xhami.³¹

Gjithashtu, edhe *Urdhrat myslimane të dervishëve, si tarikatet e ndryshme dhe Bektashinjtë*, përfaqësonin një tolerancë shumë të përhapur ndaj jomyslimanëve, gjë që atyre iu siguroi një dashamirësi të caktuar nga ana e popullsisë së krishterë. Urdhri i dervishëve bektashinj ka dalë në fillim në Azinë e vogël, në një hapësirë ku me tolerancën e theksuar fetare të princërve selxhukë dhe osmanë, ekzistonin elemente të përbashkëta tek njëri-tjetri.³²

Një eveniment i rëndësishëm në historinë e bashkëjetesës së shqiptarëve është edhe Lidhja e Prizrenit. Kështu në gjysmën e dytë të muajit maj të vitit 1878, u mbledhën në Prizren rreth 300 përfaqësues nga e gjithë Shqipëria, në shumicën e tyre myslimanë.³³ Mbledhja e parë u bë me 23 Maj në Xhaminë e Bajrakut (Bajrakli). Pra në xhami kishte edhe përfaqësues të krishterë. Kurse me 10 qershor 1878 mbledhja u zhvillua në Medresenë e Mehmed Pashës (sot muzeu, apo siç njihet si shtëpia e Lidhjes së Prizrenit³⁴), ku morën pjesë edhe bejlerë nga Bosnja dhe Hercegovina. Për Shqipërinë e Jugut Abdyl Frashëri organizoi një mbledhje në Teqenë e Bektashinjve të Frashërit, që u deklarua solide në Lidhjen e Prizrenit. Kurse qendra e Lidhjes për Shqipërinë e Veriut ishte Shkodra, ku shqiptarët katolikë punonin bashkë me myslimanët. "*Ka po aq të krishterë në Lidhje sa dhe myslimanë*", i thoshte një nga udhëheqësit e Lidhjes nga Shkodra udhëtarit anglez Knight.³⁵

Në kohën kur At Anton Harapi hartonte memorandumun e famshëm të

28 Arkivi i Institutit të Historisë, "Arkivi i Vjenës", Fk. 224-225, L. 657, filmi 822.

29 Noli, F., ligjëratë, mbledhur nga L. Dilo, Tiranë, 1944: 29-30.

30 Ulqini, K., "Faktorë kulturorë e fetarë", Shkodër 1999: 55.

31 Shih: Choublier, M., Les Bektashis et la Roumelie. Te Revue des Études Islamiques, 1927.

32 Babinger, F., Islamizmi në Azinë e vogël, ZDMG, 1922: 126-152.

33 Shih: Vasiljeviça, Hadzi, Arnanska liga-arnautska kongra-i srpski narod u turskom carstvu, 1878-1882, Beograd, 1909: 39-40.

34 Shën. i imi G.K..

35 Knight, Albania: A Narrative of Recent Travel, London, 1880: 139.

1918-s drejtuar Fuqive të Mëdha, të nënshkruar nga të krishterë e myslimanë, kur Imzot Sereqi i shkruante Lidhjes së Kombeve se në Shqipërinë, që rrezikohej të zhbëhej, kristianë e muhamedanë janë vëllezër dhe duan të jetojnë në të njëjtin shtet, pikërisht në këtë kohë, në mitingun madhështor, organizuar në sheshin e Tiranës, kleriku dhe patrioti Vehbi Dibra (Agolli)³⁶, deklaronte: *"Jemi mbledhë këtu, që Kosova e Çamëria t'i ngjitet Shqipërisë plotësisht independente, ... jemi të gjithë bij të një gjaku e të një trualli."*³⁷ Në pozitën e kryemyftiut, në Kongresin Mysliman Shqiptar, mbajtur më 1923, në fjalimin e mbajtur në momentin më të rëndësishëm të historisë kombëtare, prapë përsëriste me sinjeritetin e me seriozitetin më të madh: *"mysliman, katolik dhe ortodoks, në pikëpamje të kombësisë kemi një lidhje vëllazni të plotë e të patundshme, e nuk mund të thuhet e të kuptohet asnjë send që e tund atë vllazni të plotë. Çështja e fesë asht një çështje e posaçme e secili asht i lirë për me e sigurue forcimin e fesë së vet..."*³⁸ Ai ka qenë gjithashtu edhe pjesëmarrës në shpalljen e pavarësisë, si dhe në dokumentin e arkivuar në Arkivin e Shtetit, gjendet edhe fetvaja (ligjshmëria islame) e tij në lidhje me përdorimin e flamurit shqiptar me shqiponjë, si një simbol i bashkimit kombëtar.

Kurse At Anton Harapi, bashkëjetesën dhe tolerancën e shihte si mjet bashkimi kombëtar sa herë që atdheut i kanosej rreziku. Më 1944 ai nënvizonte: *"Bashkimi i tri klereve asht leva ma e fuqishme për të sigurue bashkimin e shpëtimin. Nuk shpëton, jo, as xhamia pa kishën, as kisha pa xhaminë, por as njena, as tjetra pa Shqipërinë... me të gjithë atdhetarët...afrim, dashuri, vllaznim"*.³⁹

Në seancën e mbledhjes së Lidhjes së Kombeve të Bashkuara (sot OKB), më 17 dhjetor 1920, delegati i Indisë, duke miratuar dhe quajtur si vepër të mirë pranimin e Shqipërisë në Organizatën e Lidhjes së Kombeve, nënvizonte: *«Kur në botë zhvilloheshin ende luftëra ndërjetare, në Shqipëri, myslimanët, katolikët e ortodoksët, jetonin në harmoni dhe ishte fakt i shkëlqyeshëm për një vend me shumicën dërmuese të popullsisë myslimane të kishte këtu përfaqësues një të krishterë dhe një prift"*.⁴⁰

Mirëkuptimin ndërjetar në Shqipëri, e kanë konstatuar e konfirmuar në rrjedhën e shekujve shumë dijetarë, gjuhëtarë, historianë, etnografë, misionarë

36 H. Vehbi Dibra (1867-1937)-Kryetari i parë i Parlamentit (Pleqënisë) më 1912, si dhe kryetari i parë i Komunitetit Mysliman të Shqipërisë (1923-1929).

37 Hysa, M., 2000:185.

38 Shih, Xhelili, Q., 2000:344-346.

39 Dibra, V., fjalim në mitingun organizuar në Tiranë, 1918, shih Gazeta "Drita Islame", nr. 1 (50) janar 2004:4.

40 Muja, H., 1991:3

e diplomatë të huaj, që kanë vizituar trevat shqiptare, ose që kanë jetuar me muaj apo vite aty.

Kur më 28 Nëntor 1913 (në përvjetorin e parë të pavarësisë), u ngrit në Shkodër flamuri kombëtar, në mitingun madhështor ishin bashkuar vëllazërisht myslimanë e të krishterë dhe brohoritën njëzëri: "Rroftë Shqypnia". Atë natë kambanorja e kishës së Fretënve u lidh me minaren e xhamisë së fushës Çelës, nëpërmjet një teli ku valëvitej flamuri kombëtar ndërmjet rreshtit të gjatë të kandilave të kuq e zi (ngjyrat e flamurit kombëtar).

Të moshuarit në Shkodër tregojnë se në Pazar gjatë muajit të Ramazanit, tregtarët katolikë i mbyllnin dyqanet, sidomos pijetoret dhe gjellëtoreset. A nuk tregon ky veprim fisnik respektin e ndërsjellët, vëllazërimin, tolerancën dhe harmoninë ndërfitare në mes të qytetarëve shkodranë, të krishterë e myslimanë? Fishta shkruan tek "Hylli i Dritës": "*...Ndërmjet muhamedanëve dhe kristianëve të prefekturës së Shkodrës mbretnon një qetësi e plotë. Ktij mendimi asht edhe statuti e konvencioni, qi Shteti shqiptar ka me Lidhje të Komeve.*"⁴¹

Më 7 prill 1858 në përrurimin e fillimit të ndërtimit të Kishës së Madhe, gurthemeli i Katedrales u bekua nga arqipeshkvi Topich. Daut Efendi Boriçi, klerik mysliman, atdhetar i shquar, drejtor i arsimit në Shkodër mbajti fjalimin e rastit. Përrurimin e fillimit të ndërtimit të katedrales ai e quajti një gëzim të madh për të gjithë shkodranët pa dallim feje.

Patrioti Filip Kraja me ndërmjetësinë e Bajram Currit i dërgoi një protestë qeverisë së Vjenës kundër reprezaljeve të Gjeneralit Trolman mbi malësorët myslimanë të Mbishkodrës. Nga kjo protestë e atdhetarit katolik Filip Kraja, u arrit që Trolman të largohet nga Shqipëria. Malësorët myslimanë u liruan dhe u kthyen në shtëpitë e tyre, duke falënderuar Filip Krajën.

Në rihapjen e kishës dhe xhamisë së parë në nëntor të vitit 1990, në Shkodër, pas ndalimit të gjatë gati një çerek shekulli, qenë shprehje e harmonisë dhe e vëllazërimit ndërfitar përballë regjimit komunist që ende ishte në fuqi. Kështu bashkëpunuan djemtë e rinj katolikë e myslimanë, si në përgatitjen e meshës në varrezat katolike, ashtu edhe në Xhaminë e Plumbit, për faljen e xhumasë së parë më 16 nëntor 1990.

Ja pra, kështu ka vazhduar për shekuj me radhë bashkëjetesa dhe harmonia ndërfitare mes shqiptarëve, e sot ka mbërritur tek ne nëpër shumë peripeci si një vlerë e madhe kombëtare e një populli të vogël. Por këtë vlerë të rrallë, duhet ta ruajmë, ta kultivojmë dhe ta promovojmë me të gjitha mënyrat, nëpërmjet arsimit, medias, etj., kudo qoftë, si brenda vendit ashtu edhe në arenën ndërkombëtare.

41 Revista "Hylli i Dritës", 1924:384.

Tashmë shoqëritë tona po shkojnë në mënyrë të pashmangshme drejt globalizmit dhe integritit, duke tentuar krijimin e një familje të madhe në të cilën ka vend për të gjitha vlerat dhe pasuritë e kombeve dhe popujve. Në botën globale vendet e vogla nuk pritët të konkurojnë me ekonomitë dhe pasuritë e tyre materiale. Megjithatë, me identitetin dhe vlerat më të çmuara të tyre, ato mund të kontribuojnë në pasurimin e shoqërisë globale, duke krijuar një mozaik të pasur vlerash, kulturash që njohin, respektojnë e zhvillojnë njëra-tjetrën.

Bashkëpunimi, që të bëhet shprehi qytetare demokratike, duhet të jetë një veprim i përsëritur, pasi konteksti shoqëror dhe faktorët që burojnë prej tij janë tashmë të ndryshëm nga Shqipëria tradicionale. Pra, dukshëm duhet të kapërcehet çdo lloj barriere për bashkëpunim, qofshin ato mendore apo psikologjike dhe të bëhen më shumë përpjekje nga njerëzit për të kuptuar njëri-tjetrin.

Gjithë ato që po ndodhin e po thuhën në fushë të feve e politikës ndaj saj dhe asaj kombëtare në përgjithësi vitet e fundit, na bëjnë që të mos harrojmë se, pozita gjeostrategjike e tokave në të cilat kemi jetuar e do të jetojmë dhe përbërja multifetare e popullit shqiptar, duhet të na bëjnë të mendojmë se fati i ynë historik është i paracaktuar për të sendërtuar zbutjen e kundërshtimeve mes Lindjes e Perëndimit dhe për të bërë sintezën e qytetërimeve të tyre?

Në këtë kontekst konceptet prodialogut ndërfeetar, ndërkulturor dhe ndëretnik nëpër botë, përputhen shumë mirë me realitetin shqiptar në çështjen e harmonisë ndërfeetare. Ky koncept sociologjiko-filozofik, shfaqet nën një pasuri sinonimike me përcaktorët “tolerancë”, “dashuri”, “falje”, etj. Mendimtarë si Gyleni kërkojnë që njeriu bashkëkohor - qoftë ai i traditës së qytetërimit judeo-kristian, qoftë i qytetërimit islam, duhet të fitojë aftësinë e humbur, të mahnitet dhe të dashurohet me të bukurën, me fuqinë e dashurisë prekëse për çdo gjë pozitive.⁴² Shoqëria shqiptare e tranzicionit, e cila sot përjeton një krizë vlerash, kryesisht në mospërputhjen e shpirtërores me fiziken, të mospërputhjes së kohërave, historisë, traditave, brezave dhe ndjenjës fetare, ka më shumë se kurrë nevojë për dashurinë dhe tolerancën në të gjitha aspektet e saj.⁴³

Edhe në nën shembullin e mendimtarëve të tillë besojmë se shekulli XXI do të bëhet dëshmitar i një dinamike të re moralo-shpirtërore që do t'i

42 Kallulli, A., simpozium, Tiranë, 2006.

43 Më gjerësisht, Gylen, *Drejt një qytetërimi botëror me Dashuri dhe Tolerancë*, “Prizmi”, Tiranë 2005, 78, 296); Shih Thomas Michel, S.J., Parathënie, M. F.Gylen, *Drejt një qytetërimi botëror me Dashuri dhe Tolerancë*, “Prizmi”, Tiranë 2005, 5-8.

ringjallë vlerat e harruara prej kohësh, duke e parë atë si epokën kur do të sundojnë toleranca, mirëkuptimi dhe bashkëpunimi ndërkombëtar që, duke u mbështetur në dialogun ndërkulturor dhe ndarjen e vlerave të përbashkëta, do të rezultojnë, më në fund, një qytetërim nga i cili nuk do të rrijë larg askush.

Bibliografia

Dervishi, Z., "Fakte rrjedhëse të mirëkuptimit ndërfetar të shqiptarëve: një sprovë shpjegimore", Revista "Univers", 2008

Lubonja, F., Feja dhe shqiptaria në ditët e sotme, revista Përpjekja dhe gazeta Korrieri, 18 maj 2008.

Fuga, Artan, gazeta `Metropol`, Fati i dialogut ndërfetar 13.12.2006.

Krasniqi, M., simpozium, referat, 26.05.2007.

Gylen, F., "Drejt një qytetërimi me dashuri e tolerancë", Prizmi, Tiranë, 2005

Hysi, Sh., "Histori e komuniteteve fetare shqiptare", Tiranë, 2006

Ulqini, K., "Faktorë kulturorë e fetarë", Shkodër 1999

Çabej, E., Për gjenezën e literatures shqipe, Shkodër, 1939

FUNKSIONET E SINDIKATAVE, TRIPARTIZMI DHE DIA- LOGU SOCIAL NË SHQIPËRI

Ilir RUSI

Universiteti i Tiranës

ABSTRACT

The Unions are the most organized structures of the modern society. Since their foundation they have been under perfection time by time. The Unions had an important role in the strengthening of the society democracy, at the creation of new spaces for the workers role at political environment also in economical and social one too. The Unions are an historical product that normally have had their evolution in the function of conditions change. The origin of unions in Europe is dated from the Industrial Revolution in England at the 1800, as the production tools were placed instead of the workers has born the "industrial conflict". The Union is the institution which was created in the meaning of "defense institution" from the free development and conditions of the labour market. The absence of the elementary work conditions or their infringement has lead in the unification of the workers for the regulation of their rights of work. The Union organizations participation is composed by professional or unprofessional workers or unemployed.

Key words: Union, function, state, employer, employee, social dialogue.

1. Funksionet e organizatave sindikale

Për një organizim dhe efektshmëri sa më të lartë organizatat sindikale kanë synimet dhe qëllimet e tyre. Mirëpo këto duken në funksionet që ato kanë. Duke bërë një klasifikim të përgjithshëm funksionet e sindikatave i ndajmë:

Funksione shërbimi, ku në të përfshihen shërbime të ndryshme që ofrohen

për anëtarët e saj me qëllim përmbushjen e kërkesave të tyre.

Funksione të përfaqësimit, ku përfshihet delegimi i disa pushteteve me qëllim përmbushjen e detyrave të caktuara apo edhe përfaqësimi me të tretët.

Funksione rregulluese, të cilat kanë të bëjnë me rregullimin e administrimit apo funksionimin e sindikatës si dhe raportet midis anëtarëve, rregulla të ndryshme për sistematizimin e funksionimit.

Funksione qeverisëse, të cilat kanë të bëjnë me ndikimin që mund të kenë sindikatat në fushën legjislative lidhur me normat ligjore në lidhje me organizatat sindikale.

Është përmendur shpesh herë që një nga detyrat kryesore të sindikatave ka si qëllim plotësimin e interesave të anëtarëve duke bërë një nga veprimet e mëposhtme¹:

- Duke arritur norma të kënaqshme të pagave. Shumë kërkime kanë dëshmuar se pas anëtarësimit në sindikatë shumë punonjës kanë pësuar rritje page;
- krijimi i lehtësirave në punë;
- sigurimi i kushteve të kënaqshme në punë, kjo mund të përfshijë fusha si shëndeti, siguria apo shanset e barabarta;
- vendosja e bonuseve për punonjësit që kanë rezultate të larta, në formë stimulsh.
- edukimi demokratik i punëmarrësve të papunëve dhe pensionistëve;
- rekomandime për fushën e hartimit të legjislacionit të punës.²

2. Tre parime të rëndësishme të organizimit të sindikatave

2.1 Uniteti

Parimi i parë i rëndësishëm i sindikalizmit është parimi i unitetit. Kjo nënkupton bashkëpunimi i përgjithshëm midis anëtarëve të sindikatës ,por jo vetëm, si dhe krijimi i një fryme solidariteti midis anëtarëve me qëllim realizimin në mënyrë sa më efektive të qëllimeve dhe funksioneve të saj. Punonjësit mund të arrijnë gjithçka nëqoftëse midis tyre ka unitet të qëndrueshëm. Pa unitet asgjë e rëndësishme nuk mund të arrihet nga një punonjës i vetëm. Gjërat më të rëndësishme, më domethënëse dhe më të nevojshme për njerëzimin janë

1 K.D, Ewing Function of Trade Union

2 Prof. Dr. Kudret ÇELA “E Drejta e Punës” Tiranë 2010.

kryer nga individë të bashkuar në grupe, në mënyrë kolektive. Forca dhe influenca e sindikatës në marrëdhëniet me punëdhënësit varen nga masa në të cilën organizohen në sindikata punonjësit e kompanisë në fjalë. Sa më i lartë të jetë numri i punonjësve të organizuar në sindikatë në raport me punonjësit e paorganizuar në sindikatë, aq më e madhe është forca e tyre influencuese dhe vepruese.

Përveç numrit të tyre forca lidhet edhe me organizimin e punonjësve kryesorë dhe të kualifikuar të institucionit. Në varësi të bazës të organizimit të sindikatës, qoftë lloji i profesionit, industria specifike, ndërmarrja, punëdhënësi i përbashkët, ose punë e përgjithshme, të gjithë punonjësit duhen të bashkohen në një sindikatë, pavarësisht nga raca, feja ,besimi, seksi, kualifikimi etj. Të gjithë janë të barabartë përpara organizatës. Sindikatat gjithashtu duhet të operojnë në shkallë kombëtare, sepse sindikatat vendore apo rajonale, nuk mund të arrijnë të kenë forcë apo kompetencë diskutuese dhe vendimmarrëse për një gamë të gjërë çështjesh në mënyrë që të mbrohen siç duhet interesat e punonjësve. Sindikatat nuk duhet të konsiderohen si shoqëri të mbyllura. Ato nuk duhet të jenë instrument në duart e punonjësve të privilegjuar, apo elitare ,duke mbrojtur me xhelozi privilegjet e anëtarëve ndaj punonjësve që nuk bëjnë pjesë në sindikatë, dhe marrin paga më të ulëta. Ato duhet të hapin dyert për të tërë punonjësit, përndryshe këta punonjës të paorganizuar dhe të paprivilegjuar, në rast konflikti serioz, mund të shfrytëzoheshin si grëvëthyes kundër punonjësve të organizuar. Ky do të ishte një problem shumë serioz ,pasi do të sillte një situatë mjaft kaotike, duke mos përcjellë një mirëorganizim në radhët e punonjësve. Kjo do të ishte një pengesë serioze për të arritur qëllimet e tyre, dhe për të realizuar të gjitha kërkesat e tyre të nevojshme për të punuar lirisht dhe me tërë të drejtat e tyre që u janë garantuar jo vetëm në rang kombëtarë, por edhe në rang ndërkombëtar. Mos përputhja e interesave të këtyre palëve ,që normalisht duhet të jenë në të njëjtën anë, mund të vijë si pasojë e mungesës së unitetit mudis tyre.

2.2 Pavarësia

Pavarësia³ është një koncept shumë i rëndësishëm për funksionimin normal jo vetëm të organizatave sindikale, por edhe të çdo lloji tjerër qelize të rëndësishme të shoqërisë njerëzore. Në mënyrë që një organizatë të plotësojë

3 Manual për sindikatën, botuar nga International Union of Food and Allied Workers Association Icem ,viti 2007

nevojat e anëtarëve të saj, ajo duhet të kontrollohet nga vetë anëtarët, sepse kush më mirë se vetë anëtarët mund të përcaktojnë dhe mbrojnë interesat e tyre. Në rast se sindikata synon të realizojë me të vërtetë parimet dhe objektivat mbi të cilat mbështetet, ajo nuk duhet të lejojë të dominohet ose kontrollohet nga interesat e jashtme, qoftë nga qeveria, punëdhënësit, partitë politike, organizatat fetare, të komunitetit ose ato simotra, apo nga individë të ndryshëm.

Qeveria mund të ketë ose mund të mos ketë predispozicion pozitiv ndaj sindikatave dhe kjo më së miri mund të vihet re në aktet ligjore që ajo nxjerr në lidhje me organizimin dhe funksionimin e sindikatave. Por në përgjithësi ajo reagon shumë ndaj interesave të grupeve të fuqishëm të shoqërisë, zakonisht ndaj punëdhënësve. Mbi të gjitha, në rast se qeveria mund të kontrollojë veprimin dhe politikat e sindikatës, atëherë ajo shndërrohet në instrument të qeverisë dhe jo të punonjësve në kundërshtim me synimet për të cilat u krijua në fillim. Ka raste kur e ashtuquajtura “sindikata” organizohet nga punëdhënësi për punonjësit. Kjo lloj sindikata është quajtur “sindikata e verdhë”⁴ dhe dominohet nga drejtuesit e tyre ose vartësit në funksion të tyre. Zakonisht është sindikata vendore⁵ që do të thotë se vetëm punonjësit e asaj ndërmarrje lejohen të anëtarësohen. Është e kuptueshme se kjo lloj sindikate është tërësisht e pavlefshme, sepse qëllimi i saj bazë nuk është nxitja e interesave të punonjësve, por parandalimi i krijimit të një sindikate të vërtetë. Kur drejtuesit fillojnë presionin për krijimin e një sindikate të tillë nga punonjësit, atëherë sinjalet janë të qarta: kemi të bëjmë me “sindikata të verdhë”.

2.3 Metodat demokratike

Sindikata nuk mund t’i përmbushë me efektivitet dëshirat e anëtarëve, në rast se nuk bën një bashkim vullnetar të punonjësve me interesa të përbashkëta, domethënë sigurimi i pagesës më të lartë, dhe kushtet më të mira të punës. Organizatat vullnetare nuk mund të jenë të forta dhe të efektshme në rast se mungon pjesëmarrja e gjërë dhe e thelluar e anëtarëve në veprimtaritë dhe përpjekjet e saj. Pjesëmarrja mund të realizohet vetëm në qoftë se organizata ka karakter demokratik. Pra, demokracia është shtyllë thelbësore dhe e domosdoshme e sindikalizmit, por jo vetëm.

Në praktikë metodat demokratike kanë kuptimet e mëposhtme:

4 Sindikatë e mbizotëruar nga kompania.

5 Sindikatë brenda një njësie.

Të gjithë grupet e anëtarëve duhet të përfaqësohen plotësisht dhe në mënyrë të barabartë. Rezultati i synuar duhet të shprehë vullnetin e vërtetë të shumicës së anëtarëve për çdo çështje.

Anëtarët duhet të kenë të drejtë prioritare për t'u njohur me rregullat dhe statutin e sindikatës në mënyrë që të mund të marrin pjesë plotësisht në procesin vendimarrës të sindikatës.

Të gjithë anëtarët duhet të kenë të njëjta të drejta dhe privilegje si dhe detyra e detyrime. Kjo bazohet në të drejtën e gjith secilit për të mos u diskriminuar për shkaqe të paligjshme, apo për të shmangur diferencime të tjera të padobishme që përveçse sjellin probleme dhe mosfunksionim normal të organizatës, sjellin dhe mungesë efektshmërie dhe mosarritje e synimeve të saj.

Përfaqësuesit dhe drejtuesit e sindikatës si dhe të tjerët duhet të zgjidhen me votim të fshehtë dhe periodik, nga anëtarët dhe nga radhët e tyre, si dhe të japin llogari përpara tyre. Ata duhet t'i nënshtrohen revokimit nëqoftëse shumica e anëtarëve nuk janë të kënaqur me veprimet e tyre.

Veprimtaritë duhet t'u komunikohen të gjithë anëtarëve dhe të rishikohen periodikisht nga anëtarët. Kjo bëhet me qëllim që të kenë informacionin e nevojshëm për veprimet që kryhen në emër dhe për qëllim të tyre, dhe të analizojnë nëse veprimtaria e ndërmarrë i përmbush më së miri interesat e tyre apo jo.

E drejta e çdo anëtari të sindikatës për të propozuar zgjidhje të nevojshme për probleme që mund të kenë sindikatat në momente të caktuara, dhe mundësia që këto zgjidhje të përcillen edhe në struktura dikasteriale, me qëllim që të luajnë edhe ato një rol kryesor në propozimin e një legjislacioni të plotë dhe më nevojshëm për mirë organizimin apo mirëfunksionimin e tyre.

Çdo organizatë sindikale ka të drejtë të krijojë lidhje të ngushta me organizatat simotra në vendet europiane e botërore, me qëllim marrja e një përvoje më të mirë nga vendet më të zhvilluara. Ky bashkëpunim lejon marrjen e një përvoje të plotë, dhe huazimi nga ana e tyre e mjaft praktikave të nevojshme për ecurinë efektive të tyre.

Tradicionalisht sindikatat kanë qënë organizata shumë demokratike, duke u nisur nga vetë qëllimi që kanë. Kështu thuhet se sindikatat përbëjnë forcë modernizuese sepse, si institucione demokratike, ato janë në të vërtetë shkollë e njohur demokratike.

3. Partneriteti dhe dialogu social.

Tripartizmi dhe dialogu social në Shqipëri si një fenomen relativisht i ri i shekullit të kaluar me një përhapje të shpejt, bazohen në një rend ligjor, në funksionimin e mirë të ekonomisë, në një organizim të qëndrueshëm të punëdhënësve e të punëmarrësve dhe në harmonizimin e interesave shtet-punëmarrës-punëdhënës në një nivel të lartë të mbrojtjes sociale dhe të edukimit. Tripartizmi si një proces që luan një rol kryesor në formulimin e politikës së punës, në nxitjen drejtësisë sociale dhe në ndërtimin dhe monitorimin e standarteve të punës, realizohet nëpërmjet dialogut dhe mirëkuptimit. Elementët kryesorë të tripartizmit janë shteti, punëdhënësit dhe punëmarrësit. Vendosja e raporteve të drejta midis tyre ndihmon në mirëfunksionimin e marrëdhënieve midis tyre. Nisur nga interesat dhe qëllimet e secilit partnerë, bëhet identifikimi i problemeve dhe gjenden zgjidhjet më të mira të mundshme në mirëkuptim dhe tolerancë. Në këtë mënyrë tripartizmi dhe dialogu social institucionalizuan një fenomen pothuajse të panjohur më parë, që çoi objektivisht në zhvillimin dhe thellimin e demokracisë, në qëndrueshmërinë ekonomike dhe politike të vëndeve të veçanta dhe më tej.

Prandaj, në Europë ai konsiderohet sot si pjesë e një qeverisje të mirë dhe globalizimi i ekonomisë botërore i rezervon një vend dhe rol të veçantë. Partneriteti dhe dialogu social, nga niveli kombëtarë e deri në njësitë ekonomike, janë një plotësim e zhvillim i mëtejshëm i demokracisë parlamentare⁶ sepse:

Së pari, duke formuluar dhe zbatuar politikën ekonomike dhe sociale si në nivel kombëtarë, ashtu edhe në njësitë ekonomike, bazuar në mirëkuptimin dhe harmonizimin e interesave, sigurojnë paqen, qëndrueshmërinë, pavarësinë dhe konsolidimin e mekanizmit politik nga aktorët kryesorë të shoqërisë.

Së dyti, ata janë më fleksibël sepse partnerët mund të mblidhen sa herë është e nevojshme për problemet themelore ekonomiko-sociale.

Së treti, ata sigurojnë edhe realizimin e objektivave afatgjata dhe afatshkurtra.

Partneriteti dhe dialogu social janë gjithashtu në përputhje me parimet e ekonomisë së tregut, sepse ndikojnë në krijimin e një mjedisi produktiv për biznesin dhe investimet; ata janë një mjet mjaft i frytshëm për të gjetur zgjidhjet e dëshiruara të problemeve të ndryshme ekonomike e financiare. Edhe këto

6 Prof.Dr Lulzim Hana, "Gjendja dhe sfidat në të ardhmen, në lidhje me partneritetin dhe dialogu social në Shqipëri", shkurt 2004.

janë të mjaftueshme për të treguar se partneriteti dhe dialogu social nuk janë forma për të menaxhuar krizat, por mjete të frytshme për të zgjidhur pa pasoja problemet që dalin në rrugën e zhvillimit të shoqërisë. Duke theksuar këto përparësi, nuk mund të mos nënvizojmë se partneriteti dhe dialogu social janë tipare vetëm të demokracisë, vetëm të shoqërisë që shpall dhe praktikon liritë dhe të drejtat bazë të individit. Mirëpo, mënyrat dhe mjetet kryesore për realizimin e partneritetit dhe dialogut social janë:

- a. Krijimi i institucioneve.
- b. Miratimin e dispozitave ligjore të përshtatshme.
- c. Ndihmesën e huaj dhe ratifikimin e konventave ndërkombëtare.

3.1 Krijimi i institucioneve

Kushti i parë për vendosjen e partneritetit dhe dialogut social është krijimi i institucioneve. Duke pasur parasysh edhe rolin parësor që ka luajtur shteti si arbitër apo hartues dhe zbatues legjislativ, nisur kjo edhe nga vetë trashëgimia historike, roli i tij është parësor. Ndryshimi i rolit të tij, si rezultat edhe i ndryshimeve të rëndësishme politike në vend, ka sjellë nevojën edhe për një ristrukturim të përgjithshëm të tij, duke iu përshtatur nevojave të kohës. Në këtë kuadër bën pjesë krijimi për herë të parë i Ministrisë së Punës, Emigracionit dhe Çështjeve Sociale dhe e ish të përndjekurve politikë, që sot njihet thjesht Ministria e Punës Çështjeve Sociale dhe e Shanseve të Barabarta. Në varësi të saj janë edhe një varg institucione të rëndësishme si Shërbimi Kombëtar i Punësimit, Inspektoriati Shtetëror i Punës, Shërbimi Social Shtetëror etj. Organet që varen nga Ministria e Punës sot kanë bordet e tyre drejtuese, ku marrin pjesë përfaqësues nga tre partnerët social. Arritje me vlerë të padiskutueshme ishte krijimi i sindikatave, si mbrojtëse reale e interesave ekonomike dhe sociale të punëmarrësve dhe në përgjithësi të shtresave të varfëra të shoqërisë. Ashtu siç ishte e rëndësishme levizja e punëtorëve në shembjen e diktaturës, po ashtu krijimi organizimi, dhe funksionimi i sindikatave, ka një rol të pazëvendësueshëm në zhvillimin dhe konsolidimin e demokracisë.

Viti 1991 shënon dhe krijimin e organizatës së parë të pavarur sindikale, Sindikata e Pavarur e Minatorëve të Shqipërisë. Muaj më vonë u krijuan në nivel kombëtarë dy konfederata të mëdha të sindikatave: Bashkimi i Sindikatave të Pavarura të Shqipërisë dhe Konfederata e Sindikatave të Shqipërisë.

Me shëmbjen e diktaturës, me vendosjen e pluralizmit politik dhe me krijimin e ekonomisë së tregut, bizneset private të lindura e ndjenë nevojën e organizimit dhe të krijimit të organizatave të punëdhënësve. Kështu në vitin 1993 u krijua shoqëria e parë e punëdhënësve, Bashkimi i Biznesmenëve Demokratë; në vitin 1995 u themelua organizata më e madhe për komunitetin e biznesit të vogël dhe të mesëm; në vitin 1997 u krijua Organizata e Punëdhënësve të Lirë Shqipëtarë; në vitin 1998 krijohet Bashkimi i Organizatave të Biznesit Shqipëtar; në vitin 2000 themelohet Këshilli i Organizatave të Punëdhënësve. Përveç këtyre u krijuan edhe organe të tjera, si Këshilli i Agrobiznesit Shqipëtarë, Unioni i Industrialistëve dhe Investitorëve, Organizata e Biznesmeneve të Ndërtimit etj. Disa nga këto organizata janë anëtarësuar në organizmat e ngjashëm europianë dhe botërorë. Themelimi i organizatave të biznesmenëve pati një rëndësi të madhe për mbrojtjen e interesave të tyre dhe krijimin e kushteve të përshtatshme për një konkurrencë të lirë e të ndershme. Organizimi i levizjes sindikale, i biznesmeneve dhe ndërtimi i strukturave të përshtatshme shtetërore, ishte hapi i parë i domosdoshëm për krijimin në vitin 1996 të Këshillit Kombëtarë të Punës. Kjo ishte një ngjarje shumë e rëndësishme për realizimin e partneritetit dhe dialogut social, që u arrit me këmbënguljen e sindikatave dhe me rekomandimin e asistencën e Organizatës Ndërkombëtare të Punës. Si institusioni më i lartë konsultativ tripalësh Qeveri-Punëdhënës-Punëmarrës, Këshilli Kombëtarë i Punës ka për qëllim ndërtimin e mirëkuptimit social dhe ruajtjen e barazpeshave sociale me anë të harmonizimit të interesave, dialogut social dhe mirëkuptimit, si dhe zvogelimin e konflikteve dhe arritjen e marrëveshjeve mbi bazën e vullnetit politik të partnerëve. Për të realizuar këto synime objekti i Këshillit Kombëtarë të Punës, siç thuhet në rregulloren e tij, është:

1. Shqyrtimi dhe rekomandimi i politikave social-ekonomike të vendit;
2. shqyrtimi dhe rekomandimi i problemeve që lidhen me zbatimin e legjislacionit të punës;
3. krijimi dhe funksionimi i organizmave kombëtarë që kanë të bëjnë me punësimin,
4. politikat e formimit profesional, të mbrojtjes së punëmarrësve dhe kushteve të punës e të prodhimit;
5. ratifikimin e konventave ndërkombëtare të punës dhe zbatimin e normave të tyre.

3.2 Miratimi i dispozitave ligjore të përshtatshme

Transformimi drejt ekonomisë së tregut dhe krijimi i institucioneve për zbatimin e partneritetit dhe dialogut social, do të ishin të pamundura pa ndryshimin rrënjësor të legjislacionit, pa miratimin e një legjislacioni bashkëkohor, proces ky që u mbështet në ndihmën e organizmave ndërkombëtarë. Për më tepër mund të themi se ndryshimi i legjislacionit dhe krijimi i institucioneve kanë ndjekur njëri-tjetrin. Në vitin 1992 u miratuan Dispozitat Kryesore Kushtetuese të Republikës së Shqipërisë, të cilat mundësuan si miratimin e ligjeve të reja të përshtatshme për ekonominë e tregut, ashtu edhe krijimin e institucioneve për zbatimin e partneritetit dhe dialogut social. Kështu një vit më vonë, më 1993 u miratua ligji Për Sindikatat, i cili mundësoi krijimin e shumë federatave të sindikatave. U krijuan gjithashtu edhe organizatat e para të punëdhënësve. Po në këtë vit u miratua ligji i ri i Sigurimeve Shoqërore, i cili ndryshonte në mënyrë themelore me ligjin e mëparshëm të regjimit komunist. Sipas kërkesave të tij, në Këshillin Drejtues të Institutit të Sigurimeve Shoqërore bëjnë pjesë përfaqësues të shtetit, të organizatave të punëdhënësve dhe sindikatave, domethënë zbatohen kërkesat e partneritetit social. Një ngjarje shumë e rëndësishme ishte miratimi në vitin 1995 i Kodit të ri të Punës i hartuar me ndihmë ndërkombëtare, sipas parimeve të ekonomisë së tregut. Në Kodin e Punës, përfshihen të drejtat dhe detyrimet e punëmarrësve, të punëdhënësve⁷ dhe të shtetit për probleme të punësimit dhe të pagave. Në vitin 1998 u miratua Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë, ligji themeltar i shtetit në hartimin e së cilës konsulenca e huaj ishte mjaft e dobishme. Ajo përcakton dhe përligj rendin politik, ekonomik dhe shoqëror, organet qendrore dhe vendore të pushtetit, organizimin e mbrojtjes së vendit dhe të forcave të armatosura, të Gjykatave dhe të Prokurorisë si dhe të drejtat dhe detyrimet e shtetasve. I gjithë legjislacioni i hartuar më parë duhej të përshtatej tërësisht me të. Ligjet e miratuara dhe ndryshimet e bëra në to, së bashku me aktet nënligjore, mund të themi se kanë krijuar një paketë të nevojshme ligjore për një funksionim normal të partneritetit dhe dialogut social. Por, suksesi në zbatimin e tyre varet posaçërisht nga shkalla e njohjes dhe kërkesa për zbatim korrekt. Në drejtim të njohjes së tyre, përpos të tjerave, nuk mund të mos përmendet puna e Institutit të Punës dhe Shkollës së Sindikatave, e cila duhet të vazhdojë dhe të zhvillohet më tej.

7 Kodi i Punës i vitit 1995, kapitulli të drejtat e detyrimet e punëmarrësit dhe punëdhënësit.

3.3 Ndhimesa e huaj dhe ratifikimi i konventave ndërkombëtare

Në ndërtimin e legjislacionit dhe të institucioneve por jo vetëm, një ndihmesë të madhe kanë dhënë dhe organizmat ndërkombëtarë, veçanërisht Organizata Ndërkombëtare e Punës (ILO). Drejtimet kryesore për vendosjen e standarteve ndërkombëtare të punës janë:

Së pari, njohja e legjislacionit ndërkombëtar, në përgjithësi dhe atij të punës në veçanti. Për këtë qëllim janë përdorur forma të ndryshme. Kështu për njohjen e Konventave të Punës, u hartua projekti “Përsosja e tregut të punës në Shqipëri” midis dy konfederatave të sindikatave shqipëtare dhe sindikatave të Danimarkës, i cili realizoi përkthimin dhe botimin e tyre, si dhe të materialeve të tjera me vlerë në këtë drejtim. Kjo ka shërbyer që Konventat të njihen sa më mirë nga ana e sindikatave, e punëdhënësve dhe e organeve shtetërore.

Së dyti, përfitimi i përvojës nga takimet e drejtpërdrejta dypalëshe ose shumëpalëshe. Këtu mund të përmendim kontaktet me Italinë, Gjermaninë, SHBA, vendet e Europës Juglindore etj. Ndhimesë në këtë drejtim ka dhënë edhe pjesëmarrja e përfaqësuesve të qeverisë, të punëdhënësve dhe të sindikatave në mbledhjet vjetore të Organizatës Ndërkombëtare të Punës, në të cilat ata kanë përfituar jo pak nga përvoja e punës së kësaj organizate prestigjioze ndërkombëtare, ashtu edhe nga përvoja e vendeve të tjera. Ndhimesa konkrete e Organizatës ndërkombëtare të punës duket edhe në organizimin e tri konferencave kombëtare të punës, dy prej të cilave për përsosjen e sistemit të pagave dhe një për përsosjen e partneritetit social. Në këto konferenca i është bërë një analizë shkencore gjëndjës së problemeve të punës dhe të partneritetit social dhe janë caktuar detyra konkrete për përsosjen e sistemit të pagave dhe për funksionimin më të mirë të partneritetit dhe dialogut social.

Së treti, në asistencën e drejtpërdrejt për të ndërtuar institucione dhe për të hartuar legjislacionin. Ndhimesa e çmuar që çoi jo vetëm në njohjen e shpejtë të vlerës së përvojës dhe të legjislacionit ndërkombëtar për të ndërtuar mbi themele të qëndrueshme ekonominë e tregut, por edhe rezultatet praktike të zbatimit të tyre në Shqipëri, përbënte pikërisht një nga arsyet kryesore të ratifikimit të konventave të Organizatës Ndërkombëtare të Punës. Ndër to mund të përmendim: Konventën nr. 87 “Mbi lirinë sindikale dhe mbrojtjen e të drejtës sindikale”, viti 1948; konventën nr. 98 “Mbi të drejtën e organizimit dhe bisedimit të përbashkët”, viti 1949; konventën nr.135 dhe rekomandimi nr.143 “Mbi mbrojtjen e përfaqësuesve të punonjësve në ndërmarrje dhe lehtësitë që u jepen atyre”, viti 1971; konventën nr.144 “Mbi konsultimet tripalëshe”; viti 1980⁸, tregojnë se janë ratifikuar konventat themelore, ndonëse

8 Konventat e hartuara nga Organizata Ndërkombëtare e Punës

numri i tyre mbetet ende mjaft i ulët. Një rol të madh ka luajtur dhe ratifikimi i Kartës Sociale Europiane, e cila në përmbajtje të saj ka mjaft të drejta në lidhje me punësimin, kushte normale të punës, pagë të përshtatshme, mbrojtjen e fëmijëve dhe grave etj. Ratifikimi i Kartës Sociale Europiane është hapi i parë shumë i rëndësishëm, por kryesorja është realizimi i kërkesave të saj. Për këtë qëllim krahas përpjekjeve të faktorëve të brendshëm, ndihmesë të çmuar po japin edhe faktorët ndërkombëtarë.

Partneriteti dhe dialogu social si një fenomen i ri në vendet në tranzicion, ka dhe nuk mund të mos ketë probleme që duhen përmirësuar e përsosur më tej në të ardhmen. Drejtimet kryesore për t'i realizuar këto qëllime janë:

Së pari, kapërcime të problemeve dhe mangësive të karakterit organizativ, duke filluar nga organizimi i mbledhjeve në Këshillin Kombëtar të Punës deri tek pavarësia financiare e tij.

Mosfunksionimi si duhet i Këshillit është reflektuar edhe në punën e komisioneve tre palëshe, të cilat përgjithësisht janë të dobëta, dhe në fakt në moskrijimin e strukturave tre palëshe në nivel dege dhe territori. Këshilli Kombëtar i Punës duhet të jetë i pavarur si organizativisht ashtu edhe financiarisht. Mangësi të karakterit organizativ reflektohen edhe në vetë organizatat sindikale, dhe duhet të gjenden mekanizmat e përshtatshëm për shtimin e anëtarëve, dhe reflektim më të mirë të punës së tyre, për rregjistrimin e tyre në Gjykatë, për eliminimin e sindikatave fantazmë etj. Për rritjen e rolit të sindikatave, nisur edhe nga përvoja mjaft e mirë botërore, ka ardhur koha për krijimin e një organi qendror ndër-sindikalist, me pjesëmarrjen si të konfederatave të sindikatave, ashtu edhe të federatave të pavarura. Objekti i punës së tij do të jetë mbrojtja e interesave të punëmarrësve dhe njehsimi i mendimeve për problemet që do të diskutohen në Këshillin Kombëtar të Punës. Në të njëjtën kohë prej tij do të varen edhe qendrat studimore dhe të kualifikimit profesional të sindikalistëve. Një gjë tjetër e rëndësishme është edhe fakti se Këshilli Kombëtar i Punës është shumë i varur nga nëpunësit e shtetit, dhe për të përballuar më mirë detyrat dhe për të mbrojtur interesat e sindikatave, mund të jetë e nevojshme edhe përfshirja në të edhe e dy-tre ekspertëve të pavarur që nuk kanë konflikt interesash, derisa këto organizata të krijojnë struktura të kualifikuara.

Së dyti, anashkalimi nga qeveria i partnerëve social në trajtimin e problemeve kryesore që shqetësojnë vendin si strategjia e zhvillimit social-ekonomik dhe e reduktimit të varfërisë, strategjia e privatizimit, përcaktimi i minimumit jetik, i pagës minimale, niveli të pensioneve etj. Mendohet se është e nevojshme që në kuadrin e Këshillit të organizohet një studim tërësor për

problemet e minimumit jetik, të pagës minimale, të nivelt të pensionit dhe ndihmës sociale në stadin e sotëm të zhvillimit të vendit.

Së treti, kërkohet më shumë vullnet për të gjetur rrugë dhe mundësi, për të vënë në jetë rekomandimet e Këshillit Kombëtar të Punës. Detyrat e tërë piramidës shtetërore në këtë çështje janë të një rëndësie parësore. Meqënëse organi ligjvënës dhe ekzekutiv është shteti, veprimi ose mosveprimi i tij, për të vënë në jetë rekomandimet e “parlamentit të punës” ka rëndësi vendimtare për rritjen ose rënien e autoritetit të këtij “parlamenti”; ndërsa zbatimi i kërkesave të marrëveshjes kolektive të punës është tregues i shkallës së zhvillimit demokratik dhe të ndërgjegjësimit të partnerëve social, lejimi i punës pa kontrata pune është tregues i paaftësisë së shtetit ,në radhë të parë, për të kërkuar dhe zbatuar ligjin. Rritja e partneritetit dhe dialogut social kërkon rritjen e kulturës demokratike. Prandaj është detyrë e partnerëve dhe institucioneve të tjera të japin ndihmesën e tyre në këtë drejtim, të organizojnë qendra studimore dhe kualifikuese për të ndihmuar dhe zbërthyer në mënyrë sa më të prekshme legjislacionin e punës, për të ndërgjegjësuar qytetarët për të drejtat dhe detyrat e tyre.

KONKLUZIONE

Gjatë dy dekadave të fundit organizatat sindikale kanë pësuar ndryshime të mëdha ekonomike dhe politike. Llojet e ndërmarrjeve ku sindikatat kanë pasur një zhvillim të madh, sot vuajnë nga largimet në masë nga puna. Njerëzit nuk para preferojnë të jenë anëtarë në industri të reja ,në organizata të vogla ku ata janë të punësuar me kontrata afatshkurtër. Këto vështirësi sjellin probleme edhe në një përfaqësim të mirë që sindikatat mund t’i bëjnë një grupi të caktuar shoqëror apo të negociojë për përmirësime të tjera, të kushteve të tyre të punës. Por kushtet aktuale ekonomike i bëjnë sindikatat më të rëndësishme së kurrë. Njerëzit, puna e të cilëve është e pasigurt, kanë nevojë për këshilla dhe mbështetje.Kanë nevojë për ndihmë në momentin e hartimit të kontratës së punës në lidhje me kushtet e saj, për pensionet apo të drejta të tjera të punësimit. Ata kanë nevojë edhe të trajnohen që të kenë aftësi të përballojnë një ristrukturim o humbje të vendit të tyre të punës.Sfida e sindikatave është përshtatja me tërë këto ndryshime si dhe marrja e masave të nevojshme për përballimin e tyre.

Në këtë kuadër duhen hartuar mënyra të tjera të rritjes së numrit të anëtarësisë, në mënyrë që të tërheqin anëtarë të rinj në punë apo ndërmarrje ku

më përpara numri i anëtarëve ka qënë i ulët. Duhet vendosur forma të reja të edukimit apo trajnimit të punëtorëve, në mënyrë që ata të kenë mundësinë dhe kualifikimin e duhur për të përmirësuar perspektivën e tyre të punësimit. Te krijohen marrëveshjeve të reja në punë, duke punuar në grup më punëmarrësit për çështje me interes të përbashkët dhe të krijohen fushata të reja për rritjen e të drejtave në punë. Sindikatat bëjnë të njohur që organizatat duhet të jenë konkurrese në tregun botëror nëse duan të jenë të suksesshme, dhe të sigurojnë punësim për punëmarrësit. Organizatat sindikale kanë një rol të rëndësishëm në :

1. Përmirësimin e komunikimit ndërmjet punëmarrësve dhe drejtuesve të tyre, duke i ndihmuar të kuptojnë shumë veprimtari të sindikatës dhe të jenë pjesë në objektivat e saj.

2. Negociata në lidhje me përmirësimin e pagës dhe kushtet e punës.

3. Inkurajimin e kompanive në rritjen e investimeve në lidhje me trajnimet e ndryshme në favor të punëmarrësve, në mënyrë që të rrisin produktin dhe shërbimin.

Bibliografia

1. Prof. Dr. Kudret ÇELA "E Drejta e Punës" Tiranë 2010.
2. K.D. Ewing Function of Trade Union.
3. Manual për sindikatën; botuar nga International Union of Food and Allied Workers Association Icem, viti 2007.
4. Prof. Dr. Lulzim Hana, "Gjendja dhe sfidat në të ardhmen, në lidhje me partneritetin dhe dialogu social në Shqipëri", shkurt 2004.
5. Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë, viti 1998.
6. Kodi i Punës i vitit 1995.
7. Karta Sociale Europiane
8. Konventa nr. 87 "Mbi lirinë sindikale dhe mbrojtjen e të drejtës sindikale", 1948.
9. Konventa nr. 98 "Mbi të drejtën e organizimit dhe bisedimit të përbashkët", 1949.
10. Konventa nr. 135 dhe rekomandimi nr. 143 "Mbi mbrojtjen e përfaqësuesve të punonjësve në ndërmarrje dhe lehtësitë që u jepen atyre", 1971.
11. Konventa nr. 144 "Mbi konsultimet tripartite"; 1980.

AKTET JURIDIKE NË KËNDVËSHTRIMIN E SË DREJTËS NDËRKOMBËTARE TË PUNËS; PËRAFRIMI I LEGJISLACIONIT SHQIPTAR ME ATË NDËRKOMBËTAR TË PUNËS.

Jurida DIMROÇI
Albanian University

ABSTRACT

International Law is the whole of the legal normative applicable between sovereign countries and other structures that guarantee the international personality of the sovereign countries. Albanian Government's Initiatives for the adaption of the legislation to the international one, through the ratification of bilateral or multilateral international agreements in the employment field, etc., will be analyzed and focused on issues, such as Objective of the International Labor Law (Competition, Social peace in the world, Social Justice, Consolidation of the International Labor Law); National Strategy for development and Integration has the same goal as the one of the Lisbon Agenda, to attract and keep employed as much people as possible, as a "living instrument" that supports "the economical growth, social cohesion and fight poverty". In this aspect is foreseen: An employment service to be flexible to the fast economical and social changes;

Keywords: Directives, Agreements, Regulations, Decisions

1. Si e kuptojmë të Drejtën Ndërkombëtare

E Drejta Ndërkombëtare e Punës është pjesë përbërëse e së Drejtës Ndërkombëtare.

E Drejta Ndërkombëtare është tërësia e normave ligjore që zbatohen midis shteteve sovrane dhe organizmave të tjera që garantojnë personalitetin

ndërkombëtar të shteteve sovrane. Normat e së drejtës ndërkombëtare kanë karakter normativ. Kjo është arsyeja që ato përshkruajnë qartë standartet e administrimit dhe drejtimit. Ato dallohen nga normat morale, pasi karakterizohen nga autoriteti interpretues dhe hynë në fuqi nëpërmjet sanksionimit të brendshëm. Këto karakteristika i japin atyre cilësinë e normave ligjore.

Mekanizmat apo dokumentet ligjore ku mbështeten shtetet ose subjektet e tjera të së drejtës ndërkombëtare dhe disa organizata ndërkombëtare janë marrëveshjet ndërkombëtare, si instrument tipik i marrëdhënieve ndërkombëtare të punës.¹

2. Qëllimi i së Drejtës Ndërkombëtare të Punës

Argumente të shumtë kanë avancuar në vite në mbështetje të së drejtës ndërkombëtare të punës. Ndër argumentat kryesore që sjellin përmirësimin e marrëdhënieve kombëtare dhe ndërkombëtare të punës, përmendim:

2.1 Konkurencën

Marrëveshjet ndërkombëtare në fushën e së drejtës së punës, ndihmojnë në parandalimin e konkurrencës ndërkombëtare dhe finalizohen me vendosjen e një kodi të konkurrencës së drejtë midis shteteve. Krijimi i qendrueshmërisë, harmonizimi i kushteve brenda dhe jashtë vendit, mund të arrihet duke eliminuar, ndër të tjera, rivalitetin në botën e marketingut.

2.2 Paqen sociale në botë

Paqja sociale brenda vendit ndonjëherë lidhet me paqen ndërkombëtare, ashtu sikurse edhe tensionet e brendshme mund të ndikojnë më gjerë. Është për tu theksuar se standartet ndërkombëtare të punës, ndihmojnë në përmirësimin e kushteve të punës, nxisim kapërcimin e diferencave raciale dhe kombëtare dhe sjellin një klimë të favorshme të bashkëpunimit shumëpalësh duke siguruar kështu paqe sociale në botë.

1 Burimet kryesore për këtë seksion janë shkëputur nga British Encyclopedia, International Law, International Agreement, International Encyclopedia for Labor Law dhe Industrial Relations, shtojca 163.

2.3 Drejtësinë sociale

Ky nocion ka qenë padyshim forca promovuese e zhvillimit të së drejtës ndërkombëtare të punës. Shpesh theksohet se rritja ekonomike, e vetme, nuk siguron automatikisht progres social. Prandaj krahas zhvillimit ekonomik mbetet tendencë përfshirja e drejtësisë sociale. Promovimi i balancës ekonomike dhe progresit social është objektiv i standarteve ndërkombëtare të punës.

2.4 Konsolidimin e legjislacionit ndërkombëtar të punës

Përafrimi i legjislacionit vendas me atë ndërkombëtar të punës përfaqëson një proces të rëndësishëm. Synohet që shtetet e ndryshme të ratifikojnë një konventë unike që siguron standarde në marrëdhëniet e punës dhe njëkohësisht i përgjigjet situatës kombëtare ekzistuese.

3. Mekanizmat global të së drejtës ndërkombëtare të punës²

Mekanizmat global të së drejtës ndërkombëtare të punës mund t'i rradhisim sipas rëndësisë së tyre. Në kategorinë e parë janë konventat që lidhen me të drejtat dhe liritë për t'u organizuar në sindikata dhe grupime kolektive³, puna e detyruar, mosdiskriminimi në punë dhe puna e fëmijëve⁴. Në kategorinë e dytë citohen standardet teknike, të cilat vendosin rregulla për të përmirësuar kushtet e punës.

Konventat janë mekanizma që krijojnë detyrime ndërkombëtare për shtetet të cilat i ratifikojnë ato. Konventat miratohen brenda kuadrit institucional. Si rrjedhim, miratimi i konventave nuk ndjek llojin e negocimit diplomatik, që zakonisht ndodh në rastet e traktateve. Disa konventa përmbajnë dispozita fleksible, pasi ato iu drejtohen vendeve me kushte të ndryshme ekonomike, sociale dhe politike, ashtu si edhe sisteme të ndryshme kushtetuese dhe ligjore.

Ndër konventat kryesore përmendim Konventa për të drejtën e organizimit në sindikata dhe grupime kolektive (Nr.87/1948), Konventa për heqjen e punës së detyruar (Nr. 105/1957), Konventa kundër diskriminimit në punë (Nr. 111/1958), Konventa për paga të drejta (Nr. 100/1951), Konventa për moshën minimale (Nr. 138/1973).

2 Referuar The ILO Standard Setting and Globalization, 1997

3 Referuar Konventave Nr. 87 dhe 89

4 Referuar Konventës Nr. 138

4. Dokumentet Ligjore Rajonale të së Drejtës Ndërkombëtare të Punës

Në nivel europian, disa organizata rajonale që qenë krijuar pas përfundimit të Luftës së Dytë Botërore adoptuan mekanizmat ligjorë mbi çështjet e punës. Në shtetet amerikane, vetëm pak organizata rajonale të themeluara rishtaz adoptuan dokumentet ligjore të punës. Megjithatë, mekanizmat e Organizatës së Shteteve të Bashkuara mbeten akoma burimet kryesore të së drejtës ndërkombëtare të punës në rajon. Në Azi, asnjë nga organizatat rajonale nuk ka adoptuar instrumentat ligjorë për çështjet e punës - kanë adoptuar vetëm disa rekomandime, deklarata dhe programe që lidhen me këto çështje. Në Afrikë, në traktatet e tyre, respektohen të drejtat e njeriut.

4.1 Dokumentet Ligjore të Këshillit të Europës

Si dokument ligjor rajonal europiane përmendim Kartën Sociale Europiane, si garantuese në respektimin e të drejtave themelore ekonomike dhe sociale të përcaktuara në kuadrin e politikave sociale pa asnjë lloj diskriminimi që palët ndërmarrin të ndjekin, nëpërmjet të gjitha mënyrave të duhura. Karta Sociale Europiane është homologe me Konventën Europiane të të Drejtave të Njeriut në sferën e të drejtave ekonomike dhe sociale.

Dokumet ligjor, po kaq i rëndësishëm, është edhe Konventa Europiane për Mbrojtjen e të Drejtave dhe Lirive Themelore të Njeriut, e cila veç të tjerash sanksionon edhe një sërë dispozitash të së drejtës ndërkombëtare të punës, si psh ato për ndalimin e punës detyruese dhe të drejtat për të marrë pjesë në organizata sindikale apo profesionale.

Në fushën e sigurimeve shoqërore, janë adoptuar një sër dokumentash ligjor si: Konventa Europiane mbi Sigurimet Shoqërore, që përcakton parime bazë të së drejtës ndërkombëtare të sigurimeve shoqërore apo Kodi European i Sigurimeve Shoqërore, i cili vendos standardet që vendet anëtare duhet të ndërmarrin për t'i përfshirë në sistemin e tyre të sigurimeve shoqërore. Kodi parashikon rregulla për repektimin e sigurimeve shoqërore, në fusha të tilla si kujdesi shëndetësor, përfitimet nga sëmundjet, asistencë në rastet e papunësisë, përfitimet e moshës së thyer, pensionet, dëmtimet në punë, shtatëzania, invaliditeti, etj.

4.2 Dokumentet Ligjore të Bashkimit European

Termi “Dokument Ligjor Komunitar” i referohet dokumenteve të disponueshëm për institucionet Komunitare për të ndërmarrë nisma dhe përmbushur detyrat e përcaktuara nga Traktati i Themelimit të Komunitetit European, në kuadër të respektimit edhe të principeve suplementare. Komuniteti ka tri mekanizma detyruese, të cilat janë:

- Rregulloret: janë detyruese në tërësinë e tyre dhe drejtëpërsëdrejti të aplikueshme në të gjitha shtetet anëtare.
- Direktivat: këto detyrojnë shtetet anëtare për rezultate që duhet të arrijnë; ato duhet të adoptohen në legjislacionin vendas dhe kjo lë hapësira zgjedhjeje për formën dhe mjetet e implementimit.
- Vendimet: ato janë plotësisht detyruese ndaj atyre që u drejtohen.

Adoptimi i tyre në legjislacionet respektive ka për qëllim përmirësimin e standarteve të punës dhe të drejtave të punëtorëve. Synimi i tyre është të sigurojë se ekzistenca e një tregu të vetëm pune çon në uljen e standarteve të punës dhe shtrembërimin e konkurrencës.

4.3 Dokumentet Ligjore Amerikane

Konventa Amerikanë të të Drejtave të Njeriut sanksionon veçanërisht dispozita të lirisë së organizimit dhe ndalimit të punës së detyruar. Ajo garanton të drejta të tilla si: barazia në punë, mosdiskriminimi, kushtet të mira pune, e drejta sindikale, e drejta për të qenë i sigurar, etj.

Marrëveshja e Vendeve të Amerikës Veriore mbi tregtinë e lirë dhe ajo e Vendeve të Amerikës Veriore mbi Bashkëpunimin në Punë, thekson të drejtat e mëposhtme: liria e organizimit profesional dhe ajo sindikale, e drejta e grevës, ndalimi i punës së detyruar, mbrojtje e të miturve në bazë të standarteve ndërkombëtare të punës, barazi e njëjtë e burrit dhe e gruas dhe veçanërisht pagesë e njëjtë, për punë të njëjtë, mbrojtje e tyre në rast sëmundjesh, etj.

4.4 Dokumentet Ligjore Afrikane

Karta Afrikane e të Drejtave të Njeriut përfshin të drejtën për të punuar në kushtë të sigurta dhe të barabarta pune. Shtetet anëtare duhet të parashikojnë vecanërisht, nëpërmjet legjislacionit vendas, pagën minimale, kohën dhe kushtet e punës, sanksionet dhe masat që duhen ndërmarrë në rastet e mosrespektimit dhe shkeljes së të drejtave të punonjësve.

Karta Afrikane e të Drejtave dhe Ndhmës Sociale për Fëmijët parashikon mbrojtjen e fëmijëve nga çdo lloj forme e shfrytëzimit ekonomik apo nga punë të vështira që i cënojnë ata fizikisht dhe mendërisht. Shtetet anëtare duhet të përgatisin programe sensibilizuese për mbrojtjen e fëmijëve në punë dhe ndërgjegjësimin për rreziqet që i kanosen atyre nga pranimi në punë në moshë të mitur.

5. Iniciativat e Qeverisë Shqiptare për përafrimin e legjislacionit shqiptar me atë ndërkombëtar

Në zbatim të angazhimeve të shprehura në programin e Qeverisë për nxitjen dhe zhvillimin e dialogut social si dhe në funksion të misionit të saj, Ministria e Punës, Çështjeve Sociale dhe Shanseve të Barabarta po bën përpjekje për përmirësimin e klimës së marrëdhënieve të punës, me qëllim nxitjen dhe përafrimin e legjislacionit të punës me atë ndërkombëtar.

Përparësi i është dhënë trajtimit të problemit të shkurtimeve nga puna, që duket se kohët e fundit ka qenë shqetësues për pjesën masive të punonjësve. Janë thelluar përpjekjet për mirëfunksionim e organizmave të pajtim-ndërmjetësimit në punë, organizma të cilat kanë rezultuar të suksesshme, pasi nëpërmjet ndërmjetësim-pajtimit janë zgjidhur mjaft mosmarrëveshje në nivel rajonal dhe është ndërhyrë me sukses në nivel qendror në zgjidhjen e mosmarreveshjeve kolektive të punës në disa sektorë me rëndësi jetike në vend si, në naftë, transport, energjitikë, post-telekom, etj.

Këshilli i Ministrave miratoi rishtaz disa projektligje dhe ratifikoi disa marrëveshje ndërkombëtare dy e shumëpalëshe në fushën e punësimit.

Është miratuar projektligji "Për ratifikimin e Konvetës Ndërkombëtare nr.97, të Organizatës Ndërkombëtare të Punës, "Për migracionin për punësim"". Kjo Konventë përbën bazën e instrumentave ndërkombëtare për mbrojtjen e punëtorëve migrantë nga diskriminimi dhe shfrytëzimi në vendet e punësimit. Konventa mbulon të gjitha fazat e procesit të migrimit: nisjen nga vendi i origjinës, kohën e qëndrimit në vendin e punësimit dhe rikthimin në vendin e origjinës, të drejtat dhe detyrimet e migrantëve. Miratimi i saj përmbush edhe një nga rekomandimet e Komisionit Europian për trajtimin e dukurisë migratore në përputhje me standartet ndërkombëtare.

Këshilli i Ministrave miratoi gjithashtu, Konventën nr.168, të Organizatës

Ndërkombëtare të Punës, “Për nxitjen e punësimit dhe mbrojtjen nga papunësia, 1998”. Konventa përcakton standartet e nevojshme për nxitjen e punësimit dhe mbrojtjen nga papunësia.

Drejtimit kryesore të saj janë:

- Detyrimi i shtetit që në konsultim me partnerët socialë, të krijojë një sistem të mbrojtjes kundër papunësisë;
- Detyrimi për të përcaktuar si prioritet politikën që nxit punësimin;
- Mbulimi me të ardhura i rasteve të papunësisë së plotë të një personi të aftë për punë, i regjistruar si punëkërkues dhe i rasteve të papunësisë së pjesshme dhe të përkohshme për arsye ekonomike, teknologjike, strukturore etj.
- Metoda e mbrojtjes, nëpërmjet sistemit të kontributeve ose jo, ose kombinimi i të dyjave;
- Përcaktimi i kategorive të personave të mbrojtur;
- Kushtet e veçanta për aplikante të rinj për punësim.

5.1 Strategjia Kombëtare për Zhvillim dhe Integrim⁵

Rritja e nivelit të punësimit është një nga kushtet kryesore për një zhvillim të qëndrueshëm. Kjo mund të arrihet nëpërmjet përmirësimit të infrastrukturës dhe rritjes së investimeve, por gjithashtu edhe përmes investimeve në kapitalin njerëzor. Strategjia ndan të njëjtin qëllim me atë të Axhendës së Lisbonës për të tërhequr në tregun e punës dhe për të mbajtur të punësuar sa më shumë njerëz, si një instrument jetësor “që mbështet rritjen ekonomike, kohezionin social, si dhe lufton varfërinë”⁶.

Drejtimit kryesore të politikës fokusohen në kudër të përmirësimit të shërbimit publik të punësimit, që përputhen edhe me rekomandimet e Rishikimit të Politikës së Punësimit të përgatitura nga Zyra Ndërkombëtare e Punës dhe Këshilli i Europës. Janë iniciuar nisma ligjore në fushën e shëndetit dhe sigurisë në punë, në përputhje me politikën e Bashkimit European. Përmes plotësimit të kuadrit ligjor për të pasqyruar konventat ndërkombëtare do të fuqizohet dialogu social dhe do ulet informaliteti në tregun e punës.

5 Strategjia Kombëtare për Zhvillim dhe Integrim (2007-2013), Këshilli i Ministrave, mars 2008

6 Komunikime nga Komisioni, “Cohesion Policy in Support of Growth and Jobs”, Udhëzimet e strategjisë së Komisionit, 2007-2013, COM(2005) 0299

Nismat qeveritare, me aktor edhe Ministrinë e Arsimit dhe Shkencës, synojnë përmirësimin e sistemit të arsimit dhe formimit profesional përmes modernizimit të kurrikulave për të plotësuar nevojat e tregut.

Në kuadër të zbatimit të MSA-së, Ministria e Punës, Çështjeve Sociale dhe Shanseve të Barabarta është përgjegjëse për zbatimin e Nenit 46-47 për lëvizjen e punonjësve, Nenit 55 në Kapitullin për ndërmarrjen, Nenit 77 për legjislacionin në lidhje me shëndetin dhe sigurinë në punë, Nenit 99 për bashkëpunimin në politikat e punësimit, dhe Nenit 100 për rritjen e nivelit të trajnimit dhe arsimit profesional.

Për sa më sipër, ratifikimi i konventave ndërkombëtare dhe nismat ligjore të ndërmarra kanë sjellje përmirësime në fushën e mbrojtjes sociale, përfshirjes sociale dhe sigurimeve shoqërore. Politikat e mbrojtjes sociale do të shkojnë drejt përputhjes me konceptet të cilat po vihen në jetë aktualisht nga vendet anëtare të Bashkimit Europian.

Edhe studimet e realizuara kohët e fundit për sistemin e sigurimeve shoqërore⁷ argumentojnë nevojën e ristrukturimit të tij për ta bërë atë të qëndrueshëm në një plan afatgjatë, duke mbajtur parasysh nivelin relativisht të lartë të popullsisë që nuk do të jetë e mbuluar me pensione në të ardhmen dhe prirjen në rënie të normës së zëvendësimit, të shprehur në raportin e pensionit kundrejt pagës mesatare. Çështja e sigurimeve shoqërore përfshihet në Nenin 48 mbi lëvizjen e punës dhe në Nenin 99 mbi bashkëpunimin të MSA-së.

5.2 Strategjia Sektoriale e Punësimit dhe Formimit Profesional

Strategjia sektoriale e punësimit ka për qëllim të hedhë bazat kryesore strategjike për Ministrinë e Punës, Çështjeve Sociale dhe Shanseve të Barabarta për zhvillimin e sistemit të shërbimeve të punësimit dhe formimit profesional. Baza e kësaj do të jetë përmirësimi i cilësisë së shërbimeve ndaj klienteve punëkërkuar dhe atyre punëdhënës nëpërmjet përmirësimit të cilësisë së shërbimeve të punësimit, zbatimit sa më efikas të programeve aktive dhe pasive.

Qëllimi kryesor është ulja e nivelit të papunësisë në nivelin e papunësisë të vendeve të BE-së. Në bazë të strategjisë evropiane të punësimit do të synohet që nëpërmjet zbatimit të politikave të punësimit synohet punësimi i plotë, përmirësimi i cilësisë dhe produktivitetit në punë dhe forcimi i kohezionit social.

7 Rishikimi i sistemit të sigurimeve shoqërore në Shqipëri, Banka Botërore, shtator 2006

Ligji bazë në fushën e punësimit është Ligji Nr. 7995 datë 20.09.1995 “Për nxitjen e punësimit”, i ndryshuar. Ky ligj mbështet si zbatimin e programeve për zhvillimin e punësimit, ashtu edhe ngritjen e Shërbimit Kombëtar të Punësimit dhe Fondit Kombëtar të Punësimit.

Ndryshimet e fundit të ligjit kanë përmirësuar disa çështje në lidhje me:

- përmirësimin e përkufizimeve të tij dhe përfshirjen e përkufizimeve të reja të cilat kanë të bëjnë me programe dhe kategori të ndryshme personash që përfitojnë nga ky ligj;
- futja e konceptit të këshillimit dhe orientimit për profesion dhe punësim si pjesë e shërbimeve të punësimit;
- hartimi i programeve të reja si psh. ai i praktikave profesionale për të rinjtë;
- ndryshimin e procedurave të manaxhimit të fondeve të formimit profesional, ndryshim ky që vjen si rezultat i hyrjes në fuqi të ligjit Nr. 8872 datë 29. 03. 2002, “Për arsimin dhe formimin profesional në Republikën e Shqipërisë” dhe miratimin e statutit tip të qendrave publike të formimit profesional.

Tregu shqiptar i punës karakterizohet nga disa probleme për të cilat qeveria po merr masa të cilat duhet të ndikojnë drejtpërsëdrejti në përmirësimin e situatës së këtij tregu që do të sjellë si pasojë rritjen e nivelit të punësimit. Ndër to mund të përmendim:

- Përmirësimi i klimës së biznesit në kuadrin e reduktimit të taksave sidomos për biznesin e vogël si dhe ulja e masës së kontributeve për sigurime shoqërore e shëndetësore.
- Hapja e vendeve të reja të punës në sektorin privat jobujqësor me më shumë produktivitet dhe me pagë më të lartë përbën një element të rëndësishëm për uljen e varfërisë dhe përmirësimin e standardit të jetës.
- Tregu shqiptar i punës vuan akoma një nivel të lartë të tregut informal. Hartimi i planit të aksionit i miratuar nga Qeveria me përfshirjen e shumë aktorëve në tregun e punës është një hap drejt implementimit të politikës qeveritare për përmirësimin e situatës së tregut të punës.
- Niveli i arsimimit është i lidhur ngushtë dhe me nivelin e të ardhurave. Zgjerimi i aksesit për arsimin dhe formim profesional është shumë i rëndësishëm.
- Megjithatë migracioni është konsideruar si si një burim mjaft i mirë të ardhurash për familjet shqiptare dhe instrument i dobishëm në

manaxhimin e riskut ai nxit fenomenin e qarkullimit të trurit. Qarkullimi i trurit ofron përfitime potenciale për të ardhmen sepse emigrantët kanë përfituar formim profesional dhe përvojë në vendet e emigrimit. Shumë pozitive në drejtim të nxitjes së emigrantëve që kthehen dhe duan të hapin biznese të reja në Shqipëri është nisma e re e qeverisë për përjashtimin nga taksat për një kohëzgjatje të caktuar për këto biznese.

- Gratë vazhdojnë të kenë nivele të ulta punësimi dhe nivele të larta papunësie. Pagat për gratë janë 35% më të ulta se sa ato për meshkuj, duke patur parasysh këtu moshën, arsimimin dhe karakteristikat tjera personale. Ndërsa niveli i papunësisë në komunitetet e romëve është rreth 70% dhe pjesa e atyre që janë të punësuar përgjithësisht marrin paga shumë të ulta dhe shpesh janë të punësuar në punë me rreziqe në sektorin informal kjo ka pasoja negative në përgjithësi dhe ndikon në mirëqenien sociale të këtyre grupeve.⁸

Për arritjen e objektivave të mësipërm prioritetet kryesore që do të ndërmerren në kuadrin e kësaj strategjie janë:

- Ulja e nivelit të papunësisë me 0.3% cdo vit;
- Rritja e të punësuarve me 5% në vit;
- 20% e të papunëve të rregjistruar të marrin pjesë brenda vitit 2013 në një program aktiv në formën e trajnimit, ritrainimit, praktikave në vendin e punës, ose masave të tjera që gjenerojnë punësim;
- Programe për hapjen e vendeve të reja të punës dhe mbajtjen e atyre ekzistuese;
- Nxitja e formimit profesional gjatë gjithë jetës;
- Rritja e investimeve në kapitalin njerëzor;
- Sigurimi i mbështetjes shtetërore për të papunët dhe grupet në nevojë;
- Përmirësimi i performancës së rrjetit të shërbimeve të punësimit brenda kapaciteteve ekzistuese;
- Krijimi i një klime pozitive për zhvillimin e biznesit dhe investimeve, rritja e konkurrueshmërisë së SME-ve në tregun rajonal dhe atë global, nëpërmjet zhvillimit të teknologjisë dhe informacionit, reduktimit të barrierave administrative dhe krijimit të lehtësirave për biznesin;
- Ngushtimi gradual i peshës së sektorit informal.

8 Strategjia sektoriale e punësimit dhe formimit profesional (2007-2013), Këshilli i Ministrave.

Në drejtim të përmirësimit të nivelit të punësimit janë ndërmarrë një sërë masash për punësimin e femrave. Kështu është zbatuar për herë të parë në vitin 2004 programi i nxitjes së punësimit të femrave ku prioritet i jepet grupeve të veçanta të femrave si viktimat e trafikut, me aftësi të kufizuar, femra rreth mbi 35 vjeç, vajza nëna, femra të divorcuara me probleme sociale. Gjatë vitit 2006 nëpërmjet këtij programi janë punësuar 1053 punëkërkues të papunë femra nga të cilat 649 nga grupet e veçanta. Gjithashtu për herë të parë është aplikuar në vitin 2004 lehtësimi i tarifave të sistemit të formimit profesional për gratë dhe vajzat në Qendrat Publike të Formimit profesional.

Synimet kryesore të integritit gjinor, kjo në kuadrin e nënshkrimit të konventave dhe marrëveshjeve ndërkombëtare si Konventa e të Drejtave të Njeriut CEDAW, Platforma për Veprim e Pekinit, OZHM-të janë:

- Vazhdimi i zbatimit të programeve të nxitjes së punësimit të femrave
- Vazhdimi i zbatimit të programit të aplikimit të tarifave falas apo të reduktuara për femrat
- Pjesëmarrja aktive e grave, përfaqësuese të OJF-ve dhe të gjithë grupeve të synuara për formulimin e politikave, garantimin e përgjegjësisë dhe nevojave për grupet shoqërore më të diskriminuara.
- Përdorimi i statistikave dhe të dhënave sipas seksit, duke përdorur formularë më të detajuar që të evidentohen të dhenat në bazë të përkatësisë gjinore.
- Mbledhja dhe plotësimi i të dhënave nga të gjitha njësitë zbatuese të rajoneve të vendit, me qëllim pasurimin e tyre në nivel kombëtar.
- Buxhetimi gjinor të bëhet mbi bazën e përfitimeve të barabarta gjinore. Kjo të bëhet pas raportimeve të deritanishme për të hartuar edhe politika jo vetëm kontribuese, por edhe përfituese të barabarta.

Një tjetër misioni i qeverisë është hartimi dhe vënja në zbatim e politikave në fushën e sigurisë dhe shëndetit në punë. Mbrotjtja e integritetit fizik, mendor të punëmarrësve, është prioriteti që shprehet në “politikën e punës aktualisht”. Kjo politikë është në përputhshmëri të plotë me politikën e Komunitetit Evropian për shëndetin dhe sigurimin në punë, që synon përmirësimin e vazhdueshëm të mirëqenies në punë, një koncept dhe prioriteti i ri për shërbimin e inspektimit në punë për vitet e ardhshme në Shqipëri.

Mbrotjtja dhe shëndeti në punë janë një nga prioritetet kryesore dhe në të njëjtën kohë përbëjnë një proces dhe qëllim të vazhdueshëm. Arritja e këtij qëllimi do të bëhet nëpërmjet:

- Harmonizimit të legjislacionit të sigurisë dhe shëndetit në punë me legjislacionin e BE-së;
- Përmirësimit të kapaciteteve për kontrollin dhe mbrojtjen e shërbimeve.

Në këtë kuadër, Inspektoriati Shtetëror i Punës ka marrë iniciativën e hartimit të legjislacionit të Sigurisë dhe Shëndetit në punë, për vitin 2007-2010, paketë ligjore e cila plotëson Kodin e Punës, që ka për bazë Direktivën Europiane "Directive Cadre" 89/391 e 12 qershorit 1989.

Në drejtim të dialogut social, bazat ligjore për institucionalizimin e dialogut social në nivel qendror u hodhën në vitin 1995, me hyrjen në fuqi të Ligjit Nr. 7961, datë 13.03.1996 "Kodi i Punës së Republikës së Shqipërisë", i ndryshuar. Sistemi aktual i dialogut social në Shqipëri përballlet me një numër sfidash që kanë të bëjnë me qëndrueshmërinë e sistemit, efikasitetin e tij si dhe balancën midis aktorëve sociale.

Përfundime dhe rekomandime:

Nga analiza që parashtrohet në këtë punim kam arritur në këto përfundime:

1. E Drejta Ndërkombëtare e Punës, nëpërmjet mekanizmave të saj, synon të vendos një drejtësi në fushën sociale, të konsolidojë legjislacionet kombëtare të punës, të përcaktojë një lloj kodi të konkurrencës së drejtë midis punëmarrësve dhe punëdhënësve, etj.
2. Në zbatim të angazhimeve të shprehura në programin e saj për nxitjen dhe zhvillimin e dialogut social si dhe në kuadër të arritjes së objektivave të përcaktuara nga Marrëveshja e Stabilizim Asocimit, Qeveria po bën përpjekje për përmirësimin e klimës së marrëdhënieve të punës, me qëllim nxitjen dhe përafrimin e legjislacionit të punës me atë ndërkombëtar. Përmendim së fundmi miratimin e Konvetës Ndërkombëtare nr.97, të Organizatës Ndërkombëtare të Punës, "Për migracionin për punësim" dhe Konventën nr.168, të Organizatës Ndërkombëtare të Punës, "Për nxitjen e punësimit dhe mbrojtjen nga papunësia, 1998"
3. Burimet – mekanizmat apo dokumentet ligjore ku mbështeten shtetet ose subjektet e tjera të së drejtës ndërkombëtare, si disa organizata ndërkombëtare – janë marrëveshjet ndërkombëtare. Marrëveshjet pranojnë forma dhe stile të ndryshme, por gjithmonë duke pasur si

bazë marrëveshjet ndërkombëtare të ratifikuara, si pjesë e së drejtës ndërkombëtare zakonore.

4. Aktet juridike, mekanizma detyrues të komunitetit janë:

Rregulloret: janë detyruese në tërësinë e tyre dhe drejtëpërsëdrejti të aplikueshme në të gjitha shtetet anëtare.

Direktivat: këto detyrojnë shtetet anëtare për rezultate që duhet të arrijnë; ato duhet të adoptohen në legjislacionin vendas dhe kjo lë hapësira zgjedhjeje për formën dhe mjetet e implementimit.

Vendimet: ato janë plotësisht detyruese ndaj atyre që u drejtohen.

Nisur nga përfundimet e mësipërme do të bëja këto rekomandime:

1. Zbatimin sa më efikas të strategjisë së punësimit dhe formimit profesional, e cila bazohet në axhendën e Lisbonës, pasi kjo do të sjell përmirësimin e cilësisë së shërbimeve ndaj të papunëve nëpërmjet përmirësimit të shërbimeve të punësimit, zbatimit sa më efikas të programeve aktive e pasive dhe arritjes së niveleve të pranueshme për një integrim sa më të shpejtë rajonal e europian.
2. Përsosjen e mëtejshme të sistemit ligjor, duke pasqyruar kërkesat e konventave ndërkombëtare;
3. Marrjen e masave për të ulur informalitetin në tregun e punës falë edhe bashkëpunimit midis Inspektoratit Shtetëror të Punës dhe Shërbimit Kombëtar të Punësimit; si dhe zgjerimin e kontrollit përtej zonave urbane.
4. Forcimin e masave për zbatimin ligjor të pagesës së kontributeve të sigurimeve shoqërore.
5. Përmirësimin e vazhdueshëm të sigurisë, shëndetit dhe mirëqenies së punëmarrësve.
6. Të favorizojë punësimin e grave dhe të rrisë pjesëmarrjen e tyre duke garantuar barazinë gjinore dhe mosdiskriminim.

Bibliografia

- Kudret Çela, "E drejta e Punës", Tiranë 2005;
- Kudret Çela, Paskal Haxhi, "E drejta e Krahastuar e Punës", Tiranë 2002;
- H. Bujupaj (Ismaili), "E drejta Ndërkombëtare e Punës", Prishtinë 2003;
- Kudret Çela, "E Drejta Shqiptare e Punës në shirat e së Drejtës Ndërkombëtare", Drejtësia, 1993;
- Bhagwati Jagdish N., dhe Hudec, Robert E., 1996, "Fair Trade and Harmonization", MIT Press;
- Blanpain, Roger, 2001, "Labour Law, Human Rights and Social Justice", Aspen Publication;
- Douglas, Brodie, 2003, "A History of British Labour Law", Hardback;
- Estreicher, Samuel, 2007, "Global Issues in Labor Law", Thomson/West Publication;
- Fredman, Sandra, 1997, "Women and Law", Oxford University Press;
- Hobdari, B., 1998, "Tregu i Punës dhe pabarazitë rajonale të papunësisë në Shqipëri", Seri të Europës Lindore Nr.53, Instituti për Studime të Avancuara, Vienë
- Jackson, Gordon E., (2003), "Labor and Employment Law Desk Book", Aspen Publication;
- Joanne, Conaghan; Klare, Karl E.; Fischl, Richard Michael; 2004, "Labour Law in an Era of Globalization", Oxford University Press
- Kanowitz, Sugeno, 2002, "Japanese Employment and Labour Law", Carolina Academic Press;
- Kennedy, Daniel L. M.; Hudec, Robert E. dhe Southwick, James D., 2002, "The Political Economy of International Trade Law", Cambridge University Press, London;
- Porter, Roger B.; Vernon, Raymond; Sauve, Pierre; Subramanian, Arvind dhe Beviglia-Zampetti, Americo, 2001, "Efficiency, Equity, and Legitimacy", Brooking Institution Press;
- Rubin, Neville, 2005, "Code of International Labour Law", Cambridge University Press;
- Sassen, Saskia, 1990, "The Mobility of Labour and Capital - a study in international investment and labour flow", Cambridge University Press, London;
- Servais, Jean-Michel, 2005, "International Labour Law", Oxford University Press;
- Woodiwiss, Anthony, 1998, "Globalisation, Human Rights and Labour Law in Pacific Asia, Cambridge University Press, London;

LËVIZJET E REJA SHOQËRORE. RASTI I SHQIPËRISË

Kriton KUCI

Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë

Emilio CIKA

Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë

ABSTRACT

The last few months Europe has witnessed the birth of a special kind of social movement. Hundreds of thousands of young people have occupied the central squares, in Barcelona, Athens, Paris and other important European cities under the banner of "Real Democracy Now". The first part of this paper is a theoretical approach to the concept of social movement. In this part we describe the forms, characteristics and functions of the traditional social movements. In the second part we focus on the new social movements and we present arguments in favour of the idea that the new type of protest (Occupy, Los Indignados etc) is an emerging (but not yet) a well shaped social movement. The third part seeks to analyze and explain the absence of a similar social movement in Albania.

Keywords : social movements, new social movements, Occupy, Los Indignados

1) C'është lëvizja shoqërore?

Interesi shkencor për lëvizjet sociale u rrit shumë gjatë viteve 1960 me shfaqjen e "lëvizjeve sociale të reja"¹ si p.sh të lëvizjes feministe, të lëvizjeve ambientaliste ose të gjelbra, të lëvizjes pacifiste etj. Sidoqoftë vlen të themi se lëvizjet sociale janë një fenomen që lindi në fillim të shek. XIX. Lëvizjet e para sociale ishin lëvizja punëtore, e cila rivendikonte përmirësimin e kushteve

1 Me përkufizimin e "Lëvizjeve sociale të reja" dhe analizimin e karakteristikave të tyre fokusohemi në pjesën e dytë të këtij punimi.

të jetesës të klasës punëtore, lëvizjet e ndryshme kombëtare të cilat synonin kryesisht shkëputjen dhe pavarësinë e kombeve të ndryshëm nga perandoritë shumëkombëshe evropiane. Gjatë shek XX grupet autarkike fashiste konsideroheshin më shumë si lëvizje se sa parti politike të rregullta².

Lëvizja shoqërore është një formë e vecantë e sjelljes kolektive³ ku stimuli i veprimit rrjedh kryesisht nga qëndrimet dhe synimet e anëtarëve të cilët veprojnë brenda një kornize të lirshme organizative. Pjesëmarrja në një lëvizje shoqërore kërkon më shumë një shkallë përkushtimi dhe veprimi politik se sa një integrim tipik, zyrtar.

Lëvizja shoqërore është një formë e vecantë e sjelljes kolektive e grupeve të organizuara të cilët veprojnë me vetëdije për të rezistuar ose nxitur ndryshimet shoqërore.⁴ Këto lëvizje u krijojnë grupeve të mënjanuara të popullsisë mundësinë për të marrë pjesë në zhvillimin e shoqërisë dhe ndikuar në ndryshimet e saj. Lëvizjet shoqërore janë të ndryshme : lëvizje për të drejtat civile, të drejtat e njeriut, të drejtat politike, barazinë gjinore, mbrojtjen e mjedisit. Ndër llojet më të njohura të lëvizjeve shoqërore janë : lëvizjet reformiste (synojnë ndryshimin e shoqërisë nëpërmjet përmirësimit të disa strukturave të saj), lëvizjet revolucionare (synojnë ndryshimin e shoqërisë jo nëpërmjet përmirësimit por nëpërmjet zëvendësimit të institucioneve ekzistuese me të reja), lëvizjet fetare (synojnë përsosjen e pjesëtarëve të shoqërisë nëpërmjet ndryshimeve të brendshme të tyre), lëvizjet alternative (synojnë ndryshimin e aspekteve të caktuara të sjelljes, qëndrimeve dhe vlerave të njerëzve nëpërmjet nxitjes së vlerave dhe normave të reja shoqërore) dhe lëvizjet e rezistencës (synojnë jo nxitjen por frenimin ose ngadalësimin e ndryshimit shoqëror).⁵

Ekzistenca e lëvizjeve shoqërore lidhet me parimet, qëllimet dhe funksionet e tyre.

- 1) Parimet kryesore lidhen me identitetin, kundërshtimin dhe kolektivitetin.

- Parimi i identitetit lidhet me karakteristikat e vecanta të lëvizjeve shoqërore dhe vecanërisht orientimin politico-social të tyre.

2 H. M. Campbell (Ed) : The Britannica Guide to Political and Social Movements that Changed the Modern World. Britannica Educational Publishing, New York. 2010

3 Sjellja kolektive përbëhet nga veprime vullnetare spontane të grupeve të mëdha të njerëzve që kundërshtojnë normat, rregullat dhe vlerat e shoqërisë. D. Kendall. Sociology in Our Times. The essentials. Thomson Wadsworth. 2007

4 N. X. Τάτοης. Κοινωνιολογία. Κοινωνική οργάνωση και πολιτισμικές διεργασίες. Τόμος Δεύτερος. Έκτη έκδοση. Εκδόσεις Οδυσσέας. Αθήνα 1999. f. 201

5 K. Barjaba. Hyrje ne Sociologji. UMSH Press. Tiranë 2010. f. 304-305

- Parimi i kundërshtimit, që përbën edhe arsyen e ekzistencës së lëvizjeve.
 - Parimi i kolektivitetit, materializon pjesëmarrjen kolektive të lëvizjes në procesin e ndryshimit të realitetit.
- 2) Qëllim i lëvizjeve shoqërore është zhvillimi i sjelljeve kolektive të reja si dhe formave të reja të jetës shoqërore. Kemi të bëjmë me proceset themelore të ndryshimit shoqëror. Këto qëllime formojnë ndërgjegjen kolektive dhe ndihmojnë në zhvillimin e lidhjeve ndërmjet anëtarëve të tyre, fakt që forcon identitetin dhe kolektivitetin e tyre.
 - 3) Ndër funksionet kryesore të lëvizjeve shoqërore është edhe përpjekja për masivizimin e tyre. Masivizimi ka të bëjë me sensibilizimin e qytetarëve dhe synon pjesëmarrjen aktive të tyre në procesin e vënies në dyshim të realitetit dhe në procesin e ndryshimit shoqëror.

2) Lëvizjet e reja shoqërore

Lëvizjet shoqërore të cilat u shfaqën dhjetëvjeçarët e fundit të shek XX (dhe vazhdojnë të shfaqen) u quajtën nga literature “të reja” sepse në dallim nga lëvizjet shoqërore të shek XIX të cilat në përgjithësi ishin lëvizje të të jo privilegjuarve dhe të të shtypurve, tërhiqnin mosha më të reja, me arsimim të niveli të lartë dhe në përgjithësi në gjendje të mirë ekonomike. Lëvizjet e reja shoqërore kanë një orientim post-materialist sepse lidhen më shumë me “cilësinë e jetës” se sa me progresin shoqëror.⁶ Në krahasim me lëvizjet shoqërore të shek XIX të cilat kishin pak pika të përbashkëta dhe rrallë herë bashkëpunonin për arritjen e qëllimeve, lëvizjet e reja shoqërore adoptojnë një ideologji të përbashkët (edhe pse jo gjithmone të identifikuar qartë).

Qëndrimi ideologjik i lëvizjeve të reja shoqërore (lidhet me të Majtën e Re) dhe : vë në dyshim objektivat e përcaktuara shoqërorë dhe format mbizotëruese politike dhe përqafon ideale që lidhen me lirinë, relizimin personal dhe shprehjen. Për këtë arsye nuk shkakton habi fakti që lëvizje shoqërore si ajo feminist, ambjentaliste, për të drejtat e kafshëve, pacifiste, antikapitaliste, antiglobaliste etj kanë zakonisht anëtarë të përbashkët dhe simpati të ndërsjelltë⁷.

Njëndryshim tjetër i lëvizjeve të reja shoqërore në krahasim të ato tradicionale

6 A. Heywood. Εισαγωγή στη Πολιτική. Εκδόσεις ΠΟΛΙΣ. Αθήνα 2006. f.396

7 ibid

është se lëvizjet e reja kanë tendencën të kenë struktura organizative të bazuara në decentralizim dhe në vendimmarrjen pjesëmarrëse. Pra këto lëvizje zbatojnë atë që emërtohet si “politikë e re” e cila mohon partitë tradicionale, grupet e interesit dhe proceset përfaqësuese në përgjithësi duke ju drejtuar formave të reja të protestave politike. Mund të marrim këtu si shembull të gjitha format e protestave anti global, por edhe format e protestave të cilat kjo kumtesë ka si qëllim të analizojë (Lëvizjen e të indinjuarve, Occupy Wall Street). Mjeti kryesor i komunikimit në këto raste është interneti dhe rrjetet sociale. Pra zhvillimi i teknologjisë i bën lëvizjet e reja shoqërore të dallohen në mënyrë totale nga lëvizjet tradicionale, për sa i përket shpejtësisë së përhapjes.

Të indinjuarit.

Protestat e të indinjuarve filluan në datën 15 Maj 2011 në Madrid dhe në një periudhë kohore të shkurtër u përhapën në shumë qytete të tjera të Spanjës (rreth 58) dhe në qytete të tjera të mëdha të Evropës si Romë, Athinë, Londër, Paris duke u kthyer në një fenomen ndërkombëtar. Shpejtësia e përhapjes së protestave nën logon e të indinjuarve apo “Demokraci reale tani” se fundi “Occupy” i atribuohet rrjeteve sociale në internet dhe në përgjithësi shpejtësisë dhe lehtësisë me të cilën rrjedh informacioni në epokën e sotme. Sigurisht që protestat janë të lidhura me situatën ekonomike, sociale dhe politike që mbizotëron në këto vende por megjithatë këto manifestime paraqesin karakteristika të ngjashme pavarësisht se protestuesit gjenden në sheshet e SHBA, Spanjës, Greqisë apo gjetkë. Pjesa dërmuese e pjesëmarrësve në këto manifestime (sipas studimeve të kryera) i përkasin rinisë studentore (sidomos për sa i përket manifestimeve në SHBA⁸, Spanjë dhe Itali) kurse në vende të tjera (si në rastin e Greqisë) pjesëmarrja e studentëve kap shifrën e 14 % dhe pjesa dërmuese janë nëpunës publikë dhe të punësuar në sektorin privat.⁹

Nevoja e promovimit të qëllimeve dhe kërkesave i diferencon format e reagimit të lëvizjeve shoqërore. Këto diferenca mund të variojnë nga ndryshimet e kërkuara në qëndrime dhe sjellje deri në kërkimin e aleatëve brenda sistemit social-politik, pa qënë e nevojshme legjitimimi, fakt ky që do ndikonte dinamikën, rrjedhimisht riformatimin e tyre. Por në rastin e të indinjuarve delegjitimimi i sistemit politik nuk lejon kërkimin e aleancave politike brenda sistemit. Si përfundim veprimtaria e lëvizjeve shoqërore

8 <http://socialcapital.wordpress.com/2011/10/21/is-occupy-wall-street-a-new-social-movement/>

9 Bazuar te sondazhi i kryer nga Κάπια Research për gazetën Το Βήμα. <http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=406882>

synon drejt të dyja drejtimeve, qytetarëve dhe institucioneve social-politike duke kërkuar ndryshimin paralel të qëndrimeve, të sjelljeve dhe të vendimeve politike të cilat çënojnë liritë dhe të drejtat politike dhe shoqërore. Nga ky këndvështrim diferencimi që shfaqet në lëvizjen e të indinjuarve zhvillon një dinamikë të vecantë, duke qenë se zgjerohet reagimi dhe shfaqet pakënaqësia kundrejt masave shtrënguese të ndërmarra nga qeveritë e vendeve përkatëse, korrupsionit politik dhe padrejtësive të sistemit në përgjithësi.

Nga sa u tha më lart rrjedh se lëvizja e të indinjuarve përbën një kapital shoqëror, një forcë shoqërore që vazhdimisht formohet dhe zhvillohet, një formë e vecantë proteste e cila fillon të shndërrohet në lëvizje shoqërore. Leadershipi dhe i karakteristikave e saj janë në proces krijimi, ka ndikim direkt në qëndrat vendimmarrëse brenda dhe jashtë shteteve ku veprojnë.

Si karakteristika të kësaj lëvizjeje shoqërore në formim mund të përmendim:

- Vë në dyshim sistemin politik dhe e konsideron përgjegjës për krizën përmasat e korrupsionit politik dhe social. Për këtë arsye, në përgjithësi u përzgjedhën si vende proteste sheshet përballë institucioneve kryesore të sistemit politik (parlamentet, godinat qeveritare) dhe atij ekonomik (bursat).
- Sensibilizojnë dhe ndërgjegjësojnë qytetarët, nëpërmjet informacionit, duke patur si qëllim ndryshimin e qëndrimeve dhe sjelljeve të tyre kundrejt krizës dhe sistemit politik që e krijon atë.
- Masivizohen dhe fitojnë procese dhe veprimtari kolektive nëpërmjet të cilave informojnë dhe sensibilizojnë qytetarët me qëllim pjesëmarrjen e tyre në këto lëvizje, por edhe transformimin e sistemit politik dhe ndryshimin e vendimeve politike.
- Kanë karakteristika vetë-organizuese dhe vetë mbrojtëse.
- Janë të hapur kundrejt shkëmbimit të mendimeve dhe dialogut i cili vazhdimisht vlerësohet brenda kuadrit të forumeve. Brenda këtyre forumeve vihet re formimi i karakteristikave të formave të reja të leadershipit, të përbërë nga intelektualë të cilët kanë fituar besimin e masës së të indinjuarve.

Nga këndvështrimi i formës, protestuesit kategorizohen si “lëvizje e re shoqërore” të cilat kanë në thelbin e tyre çështje që kanë të bëjnë me cilësinë e jetesës, dmth kanë një karakter social strukturor. Qëllimet - ndryshimi shoqëror, mbrojtja e arritjeve shoqërore, zgjerimi dhe thellimi i demokracisë, i të drejtave dhe lirive politike dhe shoqërore – dhe ndërtimi i brendshëm i tyre – karakteri i tyre i pa impenjuar politikisht, pjesëmarrja dhe veprimtaria

kolektive- drejtojnë përqasjen dhe aktivizimin e qytetarëve, pavarësisht nga përkatësia e tyre klasore dhe sociale.

Orientimi ndërklasor lejon shumëllojshmërinë e lëvizjeve shoqërore, e cila fuqizohet në kuadrin e proceseve të globalizimit. Globalizimi përmban njëkohësisht njëtrajtshmërinë dhe shumëllojshmërinë, homogjenitetin dhe heterogjenitetin, subjektivizmin dhe veprimin kolektiv, nëpërmjet marrëdhënieve gjithëpërfshirëse dhe përjashtimit shoqëror të cilat fuqizojnë vënien në dyshim të sistemit.

Këto lloj dimensionesh nuk janë lehtësisht të dallueshme nga forcat politike të sistemit i cili vihet në dyshim dhe vecanërisht nga partitë e spektrit të majtë. Tradita klasore dhe kulturore e këtyre partive, edhe kur nuk është e dukshme në argumentimin dhe retorikën e përditshme, kufizon perceptimin e lëvizjeve dhe kërkesave të klasës punëtore.

3) Rasti i Shqipërisë

Data 15 Tetor ishte shpallur nga Të Indinjuarit si dita e protestës globale, ditë kur të indinjuarit kudo në botë do të vërshonin nëpër sheshet kryesore për të shprehur indinjatën e tyre. Dhe me të vërtetë në disa vende kjo ndodhi. Në Romë sipas burimeve të ndryshme pjesëmarrja arriti shifrën 100.000, dhe shifra të përafërta u vunë re edhe në kryeqytete të tjera evropiane. Në Tiranë, në rrugën Murat Toptani atë ditë u mbloodhën 15 të rinj të indinjuar.

Lëvizjet shoqërore nuk mund të shihen të shkëputura nga realiteti social, ekonomik dhe politik i një vendi dhe nga karakteristikat dhe sistemi i vlerave që mbizotëron në një shoqëri. Formimi, zhvillimi, transformimi, mbështetja ose mosekzistenca e lëvizjeve shoqërore reflekton edhe kushtet e vecanta që paraqesin shoqëritë në një periudhë të caktuar.

Historia e lëvizjeve shoqërore në Shqipërinë e pas viteve 1990 është një histori thuajse e munguar. Megjithëse lëvizja studentore e vitit 1990 ka disa karakteristika të cilat mund të ngjasojnë me lëvizjet shoqërore tradicionale dhe jo ato të reja, përsëri vështirë mund të kategorizohet si një lëvizje shoqërore e mirëfilltë. Impakti që lëvizjet e reja shoqërore kanë në Shqipëri është shumë i vakët, kjo sepse edhe vetë shoqëria shqiptare nuk gjendet në stadin post industrial në të cilin janë shoqëritë e tjera perëndimore në të cilat janë shfaqur këto lëvizje.

Një shoqëri konsiderohet industriale zakonisht kur mbi 50 % e forcës së saj

punëtore është përfshirë në aktivitetet industrial në sektorin prodhues apo atë dytësor të një shoqërie. Kur arrihet një nivel efektshmërie prodhuese në një fazë të përparuar të teknologjisë, në mënyrë që më pak njerëz mund të prodhojnë mallrat e një shoqërie, një pjesë më e madhe e forcës punëtore kalon në sektorin e shërbimit dhe atë tretësor. Kjo quhet shoqëria postindustriale. Pjesa më e madhe e demokracive të Evropës perëndimor dhe botës anglo-amerikane kanë arritur statusin postindustrial¹⁰.

Komponent i rëndësishëm i këtij formati shoqërie është vetë demokracia politike. Sistemi politik i shoqërive post industriale përfshihet në atë kategori që shkenca politike e emërton poliarki perëndimore. Karakteristikat kryesore të poliarkisë perëndimore janë :

- qeveria gjendet në duart e përfaqësuesve të zgjedhur,
- zgjedhjet janë të lira dhe të ndershme,
- e drejta e zgjedhjes dhe e të zgjedhurit është e përcaktuar me ligj,
- e drejta e të shprehurit, kritikës dhe protestës
- qytetërit kanë akses në burime alternative informacioni
- ekziston një shoqëri civile e mirëorganizuar dhe grupe interesi të pavarura nga qeveria.¹¹

Të gjitha shoqëritë që organizojnë zgjedhje shumëpartiake (ku bën pjesë edhe Shqipëria) kanë karakteristika poliarkike, megjithatë poliarkitë perëndimore karakterizohen jo vetëm nga demokracia përfaqësuese dhe nga organizimi kapitalist i ekonomisë por edhe nga një orientim kulturor dhe ideologjik i cili e ka prejardhjen nga liberalizmi perëndimor. Pjesa më e rëndësishme e kësaj trashëgimie është pranimi i gjerë i individualizmit liberal. Individualizmi që shpesh mendohet si një karakteristikë e vlerave perëndimore, thekson unikalitetin e çdo njeriu dhe mbështet mendimin se shoqëria duhet të organizohet për të përmbushur në mënyrën më të mirë nevojat dhe interesat e individëve të cilët e përbëjnë. Kultura politike e poliarkive perëndimore ndikohet nga individualizmi liberal në shumë mënyra. Kështu p.sh. krijohet një ndjeshmëri e lartë kundrejt të drejtave individuale, një perceptim i përgjithshëm se zgjedhja dhe antagonizmi (si në jetën politike ashtu edhe në atë ekonomike) është shenjë e një demokracie të shëndetshme si edhe një formë frike kundrejt qeverisjes dhe një tendencë që shteti të perceptohet si një rrezik i mundshëm për liritë.

Shoqëria shqiptare nuk mund të karakterizohet si një shoqëri post

10 L. C. Mayer. Politikat Krahësuese. Kombet dhe Teoritë në një Botë që Ndryshon. Botime ORA. Tiranë 2003. f. 30-31

11 A. Heywood. Εισαγωγή στη Πολιτική. Εκδόσεις ΠΟΛΙΣ. Αθήνα 2006. f.58-62

industriale. Sipas të dhënave të INSTAT pjesë më e madhe e fuqisë punëtore në vend është e punësuar në sektorin e parë të ekonomisë dhe një pjesë e vogël në sektorin e shërbimeve¹². Edhe për sa i përket formatit demokratik, megjithëse shoqëria shqiptare ka kakaraktersitika poliarkike për sa i përket pluralizmit politik dhe organizimit kapitalist të ekonomisë, orientimi kulturor dhe ideologjik i shoqërisë shqiptare nuk ka të njëjtat karakteristika të shoqërive të poliarkive perëndimore për shkak të vecorive historike, gjeografike, shtet formuese dhe kulturore.

Përvec kësaj karakteristike të brendshme të sistemit, mund të përmendim edhe arsye të tjera të cilat bëjnë që lëvizjet e reja shoqërore por edhe protestat e llojit të të indinjuarve nuk kishin impakt në shoqërinë shqiptare. Ndër arsyet kryesore mund të përmendim : shkalla e ulët e informimit të rinisë shqiptare, shkallë e ulët e besimit për rezultatshmërinë e protestave, mbështetja për protestat e organizuara nga forcat politike dhe jo nga shoqëria civile si dhe shkalla e lartë e nënshtrimit ndaj autoritetit¹³.

12 <http://www.instat.gov.al/>

13 Sipas një ankete e cila pjesërisht kishte qëllim të pikaste apatinë e rinisë universitare shqiptare kundrejt protestës (duke përfshirë këtu edhe llojet e reja të protestës) u vu re se :

- Të anketuarit ishin pjesërisht të informuar për lëvizjet e të indinjuarve (arsyet e protestës dhe kërkesat e tyre). Pyetjes “ A jeni të informuar për kërkesat protestuesve të indinjuar në Evropë dhe SHBA” rreth 67% e të anketuarve zgjodhën përgjigjen “pjesërisht”, ndërmjet alternativave “Po”, “Jo”, “Pjesërisht”.
- Pjesa më e madhe e të anketuarve 71% nuk kishin besim se protesta të tilla do të ishin rezultative në Shqipëri.
- Pjesa më e madhe 54 % mbështeste protestat të cilat organizohen nga forcat politike dhe jo nga shoqëria civile, megjithëse besimi i tyre për kontributin e shoqërisë civile në demokraci ishte i lartë.
- Pjesa dërrmuese e të anketuarve 71% demonstuan një shkallë të lartë nënshtrimi ndaj autoritetit duke konsideruar veten më pak të aftë për të marrë pjesë efektivisht në veprimtaritë politike dhe duke konsideruar pjesëtarët e klasës politike më të aftë për të zgjidhur problemet e vendit.

Bibliografia

H. M. Campbell (Ed): The Britannica Guide to Political and Social Movements that Changed the Modern World. Britannica Educational Publishing, New York. 2010

D. Kendall. Sociology in Our Times. The essentials. Thomson Wadsworth. 2007

N. X. Τάτσης. Κοινωνιολογία. Κοινωνική οργάνωση και πολιτισμικές διεργασίες. Τόμος Δεύτερος. Έκτη έκδοση. Εκδόσεις Οδυσσέας. Αθήνα 1999

K. Barjaba. Hyrje ne Sociologji. UMSH Press. Tiranë 2010.

A. Heywood. Εισαγωγή στη Πολιτική. Εκδόσεις ΠΟΛΙΣ. Αθήνα 2006

L. C. Mayer. Politikat Krahasese. Kombet dhe Teoritë në një Botë që Ndryshon. Botime ORA. Tiranë 2003

Burime në internet

<http://socialcapital.wordpress.com/2011/10/21/is-occupy-wall-street-a-new-social-movement/>

<http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=406882>

<http://www.instat.gov.al/>

STATUSI DHE MUNDËSITË E REDUKTIMIT TË SJELLJEVE TË RISKUT NË SHËNDET, NË POPULLATËN ROME NË SHQIPËRI.

Nevila KOÇOLLARI

Universiteti "Ismail Qemali" Vlorë

ABSTRACT

The paper will present the database which project status and level of risk behavior, through studies carried out for the Roma population. The methodology involves the use of meta-analysis to derive the best studies, and comparison of data from qualitative studies to report the impact of social and health status of Roma, in reducing risk behavior or preventing them. The paper will try to show what theory in social psychology may be more valuable to achieve this result.

Keywords: risky behavior, intervention, surveillance, meta-analyze, Roma people, social status.

Qëllimi dhe metodologjia

Punimi ka si objekt popullatën rome, e vlerësuar si grup vulnerabël në sjelljet e rrezikshme ndaj HIV/AIDS, IST-ve dhe përdorimit të drogës. Ai përqëndrohet në analizën e studimeve të bëra mbi sjelljet e rrezikut në këto grupe, për të evidentuar sjelljet që duhen ndryshuar, efektivitetin e shërbimeve dhe nevojat për ndërhyrje. Qëllimi i punimit, është të tregojë situatën e sjelljeve të rrezikshme ndaj HIV/AIDS, IST dhe përdorimit të drogës në grupet e vlerësuara me risk më të lartë, një prej të cilave është dhe popullata rome

në Shqipëri, në raport me sjelljet e rrezikut në popullatën e përgjithshme gjatë dekadës së fundit. Metodologjia përfshin përdorimin e gërshtuar të meta-analizës¹ me rishikimin e literaturës ekzistuese, sipas qëllimit. Siç kanë përcaktuar edhe Arksey dhe O'Malley (2005),² pjesë e qëllimeve të përdorimit të kësaj metode, është përmbledhja dhe shpërndarja e gjetjeve të kërkimeve ekzistuese. Numri i studimeve tëurvejancës është dy, njëra në vitin 2006, tjetra në vitin 2008. Ndërkohë, janë një sërë studimesh të tjera mbi HIV/AIDS, IST, drogën, të zhvilluara në kohë të ndryshme, që përfshijnë në mënyrë tipike, ose sporadike grupet romë, apo popullatën e përgjithshme³. Për të kapërcyer këtë hendek në shqyrtimin e literaturës, kemi kombinuar meta-analizën, me metodën e rishikimit të literaturës sipas qëllimit. Kjo metodë na lejon të mbledhim dhe vlerësojmë të dhënat e kërkimeve ekzistuese në lidhje me vulnerabilitetin e grupeve romë, ndaj sjelljeve të riskut. Meta-analiza, përmes llogaritjes së efektit të madhësisë, nxjerr në pah gabimet në studime, kufizimet dhe krahasimin cilësor të studimeve. Efekti i madhësisë⁴ (*Effect Size*), është kyçi i meta-analizës. Meta-analiza mund të përdorë mënyra të ndryshme për të llogaritur *Es*. Për se të llogaritim *Es*, duhet të sigurohemi që studimet e mbledhura, në të cilat aplikohet meta-analiza, *ekzaminojnë të njëjtën marrëdhënie*.⁵ Efekti i madhësisë përcakton madhësinë e diferencës midis dy grupeve të targetuara dhe është treguesi më i mirë i kuptimit statistikor të diferencës. Të gjitha efektet e madhësive janë llogaritur brenda intervalit të besueshmërisë prej 95%.

- 1 Olkin (1995), e përcakton meta-analizën: “Meta-analiza ka si qëllim mbledhjen e informacionit të të dhënave ekzistuese, duke kombinuar së bashku rezultatet e studimeve më të vogla dhe duke aplikuar një, ose më shumë teknika statistikore. Ajo është një metodë sasiore për të kombinuar rezultatet e studimeve të pavarura (në përgjithësi, flitet për studime të publikuara), në sinteza e konkluzione që mund të përdoren për të vlerësuar efektshmërinë e ndërhyrjeve, për të planifikuar studime të reja, para së gjithash, duke vepruar në fushat e kërkimit që lidhen me shëndetin ».
- 2 Arksey, H., & O'Malley, L. (2005). Scoping Studies: Towards a methodological framework. *Int. J. Social Research Methodology*, 8, 19-32.
- 3 Studimet shqiptare të gjetura, që kënaqin kërkesat e punimit tonë janë: Vlerësim i Shpejtë dhe Përgjigje për HIV/AIDS, midis të rejave punëtore të seksit, në rrethin e Vlorës, Korçës, (2002); Sfida të HIV/AIDS për grupet e rrezikuara në Shqipëri (ISOP, 2003); Vlerësim i impaktit të shërbimit shëndetësor në grupet e romëve dhe të moshuarve në rrethin e Tiranës, ISOP & OSFA, Tiranë 2004; Vlerësim i shpejtë dhe përgjigje për HIV/AIDS në Shqipëri: “Të rinjtë romë dhe të rinjtë MSM, Tiranë, Vlorë, Elbasan, (ISOP & ASSA, 2005); Raport i Studimit tëurvejancës Biologjike dhe të Sjelljes në Shqipëri, ISHP, ISOP, (2006); Raport i Studimit tëurvejancës Biologjike dhe të Sjelljes në Shqipëri, ISOP, ISHP, (2008); Studimi Demografik dhe Shëndetësor në Shqipëri 2008-2009, Instituti i Statistikave (INSTAT) dhe Instituti i Shëndetit Publik (ISHP), mars 2010.
- 4 *Es*- Efekti Size, ose Efekti i Madhësisë.
- 5 David B. Wilson, American Evaluation Association, Orlando, Florida, October 3, 1999.

Krahasimi i diferencës mes individëve të grupeve për çdo faktor risku, është bërë me metodën ANOVA, devijacionin standart dhe tabelën e Fisherit (kështu janë llogaritur mosha, besimi fetar, edukimi, përdorimi i drogës). Faktorët me efekt të madhësisë më të madh cilësohen më ndikues në rezultatet e marra, për shkak të kondicionimit që vjen nga mënyra e shpërndarjes së popullimeve në studimet e marra në konsideratë. ($d=Es \gg 0.8$). Vlera e referencës së pranuar si masë krahasimi për madhësinë e efektit është ajo e përcaktuar nga Cohen (Cohen 1969, f. 23)⁶, e cila përshkruan një efekt madhësie të vogël për $Es < 0.2$, mesatar për Es deri në 0.5. Metodatat e përdorura në rastin tonë janë:

1. Efekti i madhësisë sipas Cohen: është diferenca e dy mesatareve të popullatave, pjesëtuar me devijancën standarte të të dhënave. Formula përkatëse është:

$$d = \frac{\bar{x}_1 - \bar{x}_2}{s}$$

Ku *Spooled*, (diferenca e standartizuar) llogaritet duke përdorur formulën:

$$s = \sqrt{\frac{(n_1 - 1)s_1^2 + (n_2 - 1)s_2^2}{n_1 + n_2}}$$

2. Raporti i mundësive: është një tjetër metodë e përdorur për llogaritjen e efektit të madhësisë. Raporti i mundësive është: mundësitë e suksesit në grupin e trajtuar, kundrejt mundësive të suksesit të grupeve të kontrollit. Kjo mund të paraqitet me formulën: $Es = \frac{ad}{bc}$. $Es = \frac{ad}{bc}$. Kjo formulë është përdorur në llogaritjen e pjesës më të madhe të të dhënave, për të nxjerrë efektin e madhësisë.

Kriteret e selektimit

Kriteri i përjashtimit dhe përfshirjes nuk bazohen tek cilësia e studimeve, por tek *përkatësia e problemit të studimit*. Rishikimet sipas qëllimit janë *eksploratore*, kështu që përfshijnë rezultatet e studimeve të mëparshme që lidhen me romët, perceptimin e sjelljeve të riskut, qëndrimet ndaj tyre dhe rekomandimet e ndërhyrjeve për ndryshim. Për meta- analizën, kriteret e selektimit u përcaktuan nga fjalët kyçe të zgjedhura për t'u përdorur, të cilat selektuan studimet që u morrën më pas në shqyrtim. Fjalët kyçe të përdorura ishin: *survejcancë, romë, popullatë e përgjithshme, HIV/AIDS, IST, drogë, Shqipëri*. Metoda

6 Cohen, J., (1969). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences*. NY: Academic Press.

e shqyrtimit të literaturës sipas qëllimit, përfshin edhe një proces konsultimi me ekspertë dhe aktorë të lidhur me objektin e studimit, për të sqaruar më mirë situatën kontekstuale për rezultatet e gjetura. Kësaj i ka shërbyer edhe takimi me ekspertët e ISOP, për të sqaruar më nga afër, pjesë të raportimit të të dhënave në studimet e piketuara nga ne, por të realizuara prej tyre. Variablat e pavarura janë ato që janë zgjedhur të reflektojnë shembuj të vulnerabilitetit: karakteristikat socio-demografike, aksesit për parandalimin apo reduktimin e sjelljeve të rrezikshme. Variablat socio-demografike të zgjedhura janë: mosha, etnia, feja, edukimi, gjinia. Variablat në lidhje me aksesin e parandalimin janë: përdorimi i drogës, sidomos përmes injektimit, përdorimi i prezervativit, tipologjia e marrëdhënieve seksuale. Variabla paralele këtu janë konsideruar edhe IST-të (infeksionet si klamidia, sifilizi, gonorrhea) dhe infeksioni i HIV-it.

Kufizimet e metodologjisë

Pavarësisht nga përparësitë e metodës së meta-analizës, nuk do të thotë që çdo ndërhyrje në sjellje që mund të ekzaminohet të jetë efektive. Teknika e meta-analizës nuk përjashtohet nga kufizimet. Kështu, sipas Marzano, Pickering and Pollock, (2001),⁷ sinteza e studimeve kërkimore mund të japë evidenca mbi efektshmërinë e metodës së studimit, por nuk jepen detaje specifike që do të ndihmonin zbatimin e ndërhyrjeve në terren. Një meta-analizë e mirë, duhet të fokusohet në punime që e përjashtojnë, ose e reduktojnë kufizimin e mësipërm. Gjithashtu, duhet mbajtur parasysh fakti, se ndërsa evidencat mund të jenë shumë të rregullta në kohën e kryerjes së studimit, subjektet e përfshira në studim ndryshojnë për shkak të evolucionit të bazës së njohurive. Konkretisht, duhen marrë parasysh disa faktorë, të cilët nuk na lejojnë të flasim për një tendencë të mirëfilltë të ecurisë së faktorëve dhe sjelljeve të rrezikshme tek romët, pasi baza e të dhënave nuk është e njëjtë. Kjo nënkupton që përderisa madhësia e popullimeve, vendodhja e tyre dhe përberja e popullimeve nuk janë të njëjta, trendi nuk mund të jetë real. Matja e efektit të madhësisë është brenda parametrave statistikore e matematikore, vetëm përurvejancën e vitit 2006, ku kemi një grup trajtimi dhe një grup kontrolli. Efekti i madhësisë përurvejancën e vitit 2008, është llogaritur duke patur parasysh gabimin e

7 Marzano, R.J., Pickering, D.J., and Pollock, J.E. (2001). Classroom Instruction That Works: Research-Based Strategies for Increasing Student Achievement. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development . fq.9.

studimit në lidhje me grupet e popullimit dhe përbërjen e tyre. Kështu, janë përdorur të dhënat për popullatën rome dhe janë konsideruar të mirëqena dhe të vlefshme për krahasim (duke marrë parasysh madhësinë e kampioneve në të dy rastet), të dhënat për popullatën e përgjithshme. Efekti i madhësisë nuk vlen të llogaritet për studimet e tjera sasiore të kryera për popullatën rome, pasi termi “survejancë” është përjashtues për to, edhe pse në këto studime mund të gjenden të dhëna për HIV/AIDS, apo sjelljet e rrezikut në grupet rome. Kjo mënyrë analize, përbën një mundësi *rishikimi statistikor*, por nuk na siguron *saktësi statistikore*, për arsyet e listuara më sipër. Shpjegimi vlen edhe për tendencën, e cila na jep një pamje të ecurisë së faktorëve dhe sjelljeve të rrezikut, por nuk na siguron realitet dhe saktësi, për shkaqet që lidhen me cilësitë e bazës së të dhënave. Këto kritere janë domosdoshmërisht të rëndësishme të mbahen parasysh, në të gjitha etapat e vlerësimit të punimit, për të ruajtur vlefshmërinë e meta-analizës.

Kufizime të studimeve

Përcaktimi mbi etninë në të dy studimet prezanton një kufizim, sepse nuk jepet kjo mbi bazën e përcaktimeve për grupet dhe romët faktikisht përcaktohen mbi bazën e vetë-raportimeve demografike në intervista apo pyetësorë. Gjithashtu, nuk janë vënë re dallimet dhe nuk ka patur trajtime specifike në lidhje me përzierjet raciale mes romëve dhe jo-romëve. Fakti që romët në Shqipëri e konsiderojnë veten të ndryshëm nga jevgjit, nuk përmendet në studime dhe ne nuk jemi të sigurtë se cila popullatë reale është përfshirë aktualisht në studime, kur flitet për romët.⁸ Pra, ne me marrëveshje, kemi konsideruar studimin të fokusuar në njësi demografike që i referohen etnisë dhe jo racës apo kombësisë.⁹ Një kufizim tjetër, lidhet me mungesën e matjeve për rastet e vdekjeve nga sjelljet e rrezikshme për shëndetin. Nga njëra anë flitet për HIV/AIDS, por realisht nuk konfirmohet se cili është rreziku i sjelljeve problematike që sjellin humbjen e jetës për shkak të kësaj sëmundjeje. Duke patur pak njohuri për shifrat në këtë pikë, njerëzit vërtet e ulin ndjeshmërinë ndaj masave mbrojtëse, seksualitetit të sigurtë dhe jetesës së shëndetshme për veten dhe të tjerët. Nuk jepen shpjegime, nëse rastet e konfirmuara me HIV/

8 Faktikisht, nuk jepen specifikime, por popullata rome nënkuptohet e identifikuar si e ndryshme nga jevgjit, edhe pse në këtë pikë ka ende diskutime (rasti i këtyre dallimeve për Shqipërinë).

9 Romët e Shqipërisë, prezantohen me kombësi shqiptare.

AIDS, llogariten si vdekje të sigurta, apo thjesht si raste të diagnostikuara. Keqperceptimi i sjelljes së rrezikshme, keqinterpretimi dhe keqetiketimi i praktikave të jetës së përditshme, por që prekin shëndetin, është një presion që popullatat (ajo rome më tepër) ushtrojnë mbi punonjësit e shëndetit, punonjësit socialë, dhe gjithë të interesuarit e fushës për të kontrolluar situatat e riskut. Gjithashtu, rezultatet duhen shpjeguar dhe kuptuar nën këndvështrimin e popullatës rome dhe jo nga pozitat e popullatave të tjera. Zbatimet praktike duhet të përfshijnë gjithashtu, ndërgjegjësimin nga ana e edukatorëve, punonjësve të shëndetit, punonjësve socialë, zhvilluesve të programit, parandaluesve të ndërhyrjeve të specialistëve, për faktin se sjelljet e rrezikut mund të ndodhin kudo në popullatë, por faktikisht del se tek romët, për të njëjtët faktorë të rrezikut, magnituda e këtyre faktorëve ndryshon. Ka faktorë të rrezikut, që kanë efekte negative më të dukshme tek popullata e përgjithshme (p.sh. 35.9% e romëve përdorin prezervativë me partnerë jo të rregullt, jo komercialë, kundrejt 24.2% të popullatës së përgjithshme, por nga ana tjetër, tek romët ka më shumë raste të IST-ve sesa në popullatën e përgjithshme). Këto vëzhgime, mund të ndihmojnë për të përcaktuar ndërhyrjet, frekuencën e tyre dhe grupet target përfituese. Sidomos, grupet etnike, bashkë me grupet e tjera të rrezikut (përdoruesit intravenozë të drogës, punëtorët e seksit dhe MSM) mbeten në qendër të vëmendjes së mbështetjes financiare, që redukton sjelljet e rrezikshme ndaj shëndetit, kryesisht në lidhje me mundësitë për t'u mbrojtur nga HIV/AIDS, IST, hepatiti. Agjensitë donatore duhet të inkurajojnë më tepër kërkime për të patur informacion dhe grante që mund të drejtohen tek programet parandaluese dhe ndërhyrëse. Stigma komplekse (përdorimi i drogës përmes injeksionit, HIV/AIDS dhe statusi etnik i romëve), mund të ulin efektivitetin e shërbimeve publike ndaj tyre, për të siguruar shërbime trajtimi dhe parandalimi. Frika nga diskriminimi mund të sjellë që romët të parapëlqejnë më pak të përdorin shërbimet e mundshme publike të çdo lloji.¹⁰ Kjo mund të sjellë rritjen e potencialit të rrezikut, jo vetëm brenda grupeve rome, por edhe në popullatën e përgjithshme, për shkak të refuzimit të trajtimit të rasteve të infektuara me IST apo me HIV. Gjithashtu, frekuenca e lartë e përqindjes

10 Në fakt edhe ky konstatim nuk ka asnjë element sigurie, sepse jo të gjitha konstatimet teorike që shpjegojnë fenomenin, janë të përputhshme me situatën e romëve në Shqipëri. Ndërkohë që studimet e realizuara në shumë vende, përcjellin një linjë pozitive të varësisë së sjelljes së rrezikshme nga niveli i njohurive për faktorët e rrezikut, në Shqipëri kemi eksperiencën e përmbysur. Kjo sjell pasiguri në dhëniën e interpretimeve për matjet e bëra dhe aq më tepër krijon terrenin për konkluzione dhe rekomandime të turbullta dhe jo vërtetësisht të mbështetura në shpjegime të pakundërshtueshme, të bazuara në fakte korrekte e të pranueshme nga të gjithë.

së infeksionit HIV e matur tek romët, sugjeron se janë faktorë që lidhen me strukturën sociale, ata që projektojnë fenomenin, por mbeten ende të panjohur mirë faktorët që mund të gjenerojnë diferencat fillestare dhe ata që mund të ruajnë këtë diferencë me kalimin e kohës. Në asnjë studim nuk del figura e punonjësit social. Nuk ka asnjë fakt që punonjësi social apo profesionistë të tjerë të shëndetit, të gjenden të përfshirë në projekte konkrete për rehabilitimin social të grupeve rome. Nëse në shpjegimet e rezultateve të studimeve cilësore raportohet rrezik i lartë, kultura e menaxhimit të sjelljeve të rrezikut vazhdon të jetë e ulët.urvejancat nuk na japin informacion lidhur me njohuritë e plota për HIV/ AIDS. Nëse në vitin 2003, raportohet që nuk njihet mirë HIV/ AIDS, së fundmi raportohet se ka njohuri për mënyrat e ruajtjes së shëndetit nga sjelljet e rrezikut ndaj HIV/ AIDS, IST, shifrat flasin ndryshe, sidomos për grupet rome. Nuk ka matje dhe vlerësime mbi funksionimin e informacionit të popullatës për parandalimin e transmetimit të këtyre infeksioneve dhe burimet e tij, gjë që bën njerëzit më pak të interesuar për këtë informacion. Shpesh, stigma dhe paragjykitimi janë pengesa e përhapjes së informacionit, aq më tepër në grupet rome. Shëndeti mendor nuk përmendet nëurvejanca edhe pse luan rol në sjelljen e kulturës seksuale të rrishtit. Koha e fillimit të aktivitetit seksual (siç përmendet në studimin e ISOP,2003), është më e hershme se mesatarja botërore e fillimit të aktivitetit seksual, gjë që rrit nivelin e vulnerabilitetit ndaj infeksioneve, pasi eksperiencat e hershme seksuale shoqërohen me mungesa në njohuri, shprehi të kufizuara dhe përvoja fillestare sociale të pamjaftueshme. Edhe pse raportohet se mos përdorimi i prezervativit lidhet me çështje besimi ndaj partnerit, nuk ka asnjë provë sigurie për vërtetësinë e këtij motive, të spikatur nëurvejancat e kryera. Është më e besueshme fokusimi tek elementët kulturorë që sjellin ulje të vëmendjes dhe vetëdijes ndaj rrezikut. Përdoruesit e drogës me injeksion nuk mund të konsiderohen si grup sjelljeve seksuale të rrezikut (ISOP,2003:12), për shkak të aktivitetit të pakët seksual.

Analiza deskriptive e studimeve

Në të dy studimet eurvejancave biologjike dhe të sjelljes, kampionimi ishte bërë duke përdorur teknikat standarte të kampionimit në grupe të njëjseve shtëpiake.urvejanca e vitit 2006 u zhvillua në popullatën rome dhe atë të përgjithshme, në rrethinat e Tiranës.urvejanca e vitit 2008, ka një popullatë përfaqësuese në shkallë kombëtare për popullatën rome, por këtu mungon popullata përfaqësuese e popullsisë së përgjithshme. Nga 28 vendbanime të

hartëzuara, janë zgjedhur 9 prej tyre, ku secila është një klastër më vete. Metoda e kampionimit rastësor është përdorur për të përzgjedhur përgjigje- dhënësit. Po kjo metodë përzgjedhjeje, është përdorur nëurvejancën e vitit 2006, për popullatën e përgjithshme që gjeografikisht gjendej afër vendbanimeve rome. Një mashkull dhe një femër me karakteristika moshore 18-49 vjeç, konfirmohen të përzgjedhur rastësisht, midis çdo njësie shtëpiake. Numri i përgjithshëm i subjekteve të përfshira në studime e shqyrtuara, ku paraqiten të dhëna statistikore, është rreth 2800, nga të cilët 1970-të, janë romë¹¹. Analiza e literaturës së menaxhuar sipas qëllimit të studimit, na tregon se në vitin 2005, femrat raportojnë se nisin aktivitetin seksual në moshën 15-17 vjeç, ndërsa meshkujt 12-14 vjeç (VSHP, 2005). Raportohet shumë pak përdorimi i mjeteve kontraceptive gjatë marrëdhënieve seksuale dhe kjo, në studimet e vitit 2003-2005, shpjegohet me mungesën e informacionit bazë për t'u mbrojtur, mungesën e strukturave të informimit, frikën nga efektet anësore që mendohej se mjetet mbrojtëse mund të shkaktonin, si dhe nga besimi që partnerët kishin ndaj njëri-tjetrit (VSHP, 2005). Marrëdhëniet jashtëmartesore raportohen edhe tek romët, përmes studimeve (VSHP, 2005:47). Gratë rome raportohen më besnike se burrat, në raport me martesat e tyre. Pjesa dërmuese e tyre raporton se nuk ka përdorur asnjëherë prezervativ, gjatë raporteve seksuale. Perceptimi i rrezikut është veçanërisht i ulët në grupet rome, si tek burrat edhe tek gratë. Mosha mesatare kur romët raportojnë të kenë përdorur drogë për herë të parë, është rreth 15 vjeç. Femrat rome sillen me sjellje më pak të rrezikshme se meshkujt në lidhje me përdorimin e drogës (VSHP, 2005: 46). Romët raportojnë masivisht përdorimin e alkoolit dhe duhanit dhe rreth 60% e tyre raportojnë edhe përdorimin e hashashit (VSHP, 2005:49). Ata tregojnë se kanë parë raste kur të afërm të tyre kanë injektuar drogë me shiringa të përdorura më parë prej të tjerëve. Kjo për ta vjen, sepse me të ardhurat e tyre, nuk mendojnë se munden të shpenzojnë për blerjen e këtyre artikujve të sigurisë. Sipas tyre, komuniteti identifikon më lehtë përdoruesit e duhanit dhe drogës, sesa përdoruesit e hashashit, pasi kjo lloj droge për ta nuk ka efekte transformuese tek përdoruesit e saj. Policia është e kujdesshme në qëndrimet ndaj tyre, sepse trembet se mos u shkakton dëme të pakthyeshme për shëndetin. Shumë romë raportojnë se në gjendje të dehur arrijnë të drejtojnë edhe automjetet. Ata janë gjerësisht përdorues të drogave të lehta dhe më pak atyre të rënda dhe me injektim (VSHP, 2005: 49-50). Rreth 30.4% e femrave raportojnë se kanë kaluar

11 Bëhet fjalë për kampionet me popullatë rome dhe jorome në studimet e bëra dhe të shqyrtuara në punim dhe jo vetëmurvejancat. Këtu nuk është llogaritur kampioni i Studimit Demografik dhe Shëndetësor në Shqipëri 2008-09, që kap shifrën 8,000 familje.

ndonjëherë IST, ndërsa 7.7% e meshkujve kanë raportuar këtë gjë (VSHP,2005: 50). Gratë parapëlqejnë shërbime mjeksore jo vetëm gjinekologjike, por edhe më gjerë, të kryera për to vetëm nga gra mjeke. Raste të infeksionit HIV në këto grupe, të kampionuara në të gjithë vendin, në vitin 2008 nuk ka (BBSS, 2008), kundrejt 0.3 % të rasteve të gjetura nëurvejancën 2005, por romët raportojnë se kanë njohuri shumë të vakët mbi këtë infeksion. Ata janë të pavëmendshëm ndaj kujdesit dhe masave mbrojtëse për ta parandaluar marrjen e infeksionit. Edhe në raste të zakonshme të problemeve me shëndetin, ata mbërrijnë në qendrat shëndetësore për të marrë shërbime, në momentin e fundit.urvejanca e vitit 2005, raporton 0% meshkuj dhe 2.6% femra rome të testuara për HIV/AIDS; 6.1% femra dhe 5.1% meshkuj të testuar për hepatitin B, ndërkohë që nuk ka asnjë raportim për testimet e hepatitit C. Kulmi i sipërm kohor, i matur për testimin tek romët, konfirmon se 5.1 % meshkuj dhe 2% femra, janë testuar për HIV/AIDS. Ky është një tregues i funksionimit të programeve të ndërhyrjes në lidhje me testimin e popullatës.

Përshkrimi i faktorëve të riskut

Përdorimi i drogës: Të gjitha studimet theksonin përdorimin e alkoolit dhe drogës, si faktor për sjellje të rrezikshme ndaj shëndetit. Ajo krijon premisë në sjelljet e pasigurta që ndihmojnë marrjen dhe transmetimin e infeksionit HIV, apo sëmundjeve të tjera seksualisht të transmetueshme, për të dy popullatat e studimit. Më shumë meshkuj sesa femra, raportohen si përdorues të alkoolit dhe drogës, në popullatën e përgjithshme, ndërkohë që romët paraqesin shifra të ulëta të marrjes së drogave përmes injektimit.

Feja: U vërrejt se feja në studimet e bëra, nuk luan ndonjë rol të rëndësishëm në ndryshimin e ndikimit të faktorëve të riskut për popullatat e zgjedhura. Mund të mendohet se tek pjesa e popullatës që ka raportuar besimin fetar katolik, përdorimi i prezervativëve mund të kushtëzohet deri diku nga besimi, ndërkohë që sjellja e rrjedhur, sugjeron rrezik të mundshëm për shëndetin, kundrejt marrjes dhe transmetimit të infeksioneve HIV/AIDS, apo IST. Por,urvejancat nuk konfirmojnë qartë një fakt të tillë.

Edukimi: Niveli i edukimit duket se ndikon në njohjen dhe qëndrimet e subjekteve ndaj sjelljeve të rrezikut. Më tepër kjo ndikon tek popullata rome, tek e cila dominojnë nivelet e ulëta të arsimimit. Njerëzit me arsim të mesëm përbëjnë gjysmën e atyre që e shohin HIV/AIDS-in si një problem, pasuar nga njerëzit me arsim 8-vjeçar (31%) dhe më tej, nga ata me arsim të lartë (18%).

Me sa duket, sipas gjetjeve të studimeve të kryera, shtresat më të rrezikuara të shoqërisë janë grupet më të ndërgjegjësuarat të saj, që e vlerësojnë HIV/AIDS si problem kryesor të vendit¹².

Njohuritë për HIV/AIDS: Një pjesë e mirë e opinionit për të dy grupet e popullatave të zgjedhura, pohon faktin se ka dëgjuar të flitet për HIV/AIDS-in. Grupi më i madh i njohësve, është ai më i arsimuari: 45% kanë mbaruar shkollën e lartë dhe 36% arsimin 8-vjeçar (ISOP, 2003).

Njohuritë mbi prezervativin: Moshë është një faktor i rëndësishëm në procesin e njohjes së vlerave të përdorimit të prezervativit. Ka një rënie lineare lidhur me njohuritë për prezervativin pas moshës 30 vjeç (ISOP, 2003). Kjo tregon se moshat më të rritura, jo vetëm e njohin më pak, por edhe e përdorin më pak prezervativin, duke u ekspozuar tërësisht ndaj rrezikut të infeksionit HIV, apo IST-ve.

Qëndrimet ndaj prezervativit: Të rriturit janë më skeptikë dhe të pasigurtë në lidhje edhe me koston dhe mënyrën e gjetjes së prezervativëve. Përdorimi jo i shpeshtë e bën këtë mjet të mos përfillet shumë në shpenzimet që buxhetojnë njerëzit. Kjo vlen të thuhet për të dy grupet e popullatave të studimit. Kështu, ata i përdorin më pak dhe i blejnë më rrallë, edhe pse pothuajse të gjithë meshkujt e pranojnë se prezervativi parandalon transmetimin e shumë sëmundjeve, përveç faktit që mbron nga shtatzaninë e padëshiruara (fakt i perceptuar më lehtësisht nga individët e dy popullatave). Më shumë, meshkujt e mendojnë përdorimin e prezervativit në rastet e marrëdhënieve të rastësishme, duke e menduar si ndjeshmërisht fyese nëse ai përdoret me partneret e tyre të rregullta. Një shumicë meshkujsh e refuzojnë përdorimin e tij me agresivitet, duke u nisur nga arsye pëlqyeshmërie dhe kënaqësie, duke raportuar se përdorimi i tij sjell humbjen e ereksionit mashkullor, apo ul pëlqyeshmërinë e marrëdhënies seksuale.¹³ Ata që raportojnë se përdorin prezervativin, nuk e kanë ende një praktikë të zakonshme, por kjo vjen në rrethana rastësore, nga kurioziteti, kur u është imponuar nga partneri, apo kur kanë patur marrëdhënie me partnerë rastësorë. Ndërgjegjësimi ndaj përdorimit të prezervativëve ende nuk është bërë një praktikë e nevojshme dhe as pjesë e kulturës së sjelljes për moshat seksualisht aktive në Shqipëri. Mund të jetë më i spikatur ndërgjegjësimi tek moshat e reja, por edhe kjo mbart pasiguri, në lidhje me praktikën dhe frekuencat e përdorimit, dhe perceptimin tërësor të Qëndrimet dhe sjelljet në lidhje me HIV/AIDS, IST varen nga perceptimet e popullatave të zgjedhura mbi qëndrimin që duhet mbajtur ndaj mjeteve mbrojtëse prej tyre, përveç

12 Sfida të HIV/AIDS-it në grupet e rrezikuara në Shqipëri, 2003, ISOP.fq.19.

13 Konstatimi i mësipërm vërrehet pothuaj në të gjitha studimet e shqyrtuara.

kujdesit tërësor ndaj shëndetit për kushtet që jo plotësisht e gjithmonë varen prej vetë tyre.

Efekti i madhësisë tregon se diferenca e madhe në shpërndarjen e popullimeve, ndikon në sjelljen e faktorëve të rrezikut tek popullatat për të dyurvejancat ($Es=11.35$ dhe $Es=6.4$; $Es \gg 0.8$), në lidhje me përdorimin e prezervativit me partnerë të rregullt. Vihet re 96.7% e popullatës rome në vitin 2006 dhe 93.6%, në vitin 2008 raportojnë marrëdhënie me partner të rregullt seksualë në harkun kohor prej një viti. Ky fakt edhe pse teorikisht ka rëndësi për kontrollin e sjelljeve të rrezikshme, nuk na siguron mbrojtjen ndaj HIV/AIDS, apo sëmundjeve të tjera që transmetohen me rrugë seksuale, sepse po të shohim më poshtë (për $Es=0.42$ dhe $Es=1.06$) tabelat raportojnë vetëm 5.9% e romëve, kundrejt 12.9% të popullatës së përgjithshme në vitin 2006, kanë përdorur mjete mbrojtëse në marrëdhënien e fundit seksuale me partner të rregullt. Në vitin 2008, është rritur numri i romëve meshkuj që kanë përdorur preservativë: 15.2% e tyre, kundrejt 5.1% të meshkujve në vitin 2006. Ndoshta ka ndikuar sensibilizimi i vazhdueshëm në lidhje me seksin e sigurtë, ndoshta mund të jetë efekti i përmasës së mostrës së ndryshme në dy studimet, ku tek i fundit mungon krahasimi me popullatën e përgjithshme. Asnjë prej studimeve nuk siguron shpjegime të qarta dhe të sigurta për këtë. Ka diferencë në raportimet mbi arsyet e mospërdorimit të prezervativit, ku spikat ($Es=3.2$). Më shumë romë në vitin 2008, konfirmojnë faktin se prezervativët janë të padisponueshëm (9.2%), kundrejt 0.9% të tyre në vitin 2006. Më shumë romë mendojnë se prezervativët janë shumë të shtrenjtë ($Es=2.3$), (2.3% e tyre kundrejt 0.6% në vitin 2006). Kjo të bën të mendosh se midis grupeve rome, megjithë faktin që një pjesë e tyre emigrojnë, një pjesë merren me biznese të vogla (në disa raste edhe me biznese të mëdha, tregti hekuri e rrobash), një pjesë tjetër kanë përfituar një sipërfaqe toke, niveli i papunësisë së tyre është në nivele të larta. Sfidat e lypjes vazhdon tek ata deri në përmasat e kriminalitetit, kështu që këto probleme akute të mbijetesës për ta, janë më të rëndësishme sesa shpenzimet për prezervativë, kundrejt rolit të të cilit ata janë shumë dyshues dhe konfuzë për koherencën e përdorimit të prezervativit dhe qëndrueshmërinë e sjelljes në lidhje me përdorimin e vazhdueshëm të tij. Modeli mashkullor i dominimit në marrëdhënie duket nga variacioni i diferencës për rastet e refuzimit nga partneri, ku 14.2% e femrave rome në vitin 2006 dhe 14.6% në vitin 2008 raportojnë se përdorimi i prezervativit është refuzuar nga partneri i tyre. Kjo tregon dhe modelin e zhvillimit dhe dominimit mashkullor të raporteve, ku kontrolli bëhet i parëndësishëm, për shkak të dominimit të forcës mashkullore dhe sigurisë së tyre, që në fakt më shumë se siguri, është sjellje e rrezikshme

ndaj shëndetit. Meshkujt romë, 50.7% e tyre në 2006 dhe 71.9% në 2008-ën, raportojnë se nuk e pëlqejnë përdorimin e prezervativit. Kjo është një shtesë në faktorët dhe qëndrimet e kësaj popullate ndaj sjelljeve të rrezikshme për infeksionin HIV/AIDS dhe IST. Ndërkohë, vihet re edhe një rritje e numrit të femrave romë që nuk e pëlqejnë përdorimin e prezervativit (43.1 % në 2006-ën dhe 70.8% në vitin 2008). Kjo limiton shtysat mes partnerëve për ndryshimin e sjelljes në ruajtje të shëndetit dhe shton potencialet e rrezikut, duke ulur shkallën e ndërgjegjësimit dhe ndjeshmërisë ndaj faktorëve të rrezikut, duke e bërë edhe më vulnerabël popullatën romë, kundrejt marrjes dhe transmetimit të infeksionit HIV dhe një sërë sëmundjesh të tjera që lidhen me seksualitetin e pambrojtur. Nga të dhënat, shihet se ka njohuri për përdorimin e prezervativit, por keqperceptimi i mënyrës dhe përdorimit të tij, sjellin neglizhencat në përdorim. Keqperceptimi lidhet me besimin se kryerja e marrëdhënieve me dikë që e njeh mirë (siç janë partnerët mes tyre) të mbron nga rreziku i infektimit nga HIV. Gjithashtu, meshkujt më shumë se femrat mendojnë se HIV/AIDS dhe IST-të takohen më shpesh tek prostitutat, homoseksualët apo përdoruesit e drogave injektabel. Një pjesë e tyre, për shkak të informimit dhe mungesës së shkollimit (por, kështu mendojnë edhe njerëz nga popullata e përgjithshme), besojnë dhe mendojnë se HIV/AIDS merret vetëm përmes transfuzionit të gjakut, kështu që dhuruesit e gjakut janë kategoria më e riskuar ndaj HIV/AIDS.

Duke u mbështetur tek rezultatet eurvejancave biologjike e të sjelljes, si dhe shpjegimeve të mundshme teorike, faktorë të riskut të lartë për shëndetin ndaj HIV/AIDS, IST dhe përdorimit të drogës, cilësohen mosha, ($E_s = d > 0.8$), niveli i edukimit, martesat në moshë të hershme, frekuenca e përdorimit të drogës, dinamika e moshës aktive seksuale, si dhe njohuritë që përdoren për testimin e HIV/AIDS dhe në realizimin e seksualitetit me partnerë të rregullt, komercialë apo rastësorë, përdorimin e prezervativit dhe ITS-të, qëndrimet dhe sjelljet konkrete që rrezikojnë shëndetin, stigma dhe diskriminimi. Variablat që priten më shpesh janë mosha, variabli etnik, përdorimi i drogës, përdorimi i prezervativit, stigma. Shumë drejtime teorike sociologjike e psikologjike do të mund ta shpjegojnë, se përse tek popullata romë ka rritje të shifrave të personave të infektuar me HIV, në krahasim me popullatën e përgjithshme. Pjesë të shpjegimeve të përgjithshme gjejmë tek teoria e Beck (1992),¹⁴ ku përshkruhen shoqëritë para-moderne si përgjithësisht tradicionale, në të cilat individët përcaktojnë veten si pjesë e grupit të madh dhe gjejnë qëllimet dhe

14 Beck, U. (1992). Risk society: Towards a new modernity. London: Sage.

kuptimin e jetës në institucione si besimi, familja e zgjeruar dhe komuniteti.¹⁵ Beck shpjegon se shoqëritë tradicionale kërcënohen nga liria dhe autonomia personale e individëve. Rezultatet e meta-analizës dhe punimit në fjalë tregojnë se të paktën 10 faktorë të riskut ndërmjet grupeve rome dhe jo rome kanë efekt të madh. Niveli i njohurive mbi HIV/AIDS, IST, prezervativin, paraqesin efekte nga vlerat e vogla, deri tek limiti $d=.8$. Ndërsa pjesa tjetër e faktorëve, sillen si faktorë me efekt të madh në sjelljet e rrezikshme, por dhe si faktorët me ndikimin më të madh për të projektuar ndërhyrje në ndryshim të sjelljes. Faktori moshë nuk është raportuar statistikisht i specifikuar për çdo matje, në lidhje me sistemin e njohurive për HIV/AIDS, IST-të, përdorimin e prezervativëve, dhe konsumin e drogës.¹⁶ Ne bëjmë një analizë duke u nisur nga bashkërendimi i faktorëve dhe eksperiencave, por nuk ka bazë faktike në studimet e shqyrtuara për raportet me moshën (p.sh. janë adoleshentët përdorues të drogës dhe njëherësh refuzues të përdorimit të masave mbrojtëse për shëndetin, apo janë grup moshë të tjera). Praktikant e seksualitetit jo të sigurtë, raportohen për popullatën seksualisht aktive pa specifika moshore. Gjithsesi, këto praktika janë brenda sistemit të familjes monogame, pavarësisht nga format e ndryshme të kombinimit mes partnerëve. Sjelljet e rrezikshme shoqërohen shpesh me besimet se AIDS, është një kërcënim vetëm për pjesëtarët e “grupeve me risk të lartë” dhe se prezervativët nuk ka pse të jenë të rëndësishëm për partnerët familjarë me njëri-tjetrin, duke krijuar kështu, kushte që lehtësojnë përhapjen e shpejtë të HIV, apo sëmundjeve të tjera seksualisht të transmetueshme.

15 Ç'është nocioni i komunitetit? Bëhet fjalë për një komunitet rom. Si mund ta kuptojmë një grupim të tillë? Sipas Toennies, në librin *Comunità e Società* (F. Toennies, 1979, f. 51), kemi tre nivele të komuniteteve: komuniteti me lidhje gjaku- që përfshin marrëdhëniet nënë-fëmijë, raportet seksuale mes bashkëshortëve dhe lidhjet vëllazërore; komuniteti i vendit- që në thelb ka lidhjet e jetës natyrore të individëve me strukturat sociale që sigurojnë bashkëjetesën mes anëtarëve; komuniteti shpirtëror- shprehje e llogjikshme e lidhjes mes të gjitha formave të tjera. Këto tipe që karakterizojnë komunitetet, janë të pavarura nga njëra-tjetra dhe përmes tyre realizohen lidhjet e familjaritetit, fqinjësisë dhe miqësisë.

16 Kjo duhet kuptuar që në tabelat e rezultateve të matjeve, faktorët nuk tregohen të matur në varësi të moshës. Moshë paraqitet si pjesë e faktorëve socio-demografikë, por faktorët e sjelljeve të rrezikshme nuk specifikohen domosdoshmërisht sipas grupeve moshore të caktuara.

Konkuzione

Sjellja ndaj shëndetit është komplekse dhe një ekuacion i thjeshtë parashikimi nuk mjafton për të disenjuar ndërhyrje efektive për ndryshimin e sjelljes. Meta-analiza na tregon se cilat janë studimet më të mira që paraqesin më shumë indikatorë të sjelljeve të rrezikshme dhe frekuencën e përsëritjes së tyre. Kështu, survejanca e vitit 2006 është më pranë parametrave shkencore, sesa survejanca e vitit 2008, pasi ka një grup target trajtimi dhe një tjetër kontrolli, shtrirje gjeografike në të njëjtën zonë dhe analizon të gjithë indikatorët e sjelljeve të rrezikut si për popullatën rome edhe për popullatën e përgjithshme.¹⁷ Mungojnë survejanca të veçanta për probleme që gjenerojnë sjellje të rrezikshme për persona dhe grupe të caktuara, siç janë përdoruesit e drogës, aq më tepër në mjedise etnike që vuajnë diferencimin social. Një faktor që nuk shpjegon diferencat në infeksionin e HIV në grupet rome, kundrejt popullatës së përgjithshme, është diferenca në raportet e sjelljes individuale të rrezikut. Në asnjërin prej studimeve të marra në shqyrtim, niveli i lartë i sjelljeve të rrezikut nuk shpjegon nivelin e lartë të prevalencës së HIV-it midis romëve përdorues të drogës. Diferencat në nivelet individuale të sjelljeve të rrezikut, gjithashtu, nuk shpjegojnë nivelin e incidencës së HIV-it përmes grupeve rome përdorues të drogës me injektim. Edhe në eksperiencën e studimeve të huaja, incidenca e HIV-it tek grupet IDU, shërben si një parashikim statistikor i infeksioneve pas kontrollit të të gjitha sjelljeve të matura të rrezikut. Pothuaj e njëjta gjë mund të thuhet edhe për IST-të. Të gjitha përpjekjet e bëra për të treguar një tendencë të prezantimit të sjelljeve të rrezikut në harkun kohor midis survejancave, nuk na krijojnë imazhin shkencor të dëshiruar, për shkaqe të trajtuara në kapitujt e mëparshëm. Kështu që, çdo konkluzion në shifra, vështirësisht mund të jetë shkencërisht i vlefshëm, kur baza e të dhënave ka mospërputhje.

Në planin teorik, studimet duhet të fokusohen më shumë në aplikimin e teorive ekzistuese për psikologjinë e shëndetit dhe të gërshetohen ato me teori më të avancuara, të bazuara në evidencat dhe praktikën e psikoterapisë kognitive-sjellore, me qëllim që të identifikohen përcaktuesit e ndryshimit të kërkuar, në vend të parashikuesve vetëm të sjelljes. Një problem i lidhur me identifikimin e ndërhyrjeve që inkurajojnë ndryshime të sjelljes, është fakti se këto nuk zbulojnë njëloj strategjitë psikologjike më të mira të ndryshimit, që shkaktojnë ndryshimin e sjelljes. Kjo është pasojë e faktit se përshkrimet

17 Survejanca përmban edhe rezultate për grupe të tjera të rrezikut, por ne mbetemi me fokus tek romët, duke i mëshuar krahasimit vetëm në një drejtim, atij kundrejt popullatës së përgjithshme.

e ndërhyrjeve nuk janë eksplicite rreth asaj se çfarë strategjish të veçanta ata kanë përdorur dhe kështu nuk e lehtësojnë diskutimin. Një zgjidhje mund të sigurohet duke vlerësuar strategjitë e mbështetura në teori, veç e veç, ose të kombinuara, gjë që mund të ndihmojë një teori dhe një drejtim të mbështetur në evidenca, në lidhje me ndryshimin e sjelljeve të rrezikut (Michie & Abraham, 2004)¹⁸. Nga ana tjetër, shpesh teoritë vetëm sugjerojnë *çfarë* duhet ndryshuar, me qëllim që të kemi gjenerim të modifikimit të sjelljes dhe nuk fokusohen në faktin se këto ndryshime do të realizohen¹⁹. Duket se ndërhyrjet parapëlqejnë të përcaktojnë më tepër ndryshime në qëllime dhe sjellje, nëse ata bazohen në: Teorinë e Motivimit Mbrotjtës, ose atë të Veprimit të Qëllimshëm dhe Sjelljes së Planifikuar, duke përdorur strategji ndryshimi, siç janë p.sh., *inkurajimet sociale dhe nxitjet kundrejt sjelljes, ose mbetjes në program, që lëvrohen në baza individuale apo grupi nga një asistent studimi ose edukator shëndeti. Sjellja ndaj shëndetit është komplekse dhe një ekuacion i thjeshtë parashikimi nuk mjafton për të disenjuar ndërhyrje efektive për ndryshimin e sjelljes*. Konsultimet e literaturës kanë treguar se kur bëhet fjalë për parashikim të sjelljes, efikasiteti i modeleve motivacionale është i vogël, krahasuar me miratimin e sjelljes dhe teoritë shumë-fazëshe. Kjo ka qenë shpjeguar duke iu referuar faktit se modelet e miratimit të sjelljes qartësojnë hende kun qëllim-sjellje dhe cilësinë e modeleve shumë-fazëshe, për të konceptuar sjelljen si ekzistenca e një numri stadesh që të çojnë tek ndryshimi i sjelljes dhe qëndrueshmëria e saj. Gjithsesi, është e rëndësishme të merret në konsideratë se ndonjëherë, efektiviteti i një ndërhyrjeje, nuk nënkupton domosdoshmërisht ndryshim të sjelljes. *Shumica e meta-analizave të përdorura, ekzaminonjë relacionin qëllim-sjellje, të vendosura në studimet korrelative* (Godin & Kok, 1996; Sheeran, Abraham, & Orbell, 1999)²⁰. Për shkak se këto studime

18 Michie, S., & Abraham, C. (2004). *Interventions to change health behavior: evidence-based or evidence-inspired?* Psychology and Health, 1, 29-49.

19 Në referimin e mbajtur në konferencën ndërkombëtare "Environments, identities, and spaces in Europe and Central Asia, GOSECA 2010, Pittsburg, USA, me temë: Në përpyekje për të ndërtuar një profil psiko-social të komunitetit rom në komunën e Levanit, Fier, Prof. Wiliam Chase i Universitetit të Pittsburgut, bëri këtë koment në lidhje me sforcën që ne duhet të bëjmë për të kuptuar "përtacinë" (pse romët refuzojnë të punojnë): "...E rëndësishme dhe e vështirë është nevoja që të gjithë ne shkollarët, të mësojmë si të ç'mësojmë, si të lidhim limitet me vlefshmërinë. Ne të gjithë kemi nevojë të mësojmë për barrierat e padukshme, ashtu sikurse dhe t'i ç'mësojmë ato. Pra, në një vijë më të përgjithshme, duhet përdorur ideja e barrierave të dukshme dhe të padukshme, si një rrugë, mënyrë për të orientuar çështjet e integritetit të romëve..."

20 Godin, G., & Kok, G. (1996). *The Theory of Planned Behavior: a review of its applications to health-related behaviors*. American Journal of Health Promotion, 2, 87-98; Sheeran, P., &

nuk prodhojnë një bazë të mirë për të treguar nëse qëllimet kanë një imapt shkakësie në sjellje, Webb and Sheeran (2006),²¹ vendosën të eksplorojnë në meta-analizat e tyre, faktin se ndryshimet në qëllim, sjellin ndryshime në sjellje.

Orbell, S. (1999). *Implementation intentions and repeated behavior. Augmenting the predictive validity of the theory of planned behavior*. European Journal of Social Psychology, 29, 349-369.

21 Webb, T., & Sheeran, P. (2006). Does changing behavioral intentions engender behavior change? A meta-analysis of the experimental evidence. *Psychological Bulletin*, 132, 249-268.

III

-POLITIKA-

SJELLJA ZGJEDHORE DHE IDENTIFIKIMI I VOTËS NË SHQIPËRI

Afrim KRASNIQI

ABSTRACT

This paper aims to provide a comparative analysis of the relevant factors influencing Albanian citizens when making the decision to vote in parliamentary and local elections. Since the analysis of voting behavior in Western practices forms the basis of the analysis of political culture and performance measuring of the democratic process and Albania has a minimum experience in such studies, this paper aims to contribute to filling this professional vacuum. The study will take into account the official election data as well as the polls conducted before and during the elections, the predictions made by the political actors themselves and their electoral behavior in connection with the official post-election results, how the classical standards for determining the voting behavior and the patterns that are applied in Albania compare to each other. The study intends to create a basis for analysis and public debate, particularly in university and professional circles, with regard to what our political decisions are based upon, how much power and influence the media and political parties exert, how citizens feel about the political programs and how the patterns of voting behavior in the two different elections i.e. the parliamentary and local elections compare. The study seeks to estimate even the representation ratios between the centre and the suburbs, big cities and small towns, urban centers and rural ones, as well as those between the big political parties and small ones in each and every one of these cases. We also intend to include the analysis of the civil influencing and identifying factors (religious affiliation, regional affiliation, and gender) in this study, thus creating a clearer idea about the new ratios for the interacting relations in society. The study analyzes even the representation ratios for national minorities and separate ethnic and cultural groups, their behavior in the two different elections, the representation power and the problems with functioning. Part of the objective of the study is to offer possible recommendations for improving the

political behavior so as to meet the citizens' needs and serve the news stages in the democratic and social development. Polls and questionnaires conducted with political factors, individuals concerned with such study fields, representatives of the media and civil society, as well as international specialized institutions operating in Tirana will be part of the study as well.

Keywords: Election, voting behavior, political parties, parliament, local government

Hyrje

Sjellja zgjedhore është element i ri në analizën politike mbi demokracinë në Shqipëri. Për shkak të traditës së munguar dhe problemeve të mëdha në krijimin e institucionit të zgjedhjeve dy dekadat e tranzicionit kanë rezultuar të pamjaftueshme për të formëzuar një sistem vlerësimi mbi sjelljen zgjedhore të elektoratit. Tiparet dalluese të tranzicionit shqiptar bëjnë dallimin me modelet e tjera të ish vendeve komuniste, si dhe dukshëm dallojnë me modelet perëndimore të sjelljes zgjedhore dhe analizës së marrëdhënieve midis aktorëve politikë dhe qytetarëve votues.

Studimi i mëposhtëm përbën një përpjekje disa karakteristika dalluese për të kërkuar brenda kuadrit të deritanishëm zgjedhor shqiptar. Ai mbron tezën se sjellja zgjedhore e zgjedhësve vijon të jetë e konturuar nga faktorë lokalë të luhatshëm, tipikë për një demokraci të re dhe ende të pakonsoliduar, duke reflektuar nivelin problematik të kulturës politike, problemet e mëdha në aplikimin e vetë sistemeve zgjedhore dhe marrëdhënien e ndërvarësisë së qytetarëve nga politika. Zgjedhësi shqiptar nuk ka pasur ende shansin të zgjedhë midis dy ose më shumë alternativave të besueshme politike, zgjedhja e tij ka qenë kryesisht zgjedhje – kundër, pra votë kundër një pale dhe për pasojë, votë pro alternativës që dallon nga e keqja më e madhe. Si e tillë vota shqiptare është votë proteste, e paqëndrueshme, një përzierje midis zhgënjimit dhe emocioneve politike, votë nominale për liderit politikë dhe gjithnjë e më shumë, - votë pragmatiste me privilegjet që ofron qeverisja e radhës. Studimi përpiket të argumentojë tezën se nuk janë zgjedhësit ata që formëzojnë sjelljen e partive politike, janë partitë politike që imponojnë sjelljen zgjedhore dhe në cdo rast kanë monopolin e vendimmarrjes politike.

Studimi analizon historikun e sjelljes zgjedhore në vite, zgjedhjet parlamentare dhe lokale nga 1991, sjelljen e dy partive kryesore dhe vetë

elektoratit ndaj tyre, raportet e zgjedhësve me liderin, raportin me programet politike, raportin me sistemin zgjedhor, rolin e partive të vogla politike dhe sidomos marrëdhëniet midis votuesve urbanë e ruralë, si një marrëdhënie dominuese në përcaktimin e vendimmarrjes në Shqipëri. Studimi krahason nivelin e kulturës politike dhe standardeve të jetesës me votën politike, votën në krahina dhe qarqe të ndryshme të vendit, ndryshimet në votë midis zgjedhjeve lokale e parlamentare, si dhe tiparet dalluese të sjelljes zgjedhore në Shqipëri në raport me tiparet që frojnë modelet bashkëkohore të demokracive funksionale.

Sjellja zgjedhore - një përvojë e brishtë

Debatet profesionale mbi sjelljen e aktorëve politike ndaj votuesve dhe vetë sjelljen e votuesve ndaj ofertave politike kanë ende një bilanc të brishtë në Shqipëri. Një demokraci e re, që vjen pas gati tetë dekadash regjime autoritare apo diktatoriale, pa një periudhë tjetër referimi në historinë e saj dhe në një terren shumë më të ndryshëm nga modelet e demokracive të tjera të reja në Europë. Shqipëria e vitit 1990 nuk ishte Hungari apo Poloni, vende në të cilat prej fundit të viteve 70 u lejuan organizimet liberale dhe disidente. Shqipëria e vitit 90 nuk ishte as Cekosllavakia, i vetmi shtet europian që provoi me sukses demokracinë konkurruese e funksionale midis dy luftimeve botërore. Ajo nuk ishte as Jugosllavia, një shtet njëpartiak por me sjellje liberale ndaj lëvizjes së lirë, ekonomisë së tregut, vetorganizimit të institucioneve fetare, botimeve relativisht liberale dhe standardit të lartë të jetesës. Shqipëria ishte vend unik, shtet unik, model unik në krijimin, funksionimin dhe trashëgiminë e tij. Modeli shqiptar komunist përfaqëson formën më skajore të totalitarizmit¹, ndalimit të cdo forme debati e organizimi, izolimit total kulturor dhe ekonomik nga Perëndimi dhe Lindja, ndalimi me ligj i institucioneve fetare dhe të drejtës së besimit individual, aplikimit në ekstrem të parimit të luftës së klasave dhe shtypjes me forcë të cdo elementi sado minor të shoqërisë së hapur. Në sistemin komunist shteti ishte partia, kushtetuta dhe ligji ishin vendimet e partisë, zot dhe kryetar shteti ishte sekretari i Parë i PPSH, axhendë pune e institucioneve hetimore, gjyqësore, policore e ushtarake, ekonomike dhe sociale, ishin direktivat e liderit komunist dhe të Byrosë Politike (Pipa, 2007).

Me këtë trashëgimi negative dhe të pakrahasueshme me vendet e tjera ish komuniste Shqipëria hyri në vitin 1991 në zgjedhjet e para politike

1 Arshi Pipa: "Stalinizmi shqiptar: aspektet ideopolitike", Tirane 2007

shumëpartiake. Viti 1991 përfaqëson një sistem të dyzuar politik, sjellje të dyzuar qytetare dhe politike. Nga njëra anë kemi të bëjmë me parti të reja politike që konkurrojnë për të mundur me vota partinë politike që ka sunduar vendin për 46 vjet, nga ana tjetër të gjitha këto parti lënë jashtë debatit politik elementët kryesorë të një sfide elektorale: dallimet ideologjike, dallimet në lidhshmëri, nevojën për një gjyq historik përmes votës, konceptin e ndarjes së shtetit nga partia (ende PPSH kishte struktura zyrtare në çdo institucion, përfshirë organet e sigurisë: ushtri, polici, shërbim sekret, diplomaci apo media publike) apo nevojën për barazi elektorale. Fushata ishte një përballje midis pjesës liberale antikomuniste (studentët dhe një pjesë e madhe e qytetarëve në qytetet më të mëdha të vendit) dhe pjesës konservatore dhe të indoktrinuar komuniste (e gjithë periferia)².

Partitë në opozitë premtorin reforma dhe ndryshime, por nuk kishin ende kurajon për të distancuar mendimin e tyre politik nga modeli kulturor, social e shtetëror komunist. Psh, demokratët nuk përfshinë në programin e tyre distancim të qartë dhe akuzues për liderin komunist Hoxha apo pasuesin e tij Alia, përkundrazi. Gjithashtu ata nuk mbajtën qëndrim distancues dhe denoncues ndaj parimit kriminal të luftës së klasave, nuk premtuan rehabilitim e integrim real të përndjekurve politikë, nuk premtuan kthimin e pronave tek pronarët e ligjshëm dhe as reforma të tjera thelbësore tipike për një sistem të ri politik. Ofertat e saj liberale (ekonomi e lirë e tregut, integrim europian, lëvizje e lirë, shtet të së drejtës, reforma sociale, etj) gjeti mbështetjen vetëm në qytetet e mëdha, ku niveli i njohurive demokratike ishte edhe më i madh.

Partia në pushtet, PPSH ruajti të njëjtin emër, të njëjtat parime, të njëjtat simbole dhe përdori në zgjedhje të njëjtën retorikë. Ajo kërcënoi se opozita do ta shiste vendin tek të huajt, me reformën e pronave do të kthente kohën e feudalizmit me bejlerë e agallarë, me premtimet për zhvillim të lirë ekonomik do të shkatërronte pronën publike dhe vendet e punës dhe së fundi, me ofertën për një qeverisje të re do të sillte në pushtet pinjollët e tradhëtarëve dhe kriminelëve të luftës. Në Tiranë shumica qeshte me kërcënime të tilla, por pak kilometra larg saj shumëkush i besonte. Fshati votoi masivisht kundër ndryshimit, duke i dhënë mandat të plotë qeverisës PPSH, tashmë edhe në sistemin shumëpartiak. Një analizë e rezultateve të votimit jep konkluzionin se vota ishte bardh e zi midis dy partive kryesore, pa ndonjë rol thelbësor të kandidatëve, sloganeve, sjelljeve politike apo programeve elektorale. Psh, në Tiranë u votua kundër udhëheqësit të fundit komunist Ramiz Alia (3190 ndaj 5502 vota) dhe jo pro kandidatit demokrat përballë tij, inxhinierit të panjohur

2 Afrim Krasniqi: "Zgjedhjet në Shqipëri 1991-2008", Tiranë 2009.

Franko Kroqi. Në Korcë zgjedhësit votuan kundër numrit dy të PD-së, Eduard Selami (2928 ndaj 3279 vota) dhe jo pro një kandidati të panjohur Vasfi Sherifi që PPSH vendosi përballë tij (*Krasniqi, 2009*). Pra votohej "kundër", në qytetet e mëdha kundër të majtës, në qytetet e vogla dhe fshatra kundër të djathtës.

Fakti që PD fitoi 90% të zonave mazhoritare në qytetet kryesore (Tiranë, Shkodër, Korcë, Vlorë, Durrës, Elbasan) dhe humbi periferinë paralajmëroi pamundësinë e mazhorancës së vjetër qeverisëse për të ushtruar funksionet normale ekzekutive. Në këto rrethana vendi shkoi drejt zgjedhjeve të parakohshme parlamentare të marsit 1992. Gjatë një viti bashkëqeverisje midis PD-PS publiku mori të gjithë informacionin e nevojshëm për dosjet – tabu të komunizmit, abuzimet me pushtetin, vrasjet e përndjekjet politike, krimet dhe korrupsionin, etj, duke krijuar një situatë krejtësisht të re elektorale. Votimi i 22 marsit nuk ishte një votim thjesht konkurrues midis dy partive e dy programeve; ishte një votim midis dy sistemeve të kundërta, një referendum popullor për ndryshim sistemi politik, pra, një votë masive kundër sistemit të kaluar dhe PPSH(PS) si forcë politike përfaqësuese e tij. Votës së qyteteve kryesore iu bashkua shumica e zonave të tjera periferike dhe për herë të parë e të vetme në 20 vjet, një parti (PD) fitoi mandat qeverisës me më shumë se 1.2 milion vota të fituara. Në këto zgjedhje sjellja elektorale është bardh e zi, pa ndikime të faktorëve të tjerë. Kushdo ishte i bindur se kërkohej ndryshim dhe të gjithë (të majtë e të djathtë) e votuan atë në formë gati plebishitare.

Pas vitit 1996 proceset zgjedhore fillojnë të reflektojnë elementë të rinj të sjelljes zgjedhore. Periudha e vitit 1996 etiketohet si shumë problematike në standardet e zgjedhjeve, por ky element me rëndësi nuk ishte përcaktues në vetë sjelljen elektorale të zgjedhësve. Sondazhet e institucioneve përëndimore dhe treguesit e brendshëm prisnin një fitore të dukshme të demokratëve, një konfirmim i mandatit të tyre qeverisës, - një mbështetje për reformat politike dhe ekonomike që tashmë kishin dhënë rezultatet e para pozitive. Përballë PD-së socialistët ende të pareformuar në program, lidërsip e sjellje, nuk ofronin një alternativë zhvillimi. Ata ishin kundër PD-së, por kjo nuk mjaftonte për të bindur elektoratin për një rotacion qeverisës. Demokratët e bazuan fushatën paralelisht në dy drejtime: retorikën denigruese ndaj gjithçka që ofron e majta, si dhe aftësinë e saj për të thelluar bilancin pozitiv të reformave ekonomike. Për herë të parë në një fushatë u aplikuan modelet amerikane dhe britanike të koncerteve elektorale, pati asistencë të huaj elektorale dhe investim masiv të shtetit në fushatë.

Zgjedhjet e humbën legjitimitetin për shkak të problemeve në administrimin zgjedhor dhe bojkotimin final të opozitës, por pavarësisht kësaj, sjellja

zgjedhore mbeti e njëjtë, - një vendimmarrje qytetare e prirur nga interesat e ditës dhe oportuniteti i dukshëm. Varfëria në diktaturë dhe vitet e para të tranzicionit zgjoi etjen e madhe për pasurim personal, pavarësisht shanseve dhe hapësirave ligjore. Shkëlqimi mashtrues i firmave piramidale, në të cilat u përfshinë shumica e familjeve shqiptare, është shprehje direkte dhe dramatike e këtij tipari të sjelljes elektorale. Votuesit e 26 majit nuk kërkuan përgjigje dhe garanci për fitimet e përfituara; ata thjesht kërkonin më shumë fitime, më shumë argëtim e stabilitet qeverisës, pra një mandat tjetër ekzekutiv për qeverinë e saj periudhe. Kjo sjellje oportuniteti u shfaq edhe në vetë modelet e sjelljes elektorale të partive politike. Asnjëra palë, as PD dhe as PS nuk folën për tregun informal, nuk morën kurajon të sqarojnë qytetarët për rreziqet e vendimmarrjes oportune, kështu që partitë më shumë shkuan pas motive zgjedhore të elektoratit të pakultivuar sesa e udhëheqën dhe e ndricuan atë.

Vota e vitit 1997 nuk pati risi. Një votë KUNDER gati plebishitare krijoi një mazhorancë të majtë solide, por pa ndryshime nga e djathta në mentalitetin e saj ndaj qeverisjes. Midis viteve 1997-2000 identifikimi i opozitës me individin (ish Presidentin Berisha tashmë kryetar në opozitë) dhe fajësimi i tij për rënien e shtetit (1997) solli qetësi dhe evitoi cdo surprizë në marrëdhëniet qeveri-zgjedhës. Zgjedhjet lokale 2000 dhe ato parlamentare 2001 konfirmuan dominimin e të majtës, e cila pas tyre humbi terren jo nga aftësia e opozitës për tu imponuar si alternativë sa nga paaftësia e tyre për menaxhuar si duhet supërpushtetin qëndror e lokal. Ndryshimi gati i dhunshëm i disa kabineteve të majta ishte një paralajmërim i pafuqisë për qeverisje të mirë dhe krizës politike brenda të majtës, e cila arriti kulmin e saj me krijimin e LSI më 2004 dhe u finalizuar me humbjen e saj në zgjedhjet e vitit 2005. Duhet thënë se zgjedhjet parlamentare të vitit 2005 janë të parat zgjedhje, të cilat fitohen nga një palë për shkak se pala tjetër ndahet në dy pjesë. PD nuk fitoi shumicën e votave, por përfitoi shumicën e mandateve për shkak se e majta (PS dhe LSI) konkurruan njëra tjetrën në sistem mazhoritar, duke humbur të paktën 18 zona elektorale.

Pas vitit 2005 zgjedhjet lokale 2007 dhe 2011 si dhe zgjedhjet parlamentare 2009 kanë krijuar mundësinë për një analizë më të shëndoshë dhe të ilustruar të procesit të marrëdhënieve midis aktorëve politikë dhe zgjedhësve. Kemi të bëjmë me sisteme të reja zgjedhore (proporcional), me situata të reja politike (krijim koalicionesh të mëdha me parti të kundërta ideologjike dhe mungese të një partie dominuese në qeveri), si dhe me krijimin për herë të parë të profileve të pavarura nga një sërë institucionesh kushtetuese, me rol aktiv në vendimarrjen ose mbikqyrjen politike.

Një krahasim i (pa)mundur: Kriteret shkencore dhe realpolitika shqiptare

Shkencat politike janë unike në formën e studimit, kriteret shkencore dhe lëndën e parë të studimit. Dallimet gjenden kryesisht në situatat kur këto shkenca aplikohen. E njëjta logjikë vlen edhe për rastin shqiptar. Kur flasim për sjellje zgjedhore, konceptet shkencore dhe tiparet dalluese të një demokracie përëndimore, - në rastin shqiptar duket sikur flasim për një tematikë gati ireale, të huaj për realpolitikën shqiptare. Studiuesit më të njohur të kësaj fushe (Lipset / Rokkan, Norris, Carey, Clark, Dalton, Kitschelt, Lijphart, etj) parashtrojnë një sërë tezash të gjithëpranuara të sjelljes elektorale në shoqëritë përëndimore. Një pjesë e studimeve të tyre analizojnë sjelljen elektorale edhe në pjesë të tjera të botës (Amerikën Jugore, Europën Lindore, etj), ku përvoja dhe kriteret përëndimore mund të jenë të ndryshme. Duke i ballafaquar tezat e tyre me realpolitikën shqiptare krijohet dukshëm një hendek i madh, kryesisht për shkak të vecorive specifike të terrenit lokal, strukturës sociale, trashëgimisë politike dhe vetë strukturës politike lokale. Kjo distancë e thellë e bën të vështirë një krahasim formal, gjithësesi bëhet e domosdoshme ballafaqimi i tyre për të nxjerrë në pah diferencën e modeleve.

Identiteti social vs identitetit ideologjik

Lipset / Rokkan mbrojnë tezën³ se identitetet sociale janë baza e formimit të identiteteve partiake të individëve. Studimet e tyre janë bazuar në përvojat politike të shteteve përëndimore, praktikat demokratike të së cilave kanë nisur rreth 50-100 vjet përpara pjesës lindore. Sipas analizave të tyre, faktori kryesor përcaktues në identitetet partiake është ndarja rajonale midis qendrës dhe periferisë, midis konceptit të centralizimit dhe decentralizimit, jetës urbane dhe rurale. Në Britani, SHBA, Francë apo Itali kjo ndarje vertetohet përmes një analize retrospektive, sipas së cilës zonat më të zhvilluara, zonat qendrore dhe politikave që promovojnë decentralizimin kanë qënë bastione kryesore të politikave të djathta elektorale. E majta ndjehet më e fortë aty ku kërkohet ndërhyrje më e madhe e shtetit, politika sociale, vemendje dhe investime qendrore.

3 Lipset S M & Rokkan S. *Cleavage structures, party systems, and voter alignments: an introduction*. (Lipset S M & Rokian S, eds.) *Party systems and voter alignments: cross-national perspectives*. Neë York: Free Press, 1967. p

Në rastin shqiptar kjo tezë gjendet në një terren të pakonsoliduar dhe për pasojë, të pambështetur. Referuar zgjedhjeve politike parlamentare të viteve 1991-2009 modeli shqiptar i sjelljes së votuesve për shkak të përkatësisë vendore apo sociale, nuk përputhet me votën pro apo kundër të majtës ose të djathtës. Psh, tradicionalisht në Shqipëri e djathta është më e fortë në ato rajone dhe zona të izoluara ku kërkohet më shumë ndërhyrje e shtetit dhe në zgjedhjet e fundit lokale (maj 2011) e djathta fitoi shumicën e komunave të izoluara dhe periferike në vend, ndërkohë që e majta kontrolloi qytetet e zhvilluara dhe metropolet kryesore. Edhe diferencimi ideologjik është i tejkaluar në rastin shqiptar.

Në fillim të viteve 90 ndarja ideologjike ishte thelbësore për orientimin e elektoratit, në 3-4 zgjedhjet e fundit politike palët nuk përdorin më etiketime dhe retorikë ideologjike ndaj njëra tjerës. Një motiv është zhveftësimi i këtij argumenti. Motiv tjetër është krijimi i një brezi të ri votuesish pa përceptime të qarta ideologjike ndaj të kaluarës dhe motivi i tretë, lëvizjet e paqëndrueshme të partive të majta dhe të djathta në aleanca të kundërta, në kërkim të pushtetit. Psh, koalicioni i sotëm qeverisës (2011) përbëhet nga 5-6 parti parlamentare ose ish parlamentare, gjysma e të cilave kanë qënë parti të majta ose pjesë e PS-së. Partneri kryesor i të djathtës është LSI, parti e krijuar dhe drejtuar nga figura e dytë drejtuese e PS-së në vitet 1992-2002 ish kryeministri Ilir Meta. Tek koalicioni opozitar gjejmë të vetmet parti politike që drejtohen nga ish të përndjekur politikë (shoqata e ish të përndjekurve, PDK apo PLD), pra një lëvizje jo e natyrshme, që nuk ka për bazë ideologjinë, por rreshtimet politike të momentit në raport me pushtetin.

Faktori i dytë sipas Lipset/Rokkan është ndarja tradicionale sociale midis shtresës së gjerë të punëtorëve dhe shtresës së kufizuar të pronarëve. Përvoja perëndimore ofron shembuj të shumtë të lidhjes së fortë midis sindikatave të punëtorëve dhe grupeve të majta politike (psh në Britani sindikatat janë përcaktuese në politikat laburiste), sic modele të njëjta dëshmojnë lidhjen e fortë midis korporatave të mëdha financiare dhe politikave të djathta (psh në SHBA korporatat më të mëdha financiare, ushtarake, mjeksore, etj mbështesin tradicionalisht të djathtën konservatore). Kur flasim për republikanë e demokratë në SHBA apo për konservatorë e laburistë në Britaninë e Madhe kemi parasysh edhe një ndarje të qartë elektorale në nivel shtresor, - të pasurit, elita tradicionale dhe fisnike pro republikanëve konservatorë, punëtorët dhe shtresat e varfëra pro demokratëve laburistë. Edhe ky model nuk gjen zbatim direkt në përvojën shqiptare.

Në Shqipëri prej vitit 1991 kemi sindikata të majta dhe të djathta, madje

midis viteve 1991-1995 sindikata e djathtë ishte shumë më aktive dhe e fuqishme sesa ajo e majtë. Ndërkohë nuk kemi vijë ndarëse midis mbështetjes së shtresave të pasura për të djathtën dhe mbështetjes së shtresave të varfëra për të majtën. Mjafton ta ilustrojmë këtë vecori shqiptare me zgjedhjet në Tiranë, ku tradicionalisht, zona më e pasur, njësia bashkiake e “bllokut”, voton rregullisht dhe me diferencë për të majtën; kurse zona më e varfër e Tiranës, periferia e Kamzës dhe Laprakës voton rregullisht dhe me diferencë për të djathtën. Në legjislaturat parlamentare 2005-2009 dhe 2009-2011 rreth 70% e listës kryesuese të deputetëve më të pasur i përket listës së majtë, vendet e fundit të listës për pasuri i përket grupit të djathtë parlamentar. Rast tjetër aktual është ai i Bulqisës: një qytet me shumicë minatorë dhe burim të vetëm ekonomik minierën (Bulqiza) votoi rregullisht më 2005, 2007, 2009, 2011 për koalicionin e djathtë politik. Ata nuk ndryshuan qëndrim politik as kur gjatë viteve 2008-2010 rreth 12 minatorë humbën jetën në kushtet ekstreme të punës, as nga kërcënimet e vazhdueshme për shkurtrim të vendeve të punës dhe varfërinë e thellë. Partitë e majta (Rama nga PS dhe Meta ng LSI) më 2009 e përdorën minierën e Bulqizës për spot elektorale, por as kjo simbolikë nuk u dha atyre votat e minatorëve.

Në cdo sondazh që lidhet me shqetësimet kryesore të qytetarëve për të ardhmen, dominues është shqetësimi dhe pasiguria ekonomike⁴. Në sondazhin e AIIS mbi 20 vjetorin e vendosjes së sistemit demokratik në Shqipëri, një e treta e shqiptarëve për të ardhmen e tyre ndjehen të pasigurtë për burimet financiare të jetesës, një e pesta nuk ndjehen të sigurtë për vendet e punës, një e dhjeta evidentojnë cëshjet e strehimit ndjekur më pas nga problematike të tjera më pak të kuotuar, sic janë mjedisi, siguria, etj.

Kjo përvojë shqiptare vjen në kundërshtim me tezën e studiuesit Norris, sipas të cilit⁵ sjellja elektorale mbështetet ndjeshëm në statutin social; ata me më shumë të ardhura priren të votojnë djathtas dhe ata me të ardhura më të ulta janë votues tradicionalë të së majtës. Norris thekson⁶ më tej se identiteti social dhe raportet e tij me zgjedhjen politike janë të ndërruar nga specifika lokale, sic janë niveli i arsimimit apo aksesit i publikut për marrjen e informacionit. Referuar edhe modelit shqiptar ekzistojnë studime⁷ që mbrojnë tezën se statusi social (varfëria dhe papunësia) përputhet me votën politike (2005, votë pro PD për premtimet e saj kundër varfërisë e papunësisë).

4 AIIS: *“Twenty Years After: People on democracy and the state”*, Tirane 2010.

5 Norris, P. 2002. *Democratic phoenix: Reinventing political activism*. Cambridge Univ Pr.

6 Pippa Norris and Robert Mattes : *Does ethnicity determine support for the governing party?*, Harvard University, 2/20/2003.

7 Ermal Hasimja: *Pse Veriu dhe Jugu votojnë ndryshe?*, UET, Tiranë 2007

Kategori votuesish	1991	1996	2001	2005	2009
Biznesmenet	PS	PD	PS	PD	PD
Nepunesit	PS	PD	PS	PD	PD
Ushtaraket	PS	PS	PS	PS	PS
Te papunet	PD	PS	PD	PD	PS
Qytetare autokton	PD	PD	PD	PD	PD
Qytetare te ardhur	PD	PD	PD	PD	PD
Emigrantet	PD	PS	PS	PD	PS
Studentet	PD	PD	PS	PS	PD
Sindikatat	PS	PD	PS	PS	PS
Veteranet	PS	PS	PS	PS	PS
Votuesit e rinj	PD	PD	PS	PS	PD

Teza primare se sjella e votuesve varet nga vlerësimi që ata i bëjnë "politikave qeverisëse nga pikëpamja e efikasitetit dhe e impaktit të tyre në jetën e përditshme" mund të gjejë zbatim në ndonjë proces zgjedhor apo realitet zgjedhor, por jo në tërësinë e sjelljes zgjedhore 20 vjecare në Shqipëri. Psh më 2002 raporti i PNUD mbi Shqipërinë⁸ evidentonte si zonat me papunësinë më të lartë qytetet Lac, Librazhd, Kucovë, Tropojë, Shkodër dhe Pukë, 3 nga të cilat më 2000 votuan për PS-në në qeveri dhe 5 nga të cilat më 2001 gjithashtu votuan në shumicë pro qeverisë. Të dhënat se në 17 njësi në prefekturën Kukës, 15 në Dibër, 16 në Shkodër dhe njësi në Korçë rreth 40-95% e popullësisë së tyre dhe në total mbi 500 mijë qytetarë në vend, jetojnë nën minimumin jetik⁹. Me përjashtim të Shkodrës në 80% të këtyre njësive e majta në pushtet (2000 dhe 2001) fitoi zgjedhjet lokale e parlamentare, gjë që nuk reflekton ndonjë impakt social në afikasitetin e qeverisjes dhe mirëqenien qytetare.

Tabela bashkëngjitur ilustron ecurinë e mbështetjes së grupeve të vecanta sociale për partitë kryesore politike, PD e PS gjatë pesë zgjedhjeve parlamentare në vend. Sic shihet nga tabela, më 1991 bizneset e para kontrolloheshin nga ish elita komuniste dhe votat e tyre ishin kundër të djathtës së re. Votuesit kryesorë të opozitës së atëhershme ishin të rinjtë, studentët, dhe banorët e identitetit të vjetër apo ata më të rinj, të cilët kërkonin ndryshim politik për vendin dhe ndryshim statusi social për vetën e tyre. Më 1996 u zgjerua ndjeshëm numri

8 UNDP. Human Development Report, Albania 2002

9 Results of the 1998 living conditions survey in Albania, INSTAT, Lujk 2001.

i kategorive sociale që votoi për të djathtën, kryesisht për shkak se kjo votë lidhej me gjendjen e atëhershme ekonomike (periudha e lulëzimit të firmave piramidale), si dhe arritjet e dukshme të qeverisjes së djathtë. Më 2001 vota u diferencua në grupe interesi me një kontrast të thellë: psh votuesit e rinj kaluan majtas, të papunët prisnin ndryshim qeverisjeje për të gjetur një shans më të mirë, biznesi u lidh me qeverisjen e majtë dhe nëpunësit zgjodhën ruajtjen e status-quos. Më 2005 erdhi rotacioni i dytë normal politik (pas 1992), kohë në të cilën vetëm veteranët, ushtarakët, të rinjtë dhe sindikatat mbetën besnike të së majtës. Më 2009 kemi një levizje të dukshme të grupeve mbështetëse, psh PD ka fituar studentët dhe të rinjtë, PS ka mbështetjen e emigrantëve apo të papunëve. Kategoritë besnike mbetën ushtarakët dhe veteranët për të majtën, banorët e rinj dhe autoktonë për të djathtën, - kategori që gjejnë shpjegim vetëm në kontekstin shqiptar dhe lidhen me specifika të vecanta historike dhe politike.

Një e dhënë tjetër e freskët e raportit të pabalancuar midis votës ekonomike dhe votës politike vjen nga zgjedhjet e fundit parlamentare (2009). Kur në janar, shkurt dhe prill 2009 Zogbi International¹⁰ iu adresua qytetarëve shqiptarë mbi shqetësimet e tyre kryesore dhe pritjet nga procesi zgjedhor parlamentar, rezultati që morën ishte i pritshëm. Më shumë se dy të tretat e qytetarëve të anektuar e theksonin papunësinë si shqetësimin e tyre kryesor. Shqetësimi i dytë lidhej me gjendjen e vështirë ekonomike dhe i treti me varfërinë. Një e treta e të anketuarve theksonte problematik nivelin e lartë të korrupsionit qeveritar dhe një e katërta inflacionin e lartë. Ky rezultat nuk u reflektua në zgjedhjet parlamentare, pasi qeveria në detyrë i fitoi zgjedhjet pikërisht duke promovuar suksesin e saj ekonomik, suksesin ndaj korrupsionit e varfërisë dhe standardet e larta të demokracisë dhe të jetesës. Kontrasti midis problematikës ekonomike dhe produktit të votës politike shpjegon mangësitë e mëdha në nivelin e kulturës politike dhe në aftësinë e qytetarëve për të imponuar qeverisje më të mirë.

Identiteti fetar me rol minor në sjelljen politike

Kriteri i tretë i sjelljes elektorale të Lipset/Rokkan lidhet me raportet midis institucioneve fetare (kishës) dhe shtetit. Teza e tyre është ende aktive në Britani, Gjermani, SHBA dhe Itali, ku votuesit me edukatë dhe kulturë

10 Zogbi International: Sondazh parazgjedhor publikuar ne TCH (arkiva e www.top-channel.tv), 2009.

fetare janë të identifikuar si votues të rregullt të grupeve konservatore politike. Studimet e tyre ofrojnë të dhëna të qëndrueshme sesi votuesit katolike priren të votojnë djathtas me shume sesa protestantët apo se ateistët janë ata që priren majtas me shume se cdo grup tjetër social. Kjo tezë gjen mbështetje edhe në disa vende lindore, përfshirë edhe në rajonin e Europës Juglindore, si Greqia, Maqedonia, Kroacia apo edhe Serbia ku identifikimi fetar është i lehtë dhe lidhet me traditën e jetës dhe sjelljes politike.

Në Shqipëri kriteri fetar nuk është ende një faktor relevant në sjelljen politike. Një sondazh¹¹ i realizuar në 10 vendet e Europës Juglindore arrinte në përfundimin se vetëm 8% e zgjedhësve mund të ndikohen nga premtimet apo sjellja fetare e partive politike. Kjo përqindje është rreth 4 herë më e ulët sesa në Rumani dhe 2-3 herë më e ulët sesa vendet e tjera të rajonit. Kur pyetën¹² sa është i rëndësishëm feja në jetën e tyre shqiptarët kanë përqindjen më të ulët në rajonin e Europës Juglindore, me 35-36%, kur vende të tjera të rajonit, siç janë Maqedonia apo Kosova kjo përqindje shkon nga 75% në 95%.

Gjatë tranzicionit gjithashtu kanë qenë sporadike ndërhyrjet direkte të institucioneve fetare në politikë, sidomos në fushata elektorale. Rasti më i bujshëm është 1992 ftesa e komuniteteve fetare për votë ndryshimi, pra votë pro sistemit të ri politik, si dhe viti 1994 në debatin për kushtetutën. Më 1994 për herë të parë komunitete fetare u identifikuan me palë politike, në podiumet e mitingjeve përmbyllëse të qeverisë dhe të oponentëve të saj morën pjesë vetë krerët e komuniteteve fetare, disa prej tyre dhanë edhe deklarata publike pro apo kundër draftit kushtetues. Referendumi ishte votë kundër projektit kushtetues, dhe një nga faktorët ndikues ishte edhe angazhimi direkt i komunitetit ortodoks kundër këtij projekti, i cili trajtonte specifikisht mandatin e vetë kryetarëve të komuniteteve fetare¹³. Në periudhat e tjera përfshirë zgjedhjet e fundit lokale 2011, pati komunitete fetare, të cilat përmes deklarimeve apo sjelljeve publike nënkuptuan pozicionin pro e kundër palëve të caktuara politike, gjithësesi ndikimi i tyre praktik ishte minimal.

Legjislacioni shqiptar është ndër të vetmit në Europë që ndalon krijimin dhe aktivitetin elektoral të partive politike fetare. Gjithësesi në Shqipëri ka disa parti me sfond fetar, (shumica e votuesve të PD janë muslimanë, shumica e votuesve të PDK-së janë katolikë, shumica e votave të LSI vijnë nga bektashinjtë, shumica e votave të PBDNJ vjen nga ortodoksët dhe shumica ateiste është

11 OGE: "Vertrauen in Institutionen und politische Parteien Südosteuropa und Österreich im Vergleich", Wiena 2005.

12 Gallup - Balkan Monitor Insights and perceptions: Voices of the Balkans, www.balkan-monitor.eu.

13 Afrim Krasniqi: "Zgjedhjet në Shqipëri 1991-2008", Tiranë 2009.

mbështëse tradicionale e PS-së). Raportet fetare lokale kanë qënë më aktive dhe ndikuese sesa raportet fetare kombëtare. Psh, në Shkodër, një qytet bastion për PD-në, më 1996 në zgjedhjet lokale një koalicion i gjerë mbi bazë fetare nxorri fitues në bashki një kandidat musliman përballë kandidatit demokrat katolik. Në qytete si Korca apo Shkodra partitë bëjnë kujdes të kenë përfaqësim të balancuar fetar, por kandidimi në emër të PDK (katolike) i një myftiu (titullar i fesë muslimane) për kryetar bashkie në Rrogozhinë më 2007 tregoi se cilësia fetare nuk funksionoi.

Kjo ndodh për disa arsye. E para sepse Shqipëria ka katër besime fetare, ka ndarje të qartë të shtetit dhe institucioneve publike me fenë dhe se për 23 vjet regjimi komunist (1967-1990) ndaloi me ligj besimin dhe institucionet fetare. Ndalimi i fesë u shoqërua me një makinë të fortë propagandistike antifetare, me eliminimin e klerikëve dhe simboleve fetare dhe me nxitjen e krijimit të familjeve mikes fetare. Për pasojë midis viteve 70 dhe 90 për dy dekada u krijua modeli i njeriut të ri socialist, ateist dhe antifetar. Më 1990 rikthimi i besimit dhe institucioneve fetare nuk kishte më lëndën e parë (klerikë aktivë, besimtarë të rregullt, edukatë fetare) dhe përgjatë tranzicionit komunitetet fetare shpenzuan energji të mëdha për të rivendosur besimin dhe rifituar rolin e tyre në shoqëri.

Faktor tjetër është ndarja e qartë tradicionale e shtetit shqiptar me institucionet fetare. Që prej vitit 1922 hartuesit e kushtetutës vendosën ndalimin e deputetëve me rroga fetare, më vonë u miratuan ligje dhe vendime të tjera për krijimin e institucioneve fetare kombëtare, ndarjen e plotë të shtetit nga feja, modernizimin e marrëdhënieve shoqërore dhe shtet-fe. Qënia e katër besimeve fetare nuk lejoi dominimin e një komuniteti të vetëm ndaj të tjerëve, dhe për rrjedhojë, në strukturën përfaqësuese e vendimarrëse të shtetit. Pas vendosjes së sistemit komunist institucionet fetare u panë rrezik për regjimin, ndaj ai ndërmoi cdo veprim të mundshëm për eliminimin e tyre. Mungesa e institucioneve fetare në diktaturë dhe brishtësia e tyre në tranzicion nuk krijuan hapësirë për debate të mundshme mbi vlerat e parimet që përcojnë fetë në shoqëri. Psh, deri në vitin 2010 (debati pas nismës së qeverisës për miratimin e martesave brenda të njëjtës gjini) nuk kemi pasur ndonjë debat publik ose midis shtetit e institucioneve fetare për vlera e parime me të cilat ato identifikohen. Nuk ka pasur debati mbi abordin, mbi simbolet shtetërore, mbi gjuhën apo emërtesat, mbi të drejtat dhe detyrimet e komuniteteve fetare, etj.

Vota e përhershme dhe votuesit e lëkundur

Në teoritë politike krahas zgjedhjes sociale (statuti social, Norris) kemi edhe dy elementë të tjerë thelbësorë për përcaktimin e bazës mbi të cilin votuesit zgjedhin. Elementi i parë është social-psikologjik, marrëdhënia që zgjedhësi krijon me liderin politik ose partinë politike. Në gjuhën e përditshme politike kjo pjesë konsiderohet pjesa militante e partive politike. Referuar zgjedhjeve parlamentare në Shqipëri nga 1991-2009 shifra minimale që dy partitë e mëdha politike kanë fituar luhatet nga 24-25% e votave kombëtare. Pra, një e katërta e elektoratit është gjithnjë e përcaktuar pro e kundër njëres parti. Kjo pjesë militante nuk çenohet nga ulje-ngritjet politike, nga ndryshimi i liderit apo rrethanave elektorale, nga programet apo platformat elektorale. Ajo ka krijuar në mendjen e saj një imazh politik, kryesisht një imazh emocional, dhe i qëndron besnik atij. Psh, në Shqipëri tradicionalisht ish të përndjekurit politikë kanë qënë votues për të djathtën dhe ish veteranët e luftës votues për të majtën, pavarësisht sistemit elektoral, liderit të partisë apo shanseve për të fituar zgjedhjet. Duke analizuar ecurinë e votës për dy partitë kryesore politike¹⁴, PD e PS në shtatë zgjedhjet e fundit parlamentare vërejmë se PS pati rezultatin e saj minimal më 1996 dhe PD më 1997; në zgjedhjet 1991 dhe 1992 palët ndërrojnë rolet, ndërsa në vitin 2001 nis ngushtimi i diferencës së votave midis palëve deri në 10 mijë vota më 2009.

Elementi i dytë ka të bëjë me zgjedhjen racionale. Sipas këtij parimi një pjesë e votuesve janë të prirë për të vendosur mbi bazë pragmatiste një parti ose kandidat që në atë moment u përshtatet më shumë interesave të tyre. Zgjedhja racionale ndodh sidomos në periudhën e ndryshimeve të mëdha politike (psh në Shqipëri më 1992, 1997 dhe 2005) ku votuesit bashkohen me shumicën që pritet të vendosë për rotacion politik. Në shumicën e zgjedhjeve parlamentare partia fituese ka marrë 45-55% të votave kombëtare, ose 20-30% më shumë sesa elektorati besnik. Kjo është pjesa përcaktuese e përbërë kryesisht nga qytetarë të luhatshëm në zgjedhje, ata që bëjnë zgjedhjen racionale dhe ata që vendosin në momentin e fundit të bashkohen me fituesin.

Le të jap dy shembuj të ndryshimeve drastike në sjelljen e votuesve: në zgjedhjet parlamentare 1997 kryetari i atëhershëm i PS-së Tritan Shehu dominoi raundin e parë me 5,7 mijë vota ndaj 2,2 mijë votave të kandidatit rival. Për shkak se në rang kombëtar fitoi e majta, votuesit e Kavajës ndryshuan qëndrim dhe dy javë më vonë ata votuan me 6,8 mijë vota kundër Shehut ndaj 2,5 mijë votave. Po ashtu më 2005, në Gjirokastrë në votimin direkt midis kandidatit

14 Afrim Krasniqi: "Zgjedhjet dhe administrimi zgjedhor në Shqipëri", Tirane 2010.

të PD (Ruli) dhe të PS (Ceco) diferenca e tyre rezultoi minimale (165 vota). Kolegji Zgjedhor vendosi përsëritjen e tyre rreth dy muaj pasi ishte bërë e qartë rotacioni i pushtetit qëndror. Në rrethanat e “reja” të njëjtët votues ndryshuan qëndrim duke votuar Rulin me rreth 5 mijë vota më shumë se kandidatin rival tashmë në opozitë.

Zgjedhja rationale shfaqet edhe në rastet kur kemi të bëjmë me zgjedhje të pjesshme parlamentare ose lokale (asnjë votim i pjesshëm parlamentar në Shqipëri 1991-2009) nuk është fituar nga kandidatët e opozitës), pasi zgjedhësit e zonës duan të përfitojnë nga pushteti i shumicës duke mos qenë të gatshëm të “safrifikojnë” për të votuar një mandat më shumë në opozitë. I njëjti fenomen shfaqet edhe në rastet kur votuesit e kanë të qartë fituesin dhe zgjedhjet lexohen si formalitet. Kështu ka ndodhur sidomos në sistemet zgjedhore mazhoritare me dy raunde. Fituesi i raundit të parë e ka thelluar fitoren edhe në raundin e dytë. Më 1992 dhe 1996 PD fitoi 100% të zonave të kaluara në raundin e dytë, më 1997 dhe 2001 PS fitoi të gjitha zonat në raundet e dyta, - në dy rastet kemi të bëjmë me madje me disa zona në të cilat në raundet e para dominues ka qenë kandidati i partisë në opozitë.

Në kriteret e njohura të indentifikimit partiak roli i faktorëve kulturorë e social¹⁵ ruan ndikimin e vet edhe në rastin shqiptar. Qytete që humbën rëndësinë që patën në sistemin e kaluar politik (psh Vlora, Kucova, Gjirokastra, Skrapari) votuan pro të majtës ish komuniste në 80% të votimeve parlamentare dhe lokale të zhvilluara nga 1991. Qytete të njohura për rezistencë antikomuniste dhe për pasojë, përndjekje politike apo trajtim me status dytësor si Shkodra, Laci, Kavaja, etj, në 90% rë rasteve kanë votuar pro grupimeve antikomuniste të së djathtës, madje më 1996-1997 në këto zona u votua për ekstemin e djathtë, për partitë nacionaliste.

Teoria e raporteve të ndërvarësisë midis modernizitetit shoqëror dhe angazhimit në jetën politike të qytetarëve¹⁶ gjithashtu vlen edhe për rastin shqiptar. Më 1991 anëtarësia në partitë politike ishte identifikuese për statusin publik; shoqëria u nda në komunistë dhe antikomunistë. PS e PD më 1991 kishin secila mbi 140 mijë anëtarë, por dhjetë vjet më vonë dy partitë së bashku nuk kalojnë 130 mijë anëtarët. Dy partitë më 1991 dhe 1992 fituan së bashku 1,4 – 1,8 milion vota, kurse më 2007-2011 së bashku ato morën jo më shumë se 600-800 mijë vota. Një sondazh i Aleancës Gjimore për Zhvillim¹⁷ nxorri në pah

15 Eva Anduiza-Perea: “Electoral behaviour in Europe”, in *European Political Science* 4, 2005.

16 Seymour Martin Lipset, and Stein Rokkan. “Party systems and voter alignments: cross-national perspectives, 1967.

17 Leke Sokoli: “Pluralizmi në përcëptimin e qytetarëve: interesi publik për politikën dhe votimet”, në *Studime Sociale* 2(2), Tiranë 2007.

rënien e interesit publik mbi politikën. Rreth 63,2% e të anketuarve pranuan se nuk janë të interesuar për politikën, ndaj rreth 13% shumë të interesuar. I njëjti sondazh tregoi se mosha e lartë është tri herë më shumë e interesuar për politikën sesa rinia.

Rënia dramatike e interesit për anëtarësi në parti politike erdhi për shumë arsye, ku më kryesore ishte mungesa e demokracisë së brendshme, rritja e pavarësisë ekonomike e sociale të individëve, si dhe ndryshimi i shtresave mbështetëse të palëve politike. Brezat më të vjetër kanë ende interes të vecantë për politikën, ndërkohë që sondazhet parazgjedhore 2011 dëshmonin se rreth 70% e të rinjve ishin skeptikë ndaj politikës apo procesit zgjedhor. Pas viteve 1993-1994 u rrit interesi i një grupi votuesish për identifikim me parti të reja politike (parti të vogla nacionaliste, qytetare apo liberale) dhe në parlamentin e vitit 2001 dhe 2005 këto parti arritën suksesin historik me 11-12 parti të përfaqësuara në parlament.

Ekzistojnë studime serioze, të cilat pas një pune kërkimore në terren arrijnë në përfundimin¹⁸ se roli i familjes në influencimin e sjelljes elektorale të votuesve të parë është shumë i madh. Marrë parasysh përqindjet e të anketuarve që pranojnë se do të votojnë si familja në nivel të moderuar dhe të lartë rezulton se pothuaj 3 nga 4 të rinj votues të parë, pavarësisht gjinisë, në 10 shkolla të mesme të Bashkisë Tiranë do të votojnë si familja. Ky është një tregues shumë domethënës për influencën e familjes në një qendër urbane si Tirana, dhe për tendencën stabile të votës në Shqipëri. Edhe studimet të tjera sociologjike¹⁹ të realizuara mbi preferencat politike të elektoratit kanë provuar tezën se motive kryesor i zgjedhjes është interesi i familjes dhe komunitetit (29%), ndërsa përkatësia politike dhe vlerësimi për kandidatin kanë të njëjtin nivel mbështetjeje (26%). Përkatësia klasore nuk ka rol në sjelljen zgjedhore (vetëm 4,4%). Teza e ndikimit familjar është një tezë e njohur dhe funksionale edhe më parë dhe në terrene të tjera²⁰, sipas të cilave familja ka rol vendimtar në formëzimin e vlerave dhe qëndrimeve politike.

Faktor tjetër me rëndësi është kurba e pjesëmarrjes në votime. Për 46 vjet në Shqipëri tradita zgjedhore ishte e fiksuar ligjërisht: pjesëmarrje 99% në votime, 99-100% vota pro kandidatit të vetëm zyrtar. Pas 1991 sjellja ndaj përgjegjësisë në votime filloi ndryshime graduale. Fillimisht pjesëmarrja ishte shumë e lartë (98% më 1991), por pas vetëm 6-7 vjetësh pjesëmarrja ra në 50% për të mbetur

18 Çeka, Blendi. *Aplikimi i Teorive Socializuese e Zhvillimore në Sjelljen e Votuesve të Parë në Bashkinë e Tiranës. Referat në Konferencën Ndërkombëtare të Departamentit të Psikologjisë, Universiteti i Tiranës, Dhjetor 2010*

19 Leke Sokoli: *“Pluralizmi në përceptimin e qytetarëve: interesi publik për politikën dhe votimet”, në Studime Sociale 2(2), Tiranë 2007.*

20 Mochaël Milburn / Sheree Conrad: *“The Politics of Denial”, NY 1996.*

edhe në vitet e tjera në të njëjtin nivel. Në studimet politike tri janë faktorët kryesorë që sjellin rënie të votuesve: Legjitimiteti, niveli i ulët i demokracisë dhe sistemi zgjedhor²¹. Tre këto faktorë kanë pasur ndikimin e tyre direkt edhe në rastin shqiptar. Pas 20 vitesh ende nuk ka një proces zgjedhor të gjithëpranuar (probleme me legjitimitetin), niveli i demokracisë është ende i brishtë dhe sistemi zgjedhor është eksperimentuar në tre modelet kryesore: mazhoritar, mix dhe proporcional.

Një ndikim të madh në uljen e pjesëmarrjes në votime dhe interesit për politikën kanë pasur vetë liderit politikë, sjellja e tyre politike dhe sistemi elektoral e politik që ata kanë imponuar. Sistemi dypartiak konkurrues 1991-1996 ka provokuar më shumë interes për politikën sesa sistemi i paqëndrueshëm shumëpartiak 2001-2009 apo ai i dominimit të një mazhorance të brishtë në jetën politike (pas 2009). Protesta më e madhe publike e një partie politike në Shqipëri nuk ka arritur të mbledhë më shumë se 60-70 mijë qytetarë, ndërkohë që mitingjet e mëdha të ndryshimit të sistemit politik më 1991 kishin një mesatare gati dy herë më të lartë. Në cdo rast të ndarjes bardh e zi midis të djathtës dhe të majtës votat janë ndarë vetëm midis shtresave militante mbështetëse (1991, 1997, 2001) pa pjesëmarrjen e votuesve të pavendosur apo skeptikëve të politikës. Polarizimi politik (psh 2009-2010) shoqërohet me kufizim të mbështetësve politikë aktivë, rritje të kritikës dhe mosbesimit qytetar tek politika (vetëm 27% më 2010), si dhe rritje të shanseve për amnezi kolektive ndaj vendimmarrjes politike.

Rol të vecantë në sjelljen politike luan edhe sistemi elektoral²². Aplikimi më 1991 i sistemit mazhoritar apo e natyrës mazhoritare të sistemeve elektorale 1992-2005 solli tërheqje të madhe të qytetarëve në votime, interes për kandidatët, programet dhe pikëpamjet e tij, garë brenda partive dhe midis tyre, si dhe një kolorit me më shumë mundësi zgjedhjeje për qytetarët. Sistemi proporcional i vitit 2009 u shoqërua me mungesë të theksuar interesi të qytetarëve për kandidatët e listuar nga partitë në zgjedhje. Fushata u imponua nga qendra politike si fushatë tërësisht politike, gara politike u bë midis dy liderëve dhe stafeve të tyre, dhe për qytetarët u bë e qartë se zgjedhja finale do të ishte midis dy modeleve gati të njëjta. Për pasojë, diferenca në rezultat midis palëve ishte gati e papërfillshme, vetëm 10 mijë vota.

Aplikimi i votimit me një raund apo me dy raunde, përfshirja e një numëri të madh biznesmenësh në politikë apo hapësira ligjore për kandidatët e pavarur

21 Pipa Norris: "Electoral engineering: voting rules and political behavior", Harvard University, 2004.

22 [Bernhard Kornelius](#), [Dieter Roth](#), „Politische Partizipation in Deutschland: Ergebnisse einer repräsentativen Bevölkerungsumfrage“, Bertelsmann Stiftung Germany), 2004.

kanë pasur ndikime të dukshme në sjelljen politike dhe rezultatet zgjedhore. Zgjedhjet me një raund i detyronin kandidatët për të luftuar për çdo votë, sic edhe impononin nga zgjedhësit të jenë të jenë pragmatistë, pra të votonin vetëm kandidatët që kanë potenciale reale për të fituar në mazhoritar. Ky votim është ndëshkues për shanset e kandidatëve të tretë të ardhur nga partitë e vogla ose nga vetë zgjedhësit. Më vonë, aplikimi i sistemit proporcional përsëri e dobësoi lidhjen midis zgjedhësve dhe kandidatëve, si dhe imponoi votën pragmatiste për njërin prej dy koalicioneve të mëdha, pasi shanset e koalicioneve të tjera ishin minimale. Fakti se një mandat në koalicionin e madh sigurohej me 8-9 mijë vota kurse në koalicionet dytësore kërkoheshin 20-24 mijë vota, vjen si mesazh për votuesit që vota e tyre të orientohet nga fituesi me shanse më të mëdha.

Integriteti i zgjedhjeve mbetet problematik përderisa vetëm 34% besojnë se do të ketë zgjedhje të lira²³ (AIIS, 2010), ndërkohë që imazhi elektoral mbetet dominues mbi programet. AIIS pyeti qytetarët mbi motivin mbi të cilin ata votojnë kandidatin (2009); rezultoi se një e treta e tyre vlerësonin apriori përkatësinë politike të kandidatit, 34.6% e tyre vlerësonin vetë cilësitë e kandidatit dhe 23.4% e tyre programin elektoral të propozuar nga kandidati. Rreth 10% e votuesve nuk kishin një motiv të qartë në zgjedhjen e tyre për një kandidat preferencial. Sipas ligjit shqiptar partitë politike kanë monopolin e zgjedhjes së kandidatëve dhe hapësira për kandidat të pavarur është minimale, ndaj qytetarët e reflektojnë këtë informacion duke pranuar më shumë se dy të tretat e tyre se zgjedhja imponohet nga kupola e lartë e partisë. Ata pranojnë madje se gati një e treta e kandidatëve janë zgjedhje direkte dhe personale e liderit të partisë, një shprehje e qartë e përceptimit popullor për fuqinë e liderëve partiakë në Shqipëri.

Institucionet	1991	1996	2001	2009
Presidenti	Indirekt	Indirekt	Indirekt	Indirekt
Deputetet	Direkt	Direkt	Direkt	Indirekt
Qeveria	Indirekt	Indirekt	Indirekt	Indirekt
Kryetare, Bashki	Direkt	Direkt	Direkt	Direkt
Kryetar, Komuna	Direkt	Direkt	Direkt	Direkt
Keshillat bashkiake	Indirekt	Indirekt	Indirekt	Indirekt
Keshillat e komunes	Indirekt	Indirekt	Indirekt	Indirekt
Kryetari i Qarkut	Indirekt	Indirekt	Indirekt	Indirekt
Keshilli i Qarkut	Indirekt	Indirekt	Indirekt	Indirekt
Entet Publike	Indirekt	Indirekt	Indirekt	Indirekt
Gjykatat	Indirekt	Indirekt	Indirekt	Indirekt

23 AIIS dhe FES: Sondazh parazgjedhor në Shqipëri, Tiranë 2011.

Tabela bashkëngjitur ilustron ecuronë e procesit vendimmarrës politik dhe zgjedhor në Shqipëri nga viti 1991. Sic shihet nga tabela, në listën e institucioneve kryesore vendimmarrëse vetëm kryetari i njësisë vendore ka mbetur si zgjedhje direkte dhe nominale e qytetarëve. Të gjitha institucionet e tjera politike e kushtetuese e kanë "humbur" të drejtën e zgjedhjes direkte, dhe janë produkte të mazhorancave politike të rastit. Me ndryshimet kushtetuese të vitit 2008 mjafton një mazhorancë e thjeshtë me 71 vota për të bërë të mundur qeverisjen politike të të gjitha institucioneve kushtetuese (përjashton Avokati i Popullit), disa për shkak të zgjedhjes me më pak se 72 vota dhe të tjerat përmes të drejtës kushtetuese për të bërë selektimin preferencial me votë parlamentare (psh dekretet presidenciale për zyrtarë të lartë, sidomos gjyqtarët në Gjykatën e Lartë dhe Kushtetuese). Kjo tabelë nxjerr në pah distancën e madhe që është krijuar në sistemin politik shqiptar midis sovranitetit direkt qytetar dhe sovranitetit të deleguar përmes të zgjedhurve indirekt.

Vota imagjinare dhe mediatike

Një nga kriteret kryesore të Dokumentit të Kopenhagen për demokracitë funksionale është liria dhe pavarësia e medias. Në renditjen e vlerësimeve vjetore të Freedom House mbi liritë politike në vendet e Europës Lindore dhe Qëndrore liria e shprehjes, pavarësia dhe profesionalizmi i medias zënë një vend thelbësor. Kalimi nga një sistem i mbyllur politik në një sistem të hapur konkurrues kërkon që bashkë me legjislacionin modern të krijohet një klimë demokratike e aplikimit të ligjeve, qytetarët të jenë të lirë të shprehin pikëpamjet e tyre dhe të informohen, pushteti vendimmarrës të jetë transparent dhe nën mbikqyrjen e vazhdueshme të publikut – funksione që në një masë të madhe realizohen përmes pushtetit të medias. Sot Polonia, Sllovenia, Rusia apo Shqipëria janë ish vende komuniste me sisteme demokratike, por në standardin e medias ka dallime thelbësore midis tyre. Në Rusi prej dy dekadash vendimmarrja politike është monopol i një oligarkie politike e financiare, e cila pasa së gjithash mban nën kontroll opinionin publik përmes medias dhe sistemit të informacionit të selektuar. Në Poloni kushdo mund të shkruajë apo të hetojë mbi skandalet psh të Kishës katolike, dikur simbol-mit për Poloninë, pa pasur frikën e censurës dhe përndjekjes politike. Në Rusi hetime të tilla shoqërohen zakonisht me censurë të rreptë deri me vrasjen e gazetarëve.

Midis këtyre dy modeleve të kundërta të së njëjtit sistem demokratik dhe të së njëjtës sferë ish komuniste, ekziston modeli i ndërmjetëm i një medie të

shumëllojshme por të prirur ose të diktuar të rreshtohet në anën e pushtetit. Psh në Shqipëri ekzistojnë rreth 30 tituj ditor gazetash dhe rreth 25 kanale televizive me shtrirje të gjerë, 90% e të cilave janë krijuar ose blerë nga individë biznesmenë në fushën e ndërtimit. Interesat e tyre për marrëdhënie të mira me qeveritë e radhës janë përcaktuese për ecurinë e biznesit, gjë që reflektohet dukshëm edhe në politikat editoriale dhe selektive të mediave që ata posedojnë. Ky lloj pushteti ka pasoja të mëdha në mënyrën e zhvillimit të demokracisë në një vend, sidomos në influencën e saj në fushatat elektorale.

Autorë të ndryshëm perëndimorë në analizat mbi sjelljen e elektoratit dhe raportin e tyre me median²⁴ (Parsons, 1998; Lazarsfeld, 1954) i japin medias një rol gjithnjë e më dominues. Modelet e demokracive perëndimore ofrojnë raste të shumta të fitores elektorale kryesisht për shkak të ndikimit të medias, (psh manjati mediatik Silvio Berlusconi më 1993 krijoi një forcë politike e cila në pak muaj erdhi në pushtet; Presidenti Obama ishte kandidati i preferuar i medias amerikane për fitoren në zgjedhje) ose me ndihmën e saj. Modele të tilla gjenden edhe në përvojën elektorale shqiptare. Më 1991 dhe 1996 opozita e kishte thuajse të pamundur të komunikojë me qytetarët përmes medias (vetëm një media shtetërore pro qeverisë, disa media partiake dhe pak media të pavarura nën presion), por në vitet 2005-2009 futja e elementit të marketingut politik në fushatë dha rezultate përcaktuese për fituesit. Palët politike kontraktuan kompani të huaja lobimi, kryesisht për imazhin elektorale. Ato prodhuan spote televizive, një imazh modern, kundërreklama dhe së fundi edhe modelin e përgatitjes/ shpërndarjes partiake të kasetave filmike të aktiviteteve elektorale.

Shqipëria e vitit 2009 dhe 2011 mund të jetë vendi i vetëm në Europën demokratike ku partitë kryesore politike nuk lejuan asnjë kamera apo gazetar televiziv në aktivitetet e tyre publike elektorale; studiot e partive organizuan regjinë, përgatitën kasetat dhe shpërndanë lajmet sipas interesit electoral. Për herë të parë gjithashtu tri kanale televizive pranë tri partive kryesore politike kontraktuan kompani të huaja sondazhesh elektorale duke i dhënë natyrisht, prioritet palës që ka paguar. Në rrethana të tilla, kur media kontrollohet në shumicë nga një palë politike, qytetarët ndjehen në presion; ata marrin mesazhin se zgjedhjet janë një fakt i kryer, pala qeverisëse i ka fituar ato dhe se nuk ia vlen të përpiqesh për të ndryshuar gjërat.

Psikologjia se fituesi në garën për imazh e kontroll mediatik nënkupton rezultatin e zgjedhjeve vijon të jetë prezente në Shqipëri. Psh efekti mediatik i reklamave të panumërta për "Rrugën e Kombit", anëtarësimin në NATO apo

24 Lazarsfeld, Paul, and Robert Merton: "Friendship as Social Process: A Substantive and Methodological Analysis," in *Freedom and Control in Modern Society*, NY 1954.

liberalizimin e vizave ishte shumë më i madh sesa aftësia elektorale për të kërkuar bilanc pozitiv e negativ në këto ngjarje. Zona zgjedhore si ajo në Kukës apo Dibër votuan masivisht për PD-në më 2009 pikërisht për shkak të efektit mediatik që krijoi inagurimi i rrugës së re, - edhe pse kemi të bëjmë me zona elektorale të balancuara dhe me probleme të mëdha sociale e ekonomike.

Përdorimi i imazhit dhe medias si element parësor në fushatë elektorale erdhi ndërkohë që palët politike, prej vitit 2001, nuk kanë aplikuar më prezantime publike të programeve elektorale. Palët flasin për premtime, kryesisht me efekt populist dhe mediatik, por ato nuk prezantojnë dokumente të shkruara dhe nuk kanë një kontratë të qartë angazhimesh, me të cilat të dalin në pah diferencat programore dhe nesër, pas zgjedhjeve, të monitorohet efektiviteti i qeverisjes. Ndërrimi i roleve nga programet patriake tek fushata mediatike dhe imazhi elektoral, ka krijuar një sistem të devijuar të marrëdhënieve parti - elektorat.

Në dallim nga shumë vende të demokracive funksionale në Shqipëri nuk ndodh që elektorati të imponojë ndryshime programore ose sjelljeve të partive. Ndodh e kundërta, partitë imponojnë sjelljen e elektoratit dhe e orientojnë atë drejt tematikave dhe debateve që janë në interes të vetë partive. Tradicionalisht nuk ka debat publik direkt midis konkurrentëve kryesorë për kryeministër, por ka komunikim mediatik e populist midis tyre, kryesisht përmes zëdhënësve apo fjalimeve në mitingje.

Vota krahinore dhe roli i saj në vendimmarrje

Shqipëria me një traditë të re demokratike, por me traditë të vjetër të organizimit fisnor dhe lokal, mban ende në këmbë struktura lokale informale me ndikim në vendimet politike. Fisi dhe përkatësia në fis, krahina dhe lidhjet me të, rrethi shoqëror dhe përkatësia krahinore kanë ende një fuqi imponuese. Forca e tyre rezulton e fortë sidomos në zgjedhjet vendore, ku në fshat votat shkojnë kryesisht për kandidatët nga ato zona. Pyetja e parë që i bëhet një kandidati lokal është përkatësia e tij fisnore e krahinore dhe më pas CV e tij politike e profesionale. Figurat më të njohura publike kanë pak shanse të fitojnë në garën lokale sidomos në komuna, përballë kandidatëve anonimë që vijnë nga vetë zona.

Tipari tjetër i organizimit informal krahinor është përdorimi i pushtetit qëndror për forcimin e autoritetit lokal. Tradicionalisht cdo politikan i lartë fitues në parlament ose ministër e kryeministër, tërheq rreth vetes

bashkëpunëtorë nga zona e tij elektorale, duke krijuar një rrjet të qëndrueshëm besnikësh dhe mbështetësish, të cilët në rast të karrierës së gjatë politike shndërrohen në strukturë paralele politike të zonës elektorale. Titullari politik i klanit përdor postin zyrtar për të privilegjuar zonën e tij përmes investimeve massive në infrastrukturë, emërimeve preferenciale në postet publike, tërheqjen preferenciale të investimeve të huaja, dhe forma të tjera diskriminuese për fondet publike dhe qytetet e tjera pa përfaqësim të lartë në piramidën e pushtetit politik. Studiuesi Shenasi Rama me të drejtë i cilëson këto struktura personale lokale si “struktura feudale të manifestuara në formën e pashallëqeve partiake, janë të konsoliduara po ashtu në baza rajonale²⁵. Pavarësisht se kush është në krye të klanit respektiv..., influenca e qendrës është e kufizuar për shkak të funksionimit efektiv të makinës elektorale lokale që tashmë duket se është e konsoliduar. Partitë, mjetet e propagandës e mediat janë në Tiranë por makinat politike lokale janë shumë të konsoliduara dhe veprojnë me një autonomi të theksuar”. Ky fenomen ndjehet kryesisht në qytetet e mëdha (Shkodër, Korçë, Elbasan, Vlorë, Durrës), ku privilegjet ekonomike të përkatësisë klanore janë shumëfish më të mëdha sesa provincat e vogla periferike.

Në zgjedhjet e fundit lokale (2011) për herë të parë u kontaktua rikandidimi për herë të dytë ose të tretë të 55% të drejtuesve të bashkive kryesore në vend përfshirë Fier, Korçë, Elbasan, Berat, Vlorë, Tiranë, Shkodër, Gjirokastrë, Sarandë, Lushnje, etj, shumica e të cilëve iu imponuan lidërshiptit edhe për shkak të pushtetit të madh politik dhe ekonomik që ata zotërojnë në njësitë ku drejtojnë prej vitesh. Ky fenomen lokal duket se ka mbështetje publike, për shkak të mentalitetit lokal të “figurës së fortë”, njeriut që merr vendime, apo frikës për eksperimentime. Psh, në prag të zgjedhjeve lokale 2011 Fondacioni “Fridrich Ebert” (FES) dhe Instituti Shqiptar për Studime Ndërkombëtare (AIIS) ²⁶realizuan një sondazh kombëtar mbi preferencat politike, kandidatët, zgjedhjet dhe pritshmëritë e tyre. Sipas këtij sondazhi gati gjysma e qytetarëve ishin pro rikandidimit të kryebashkiakëve në 12 qytetet kryesore. Pjesa kundër prej 34% dhe ajo e pavendosur 21% duket se në ditën e zgjedhjeve nuk u njësua në një alternativë, për shkak se në përfundim të zgjedhjeve 90% kandidatët e rikandiduar fituan mandatin e radhës.

Konteksti krahinor merr rëndësi të vecantë sidomos në debatin mbi votën veri – jug në zgjedhjet shqiptare. Argumenti i votës krahinore nuk lidhet vetëm me shoqëritë e reja demokratike si Shqipëria. Në një vend modern dhe demokratik si Gjermania kontatohet lehtësisht se CSU, Partia Socialkristiane

25 Shenasi Rama: *Përralla 38-Nga seria 1001 Përrallat e Tranzicionit, Tiranë 2011.*

26 AIIS dhe FES: *Sondazh parazgjedhor në Shqipëri, Tiranë 2011.*

Gjermane është fituese në cdo zgjedhjet të zhvilluar që nga 1945 në landin e Bavarisë. Edhe në Itali rezultatet tradicionale nga 1948 flasin për një bastion të përhershëm të kristiandemokratëve në zonat e jugut të varfër dhe veriut të pasur. Zona bastione ekzistojnë edhe në Britani, SHBA apo Francë. Në Shqipëri një numër autorësh kanë pranuar një ndarje lineare dhe kanë evidentuar disa arsye specifike mbi bazën e të cilave bëhet ndarja e votave midis veriut dhe jugut (Hasimja, Zalosnjaja, Minxhozi, Kajsia, Hyso).

Motivi i parë mendohet ai historik, fakti që komunizmi u identifikua me jugun dhe elita politike jugore dominoi hirearkinë vendimmarrëse 45 vjetare në Shqipëri. Motivi i dytë mendohet të jetë ai kulturor, fakti se zgjedhësit në veri janë më të prirur për të qenë tradicionalistë dhe konservatorë, besnikë të liderit politik dhe vlerësues për cilësitë e tij morale, familjare e politike. Motivi i tretë është specifikuar diferenca e zhvillimit social, një veri i varfër që kërkon ndryshim dhe rifitim të kohës së humbur, dhe një jug i pasur që priret të ruajë lidhje të forta me pushtetin. Ka pasur edhe motive të tjera të cituara, psh, përkatësia krahinore e liderit politik (Nano, Meta e Rama nga jugu dhe Berisha nga veriu). Secili motiv ka argumente pro e kundër dhe për secilin mund të gjenden raste votimesh kundërshtuese, sidomos në zgjedhjet parlamentare, në të cilat vota qytetare shpesh identifikohet si votë politike në nivel kombëtar.

Dy prej këtyre autorëve Minxhozi dhe Zalosnjaja mbrojnë idenë që fikse se rezultatet tradicionale të votimit bazohen në një ndarje të prerë, PS në jug dhe PD në veri. Ata mbrojnë tezën se vota krahinore është dominuese në zgjedhjet shqiptare, duke e bazuar konkluzionin e tyre në një krahasim rezultatesh në tre zgjedhje: zgjedhjet lokale 1992, referendumin 1994 dhe zgjedhjet parlamentare 2009. Sipas tyre, zgjedhjet e vitit 1992 nuk reflekton ndarje jug-veri, tipar që reflektohet qartë në dy zgjedhjet e tjera të analizuar. Më 2009 PD dominoi qarqet e veriut (Dibër, Kukës, Shkodër) dhe humbi thellë në jug (Fier, Gjirokastrë dhe Berat), zhvillim që tregon sipas tyre se “vota krahinore ndjek më së shumti mënyrën sesi partitë e konceptojnë territorin dhe sesi i menaxhojnë energjitë e tyre në terren. Por më së shumti kjo votë e polarizuar ndjek stilin politik që aplikojnë përditë liderët kryesorë politikë, të cilët me sjelljen e tyre krijojnë simpati ose antipati, në pjesë të caktuara të vendit. E kjo është në thelb një mbeturinë arkaike e një politike të dëmshme dhe përçarëse” (Minxhozi, 2011). Me këtë konkluzion Zalosnjaja kërkon një pakt politik kombëtar midis palëve për menjanimin e votës krahinore.

Teza e tyre has në disa kundërti, të konstatuara gjerësisht nga vetë rezultatet zgjedhore. Me përjashtim të zgjedhjeve të vitit 1997 (zgjedhje specifike për Shqipërinë) në asnjë votim tjetër parlamentar nuk ka pasur ndarje të qartë të

mandateve parlamentare veri – jug sipas përkatësisë PD-PS. Balancimi i votave ka qenë i dukshëm, gjë që doli në pah sidomos me sistemin proporcional rajonal, ku edhe në bastionin kryesor të demokratëve në Shkodër socialistët fituan katër mandate. Fakti është se në mazhoritar PS dominon shumicën e zonave të jugut dhe PD shumicën e zonave në veri, por të njëjtat vota të lexuara në proporcional prodhojnë raporte të tjera; PD nuk merr më shumë se 50% në veri dhe PS po aq në jug.

Nëse u referohemi zgjedhjeve lokale leximi veri-jug bëhet edhe më i vështirë. PS fitoi që më 1992 bashkinë e B.Currit vendlindjen e kryetarit të PD, dhe vetë PD në zgjedhjet e fundit lokale konsumoi dy mandate drejtimi në Sarandë, Delvinë, Libohovë, madje edhe në Tepelenë e Memaliaj. Në zgjedhjet e fundit lokale PS fitoi dy komuna në Tropojë, disa në Shkodër, 5 bashki veriore dhe humbi përsëri terren në Korçë, të gjitha njësitë e Devollit, Libohovë dhe qëndra të tjera në skajin jugor. Nëse analizojmë Tiranën dhe minibashkitë e saj apo zonat e periferisë rreth saj shpeshherë shohim se lagjet e të ardhurave nga veriu por edhe nga juglindja (psh Korca) janë votuese kryesisht e të djathtës, kurse zonat e krijuara gjatë periudhës komuniste mbeten ende bastione të së majtës.

Ky rregull është prishur sa herë vendimmarrja ka qenë thellësisht politike: psh PS ka fituar mandat drejtimi në Laprakë, Kamez apo Paskuqan (zona të PD-së), sic edhe PD ka fituar mandate drejtimi në zonat e tjera të njohura si bastione të PS-së. rezultate të tilla shpjegohen me disa motive, por një prej tyre është edhe fakti se palët i kanë konsideruar bastionet politike të mirëqëna dhe nuk kanë treguar kujdes për respektimin e banorëve të bastionit – kundër, duke krijuar diferencim në punës, investime publike dhe projekte të tjera lokale. Në një analizë komplekse dhe gjithëpërfshirëse të dhënat krahasuese flasin për tendenca, por jo për një linjë të qartë ndarëse midis votës së veriut apo të jugut.

E lidhur me këtë debat është edhe ai i përkatësisë lokale të liderit dhe nivelit të ndikimit të këtij fenomeni në vendimmarrjen politike. Kontrastet kanë qenë të thella, psh antimitingu i parë kundër PD është bërë në Tropojë (1991) vendlindjen e kryetarit të PD-së, por për shkaqe emotive në raport me liderin prej vitesh në këtë rreth është e vështirë të bëhet fushatë kritike ndaj PD-së dhe liderit të saj.

E njëjta logjikë vlen për Gjirokastrën apo Tepelenën kur PS drejtohej nga Nano, apo Skraparin në votën e tij të dukshme pro lëvizjeve politike të I.Metës. Vetë liderit politikë e përdorin vendlindjen si “zyrë kuadri” për zgjedhjen e stafeve personale, por edhe e keqpërdorin për qellimet e tyre politike të ditës. Vetë ata preferojnë të kandidojnë në dy lloje zonash elektorale, në zona bastione

ose në vendlindje, në varësi nga sondazhet për mundësinë e një fitoreve të lehtë.

Matematika e votimit partiak, sipas qarqeve

Në një analizë krahasuese midis rezultateve zgjedhore lokale gjatë viteve 2000-2011 (zgjedhjet lokale 2000, 2003, 2007 dhe 2011) është e lehtë të evidentohen zonat bastion të majta dhe të djathta. Për shembull, në qarkun e Beratit, në të cilin në zgjedhjet parlamentare 2009 demokratët fituan 3 mandate ndaj 5 mandateve të majta (4 PS dhe 1 LSI) raporti midis PS dhe PD në katër zgjedhjet e fundit lokale është dominues për të majtën. Nga 12 njësi vendore të Beratit socialistët kanë fituar rregullisht gjatë 4 zgjedhjeve të fundit lokale në plot 9 njësi, si dhe në dy njësi të tjera kanë humbur vetëm në zgjedhjet lokale 2011 për shkak të kalimit të LSI në koalicion me PD. Në këtë rreth demokratët kanë fituar 3 herë vetëm në një komunë. I njëjti raport 4-0 ose 3-1 është edhe numri i zgjedhjeve të fituara nga e majta në rrethin e Kucovës dhe të Skraparit. Në këtë të fundit evidentohet pozita e ndjeshme e LSI, një forcë politike e majtë e krijuar më 2004 dhe që drejtohet nga ish kryeministri socialist Meta, prej 1992 deputet në Skrapar. Bastioni i tij në vendlindje u provua më së miri në zgjedhjet parlamentare të vitit 2005, duke qenë deri më tani i vetmi mandat parlamentar mazhoritar i fituar nga një parti e tretë politike në konkurrim real me PD dhe PS.

Vitet	2000	2003	2007	2011	2009
12 Qarqet	PS-PD	PS-PD	PS-PD	PS-PD	PS-PD
Tirane 40 (16B-24K)	36 - 4	28 - 12	20 - 20	13 - 27	15 - 15
Fier 42 (6B-36K)	40 - 2	36 - 6	21 - 21	22 - 20	9 - 6
Elbasan 50 (7B-43K)	48 - 2	32 - 18	24 - 26	20 - 30	7 - 7
Durres 16 (6B-10K)	11 - 5	11 - 5	5 - 12	8 - 8	5 - 7
Korce 37 (6B-31K)	32 - 5	21 - 16	18 - 19	12 - 25	6 - 6
Shkoder 33 (5B-28K)	10 - 23	12 - 21	5 - 28	10 - 23	4 - 7
Vlore 26 (6B-20K)	26 - 0	21 - 5	6 - 20	18 - 8	7 - 5
Berat 25 (5B-20K)	25 - 0	22 - 3	20 - 4	13 - 11	4 - 3
Lezhe 21 (5B-16K)	7 - 14	7 - 14	4 - 17	5 - 16	3 - 4
Diber 35 (4B-31K)	16 - 19	11 - 24	5 - 30	10 - 25	2 - 4
Gjirokaster 32 (6B-26K)	28 - 4	24 - 8	14 - 18	16 - 16	3 - 2
Kukes 27 (3B-24K)	5 - 22	8 - 19	6 - 21	6 - 19(3)	1 - 3

Tabela e mëposhtme paraqet numrin e njësive vendore për cdo qark të fituar nga PS dhe PD gjatë viteve 2000-2011, si dhe krahasimi me numrin e votuesve dhe numrin e mandateve parlamentare të fituar nga këto dy parti politike në zgjedhjet parlamentare 2009. Sic shihet tabela ofron një panoramë të qartë të ecurisë së mbështetjes lokale për dy forcat kryesore politike, duke treguar qarqet në të cilat e majta ose e djathta janë dominuese, janë në balancë e rivalitet të ashpër, apo ku ulje-ngritjet kanë qënë më të theksuara.

Në vitin 2000 – 2003 Partia Socialiste dhe aleatët e saj (LSI ishte pjesë e PS-së) ishin në pushtet, kurse në dy zgjedhjet e tjera lokale (2007-2011) kemi një koalicion të ri qeverisës të PD me aleatët e djathtë). Pa këtë të dhënë të rëndësishme është e vështirë të shpjegohen një sërë fenomenesh votimi, psh fakti që në vitin 2000 socialistët fitojnë 36 njësi në Tiranë ndaj 4 të demokratëve, apo që në Fier e Berat ata marrin gati 95% të njësive vendore.

Votimi in extemis më 2000 pro koalicionit të majtë e ka burimin në tre arsye kryesore: e para, socialistët ishin në pushtet qëndror dhe përballë tyre demokratët në opozitë ndodheshin në izolim të plotë ndërkombëtar dhe me organizim minimal lokal, sidomos në qytetet e jugut. E dyta, megjithë rotacionin politik më 1997 ende shumica e njësive vendore drejtoheshin nga PD (fituese në zgjedhjet lokale 1996), dhe vota e vitit 2000 do të duhej të realizonte rotacionin lokal të qeverisjes. Faktori i tretë është sistemi elektoral (mazhoritar me dy raunde) dhe gabimi i madh i PD në atë periudhë për të braktisur shumicën e zonave në balotazh. Më 2000 PS fitoi Tiranën, Durrësin, Vlorën, Korcën, Beratin, Fierin, Elbasanin dhe kështu, me përjashtim të Shkodrës fitoi shumicën e qyteteve kryesore në vend.

Në vitin 2003 kemi një situatë tjetër politike. PS prej 6 vitesh në qeveri ndjehej e lodhur nga mbipushteti, dy qeveri të saj ishin rrëzuar nga akuzat publike dhe debatet e brendshme për korrupsion dhe abuzim me pushtetin, boxheti lokal ishte kufizuar dhe kompensimi politik për parregullësitë e zgjedhjeve parlamentare të vitit 2001 i dhanë opozitës Presidentin e Republikës dhe konsensus për disa zyrtarë të tjerë të lartë, përfshirë Prokurorin e Përgjithshëm. Vota e vitit 2003 ishte votë proteste ndaj mbipushtetit të PS, për pasojë demokratët fituan në disa qytete si Elbasani, Korca e Saranda, ku më parë as që mendohej një konkurrim serioz. Në gjuhën e shifrave krahasuese demokratët u forcuan në qarqet veriore (Shkodër, Dibër, Kukës, Lezhë) dhe pësuan rritje të ndjeshme në Elbasan e Korcë. Qarqet e tjera kryesore (Tiranë, Fier, Vlorë, Durrës) mbeten pothuajse në të njëjtat kuota.

Në zgjedhjet lokale 2007 kemi një realitet të ri politik, demokratët janë në pushtet prej shtatorit 2005, socialistët janë në rënje elektorale dhe klima

politike është në tërësi në favor të reformave të nisura nga koalicioni i djathtë. Në këto zgjedhjet PD e humbi garën nominale për bashkitë kryesore (Tiranë, Durrës, Fier, Vlorë, Korçë, Berat, Elbasan) duke shënuar humbje domethënëse të mandateve të saj drejtuese sidomos në Elbasan e Korçë, por ajo shënoi rritje të rëndësishme përfaqësimi në nivel komunash. Rritja ishte aq e madhe sa që demokratët dhe aleatët e tyre morën kontrollin e 11 nga 12 qarqeve në vend. Suksesi kryesor u shënuar në fitoret për herë të parë nga 1996 të shumicës së njësive vendore në Vlorë, Elbasan, Korçë e Durrës. Në qarkun e Tiranës pati balancim rezultati në drejtimin e njësive edhe pse humbja e thellë për herë të tretë e bashkisë së Tiranës simbolikisht konfirmoi humbjen politike të PD-së në këto zgjedhje.

Zgjedhjet e fundit lokale (2011) patën si risi rezultatat e balancuara të përfaqësimit në votimin e Tiranës, por në numër njësisish të fituara edhe në Qarkun e Fierit, Gjirokastrës, Durrësit, Beratit, etj. Në këto zgjedhjet socialistët shënuan rezultate të larta në votimet nominale për bashkitë kryesore të vendit duke u rikonfirmuar në Vlorë, Fier, Elbasan, Durrës, Berat, apo duke fituar për herë të parë Kavajën e Lacin, si dhe disa qytete të vogla dytësore. Rendja pas fushatës politike (me efekt në qytete) dhe lënia menjanë e fushatës me bilance konkrete pune (në shumicën e zonave rurale) coi në dominimin e PD në shumicën e komunave dhe bashkive të vogla periferike. Demokratët për herë të parë nga 1996 morën nën kontroll shumicën e njësive vendore në Elbasan e Tiranë, si dhe balancuan qarqet e Fierit, Gjirokastrës dhe Beratit. Humbja më e madhe e tyre në nivel njësisish vendore u shënuar në qarkun e Vlorës, në Shkodër dhe në Dibër.

Raporti tjetër interesant që krijohet në zgjedhjet lokale e parlamentare është raporti midis nivelit ekonomik të qarqeve dhe votës politike. Duke pasur parasysh tabelat e mësipërme si votë politike, le të shohim hartën sociale në vend. Nga të dhënat e të ardhurave mujore²⁷ për të gjitha prefekturat e Shqipërisë rezulton se qarku me më shumë të ardhura është Tirana (58,812) e ndjekur nga Gjirokastra e Vlora (mbi 50,000), më pas Durrësi me 45, Korca me 40, Fieri me 38, Shkodra me 34, Dibra, Berati e Elbasani me nga 30,000 dhe së fundi Lushnja, Lezha e Kukësi me 28-29 mijë lekë të ardhura mujore. Nga të ardhurat e biznesit privat përfituesit kryesorë janë Vlora me 16 mijë, Korca e Tirana me nga 15 mijë, Durrësi e Fieri me nga 11 mijë, dhe në fund Dibra e Berati me nga 4-5 mijë. Përfituesit kryesorë në të ardhurat nga pensionet janë Vlora e Berati me nga 7,4 mijë, dhe më pak përfitues është Lushnja me 3,9 mijë. Nga pronësia përfitues kryesorë janë Vlora, Durrësi e Korca dhe më pak

27 INSTAT, *Burimi: Anketa e Buxhetit të Familjes, 2006-2007*

përfitues në listën e prefekturave është Lushnja, Dibra e Lezha. Nga ndihma ekonomike numri më i madh për banorë përfitues është Kukësi ndjekur nga Shkodra, Dibra e Lezha, kurse në fund të listës është Vlora. Nga tranferat nga jashtë (emigracioni) përfituesit kryesorë në prefektura janë Vlora, Durrësi e Lezha të shkëputura ndjeshëm nga prefekturat e tjera. Në fund të listës në këtë komponent të ardhurash është Korca dhe në vendet e parafundit Kukësi e Elbasani.

Specifik mbetet rasti i Tiranës. Analiza e votimeve periodike në Tiranë, si në zgjedhjet parlamentare, lokale ashtu edhe në dy referendumet, tregon se zgjedhësit e kryeqytetit kanë reflektuar përgjegjësi të lartë në vendimmarrjen e tyre. Asnjë prej votimeve në Tiranë nuk përbën surprizë, rezultatet reflektojnë tendencat historike të zhvillimit të sistemit politik, vota e Tiranës dëshmon kurajo qytetare, nivel të lartë edukimi demokratik dhe vetpërmbytje ndaj ofertave politike populiste. Fushata dhe zgjedhjet në Tiranë mbeten specifike, ajo ka rolin dhe peshën kryesore në jetën politike të vendit (32 nga 140 deputetë në zgjedhjet e fundit parlamentare), ka numrin më të lartë të popullësisë, ka treguesit më të lartë ekonomik dhe është qendra politike, sociale, universitare, ekonomike e vendit.

Parlamenti	1992	1996	1997	2001	2005	2009	Mesatare
12 Qarqet	PS-PD	PS-PD	PS-PD	PS-PD	PS-PD	PS-PD	PS-PD
Tirane	0 -16	0 - 23	22 - 1	10 - 7	5 - 15	15 - 15	7 - 12,5
Fier	1 - 11	0 - 12	10 - 2	12 - 0	8 - 4	9 - 6	6,8 - 6
Elbasan	1 - 9	2 - 9	11 - 0	10 - 1	9 - 2	7 - 7	6,8 - 4,8
Durres	0 - 8	0 - 9	8 - 1	5 - 3	0 - 8	5 - 7	3 - 7
Korce	0 - 11	0 - 9	10 - 0	8 - 0	4 - 5	6 - 6	4,8 - 5
Shkoder	0 - 10	0 - 11	2 - 9	2 - 7	2 - 9	4 - 7	1,7 - 9
Vlore	0 - 9	0 - 9	9 - 0	9 - 0	7 - 2	7 - 5	5,4 - 4,1
Berat	4- 3	2 - 5	7 - 0	7 - 0	4 - 1	4 - 3	4,8 - 2
Lezhe	0 - 5	0 - 8	5 - 1	2 - 3	0 - 5	3 - 4	1,7 - 4,2
Diber	0 - 5	0 - 7	7 - 0	4 - 2	2 - 3	2 - 4	2,5 - 3,6
Gjirokaster	0 - 5	1 - 5	5 - 0	4 - 0	3 - 1	3 - 2	3,3 - 2,1
Kukes	0 - 5	0 - 5	2 - 3	1 - 2	0 - 3	1 - 3	0,7 - 3,5

Vota politike në Tiranë më 1991 imponoi një zgjidhje kompromisi për organet e para të qeverisjes qendrore. PD fitoi shumicën e deputetëve dhe mori kështu edhe postin e kryetarit të Komitetit Pluralist. Më 1992 në zgjedhjet e para lokale shumëpartiake në Tiranë nuk pati surpriza. PD humbi rreth 20 bashki të rëndësishme, por në Tirana gara ishte e lehtë. E njëta situatë u përsërit edhe

më 1996. Zgjedhjet e vitit 2000 sollën rotacionin e parë të pushtetit në Tiranë, një zhvillim i pritur pasi PS ndodhej në pushtet dhe mbështetja popullore për demokratët ishte nën 30%. Zgjedhjet e vitit 2000 ishin formalitet për PS, ashtu si edhe zgjedhjet e vitit 2003. Në zgjedhjet e vitit 2007 beteja për Tiranën u bë betejë politike sepse qeveria qendrore ishte e djathtë dhe kryebashkiaku ishte njëherësh lideri i ri i të majtës. Më 2011 PS e humbi Tiranën, dhe demokratët u rikthyen aty pas 11 vitesh mungesë. Rotacioni ndodhi për disa arsye, kryesisht për shkak të betejës politike, mungesës së interesit të vetë kandidatit të majtë për një mandat të plotë qeverisjeje, investimit kolosar të qeverisë qendrore apo përcarjes së të majtës (përcaktuese në fitoren e demokratëve u bënë votat e marra nga Partia Komuniste).

Për të kuptuar vendimmarrjen politike të Tiranës duhet lexuar ndryshimi i saj drastik nga një qytet i zakonshëm në një metropol pa konkurrentë. Në Tiranë banojnë gati një e treta e gjithë popullësisë aktive. Rritja më e madhe e numrit të banorëve në Tiranë ndodhi në dy periudha: në vitet 1992-1995 gjatë të cilës prurjet më të mëdha u shënuan nga rrethet veriore dhe lindore, si dhe periudha pas vitit 1997 kur prurjet më të mëdha erdhën nga pjesa jugore e vendit. Nga të dhënat e Institutit të Statistikave ritmet e rritjes së popullësisë në Tiranë gjatë viteve 2001-2009 kanë qenë 3-4%, me tendencë rritjeje deri në 6.5% në vitet 2004-2005 dhe rënie deri në 1.2% në vitet 2007-2008. Nëse krahasojmë këto të dhëna me numrin e votuesve që kanë marrë pjesë në zgjedhjet lokale në Tiranë midis viteve 200-2007 ka qenë relativisht i njëjtë (153-157 mijë), por në vitin 2011 u shënuar numër rekord votuesish me 250 mijë, ose rreth 75 mijë më shumë sesa në vitin 2007 dhe 100 mijë më shumë sesa në vitin 2000. Nëse marrim të mirëqënë faktin se një pjesë e madhe e votuesve të rinj të vitit 2011 janë 18-25 vjeçarë, pra që kanë lindur në vitet 1988-1992 pa kujtime personale ndaj sistemit të kaluar komunist, atëherë bëhet më e qartë nevoja e madhe që Tirana reflektoi për të zhvilluar një fushatë qytetare, larg pasioneve ideologjike dhe pengjeve të së kaluarës.

Analiza lokale bëhet më e plotë përmes një ballafaqimi me rezultatet në zgjedhjet parlamentare. Nga tabela e mësipërme e përllëgaritjes së mandateve parlamentare të fituara nga PD dhe PS në sistemin mazhoritar (1992-2005) dhe proporcional rajonal (2009) rezulton se kemi devijime të dukshme midis mesatares 20 vjeçare të mandateve të merituar dhe atyre të fituara. Në qarkun e Tiranës rezultati më i përafërt me mesataren është shënuar më 2005, në Fier nuk kemi rezultat të përafërt në zgjedhje votim, në Elbasan rezultati më i përafërt i përket zgjedhjeve të fundit parlamentare (2009), në Durrës reflektohet rezultati i 2009, në Shkodër mesatarja reflekton rezultatet e zgjedhjeve 1997 dhe 2005,

në Vlorë afrohet rezultati i 2009, në Berat i përgjigjet rezultati i 2005, në Lezhë nuk ka rezultat të përafërt në asnjë zgjedhje, në qarkun e Dibrës reflektohet 2005 dhe 2009, në Gjirokastrë po ashtu reflektohet 2005 dhe 2009, dhe së fundi në qarkun e Kukësit mesatarja e mandateve të merituar reflekton vitin 2009.

Viti	1991	1992	1996	1997	2001	2005	2009
PD	38,70	62,10	55,54	25,70	36,80	42,05	40,18
PS	55,90	25,73	20,37	52,82	41,51	41,33	40,85
PD-PS	94,60	87,83	75,91	78,52	78,31	83,38	80,93
Te tjerat	5,40	12,17	24,09	21,48	21,69	16,62	19,07
Diferenca	+ 89,20	+ 75,66	+ 50,82	+ 57,04	+ 56,62	66,76	61,86

Tabela bashkëngjitur reflekton votën politike parlamentare të dy partive të mëdha gjatë viteve 1991-2009. Sic shihet për shkak të modelit partiak bipartisan, dominimit të dy partive të mëdha dhe sistemit elektorale favorizues për vetë ato, vota PD-PS ka qenë gjithnjë mbi 55% e votës kombëtare. Viti 2001 bën përjashtim për shkak të aplikimit të skemës taktike të Dushkut (kalimi i votave të orientuara të partive të mëdha për aleatët e vet besnikë), viti 1997 shënoi zgjedhje në kushte të jashtëzakonshme, kështu që pjesa tjetër e zgjedhjeve ruan një mesatare 68-70% për dy partitë e mëdha. Nga 1991 natyrisht që pesha e tyre ka rënë edhe për shkak të krijimit të partive të reja politike, të cilat në periudha të ndryshme zgjedhore kanë konkurruar kundër PD-PS, ose kanë qenë pjesë e koalicionëve të tyre. Zgjedhjet e vitit 2005 janë një shembull specifik, pasi dy partitë e mëdha zyrtarisht në proporcional fituan respektivisht 8,8 dhe 7,8% të votave. Kjo erdhi për shkak të aplikimit dypalësh të skemave taktike (votat në mazhoritar për kandidatin e përbashkët, votat në proporcional për partitë e vogla aleate).

Viti	1992	1996	2000	2003	2007	2011
PD	43,25	52,49	33,56	32,42	20,60	21,06
PS	40,91	31,19	43,04	34,63	23,17	27,55
PD-PS	84,06	83,68	76,60	67,05	43,77	48,61
Te tjerat	15,94	16,32	23,40	32,95	56,23	51,39

Nëse rezultatet parlamentare krahasohen me zgjedhjet lokale dallohet një diferencë gjithnjë e më e madhe midis dy partive të mëdha dhe aktorëve të

tjerë politikë. Tabela bashkëngjitur reflekton rezultatet zyrtare nga 1992 deri më 2011. Sic shihet, rezultati më i thellë i një partie është shënuar në zgjedhjet e vitit 1996, kurse rezultati më i mirë i dy partive është shënuar më 1992. Pas vitit 2000 ka pasur rënie të vazhdueshme të votës lokale për dy partitë e mëdha dhe rritje të peshës së partive të vogla ose kandidatëve të pavarur. Në zgjedhjet e vitit 2007 dy palët politike ranë nën 50%, përfaqësim që u konfirmua edhe në zgjedhjet e fundit lokale të vitit 2011. Kjo rënie e monopolit të partive të mëdha në zgjedhje lokale, ndërkohë që në ato parlamentare vijojnë të jenë dominuese, ndodh për disa arsye.

Zgjedhjet lokale kanë një hapësirë më të madhe për kandidatët e pavarur, kandidatët e partive të vogla dhe grupimet politike lokale. Psh, një parti e vogël PLML konkurron vetëm në Shkodër dhe rregullisht fiton 1-3 këshilltarë. Zgjedhjet lokale bazohen në konkurrim midis individëve, fiseve, grupeve familjare e krahinore, shpesh të atashuara rastësisht pranë forcave të ndryshme politike. Nëse një kandidat rival në PD ose PS nuk kandidohet prej këtyre forcave, ata kërkojnë parti të vogla për të pasur mundësi lokale kandidimi, dhe kjo ka qënë një metodë produktive. Rastet u bënë aq të shumta sa që më 2011 PD-PS me kompromis vendosën në Kodin Zgjedhor afate kohore penguse për shanset e kandidimit të “pakënaqurve” brenda radhëve të tyre. Motiv i tretë është përceptimi lokal i pushtetit qëndror si dicka e “madhe” dhe e largët dhe e pushtetit vendor si një çështje e brendshme, e prekshme dhe gati familjare. Gjithësesi nëse votat parlamentare me ato lokale krahasohen atëherë shihet se diferenca për partitë e mëdha është 15-20% më pak, gjë që dështon edhe për faktin se partitë e mëdha me ligje zgjedhore bipartizane kanë imponuar një sistem parlamentar pa shanse për përfaqësimin e individëve jashtë ndikimit të tyre.

*

* *

Bazuar në këto të dhëna krahasuese të përfaqësimit politik lokal e parlamentar të dy partive kryesore politike, në raportet e votës me krahinën, raportet me gjendjen ekonomike dhe nivelin e emigrimit apo investimeve të huaja, mund të arrihet në disa konkluzione paraprake:

- Zgjedhjet lokale dhe parlamentare pasqyrojnë një kontrast të thellë midis votës rurale dhe votës urbane. Më 1991 opozita fitoi qytetet kryesore dhe humbi fshatin, më 2003 dhe 2007 apo 2011 u reflektua i

njëti fenomen, duke treguar diferencën e madhe në gjykimin politik dhe sjelljen elektorale të votuesve të qytetit dhe atyre të periferisë. Vetëm në raste të kapërcimesh të mëdha politike (zgjedhjet parlamentare 1992, 1997, 2005 apo zgjedhjet lokale 1996 dhe 2000) kemi pasur përfaqësim të balancuar dhe të njëjtë midis votës rurale dhe urbane. Në cdo votim tjetër diferenca ka qenë e mbetet e thellë, duke krijuar një pengesë të madhe demokratizmi në shoqëri, për shkak se Shqipëria vijon të jetë ndër vendet e vetme në Europën Lindore në të cilën vota rurale qeveris vendin.

- Sjellja zgjedhore dallon për nga niveli i zgjedhjeve. Zgjedhjet parlamentare dominohen nga partitë e mëdha dhe koalicionet e mëdha politike, ndërkohë që në zgjedhjet lokale kemi përfaqësim shumë më të madh të partive të vogla politike. Tendenca bipartiake në pushtet qëndror lidhet me politikën “e madhe” ndërkohë që në nivel lokal qytetarët zgjedhin mbi bazë njohjesh mbi individin, rrethin familjar, lidhjet personale e krahinore, të cilat jo gjithnjë janë monopol i partive të mëdha. Zgjedhjet lokale kanë shërbyer për balancimin e përfaqësimit në pushtet të gjithë aktorëve politikë, ato parlamentare kanë shërbyer për të krijuar një sistem dypartiak konkurrues dhe qeverisës me rotacion midis të majtës e të djathtës.
- Zgjedhjet lokale dhe parlamentare po krijojnë një traditë të re balancimi politik në rezultate dhe në përfaqësim. Zgjedhjet e fundit parlamentare dhe lokale kanë pothuajse të njëjtën përqindje përfaqësimi për dy partitë kryesore politike, duke reflektuar shtrezimet mbështetëse dhe marrëdhënien e besnikërisë midis votuesve të djathtë dhe të majtë. Në zgjedhjet parlamentare votohet politikisht (ndryshimi apo vazhdimi), kurse në zgjedhjet lokale dominon pragmatizmi për të shmangur kapërcimet e mëdha, sic ka ndodhur më 1992 apo në vitin 2003.
- Zgjedhjet lokale në tërësi reflektojnë vullnetin korrektues të zgjedhësve ndaj qeverisjes qëndrore. Tradicionalisht bashkitë e mëdha kanë reflektuar votë politike kritike me qeverinë qëndrore, ndërkohë që cdo qeveri ka arritur të kontrollojë zonat periferike dhe sidomos komunat rurale. Zgjedhjet lokale gjithnjë shihen si test për qeveritë qëndrore, por në pak vende demokratike ato marrin konotacion aq të madh politik sa në rastin shqiptar. Fushata lokale e parlamentare në Shqipëri nuk kanë dallime për nga financimi, retorika, sjelljet politike dhe konfiktualiteti, ndërkohë që problematika reale e dy niveleve të qeverisjes janë tërësisht të ndryshme.

- Roli i individëve – kandidatë ka rëndësinë e vet, por më shumë përcaktuese është klima politike në nivel kombëtar dhe fushata politike e subjekteve elektorale. Shëmbull tipik janë zgjedhjet lokale 2003, 2007 dhe sidomos 2011, në të cilat individë pa pushtet publik arritën të fitojnë ndaj individëve të fortë të partive në pushtet (psh, Korcë dhe Elbasan më 2000, Durrës, Elbasan dhe Lezhë më 2007, si dhe Kavajë, Burrel e Lushnjë më 2011). Merita e tyre kryesore nuk ishte platforma personale sa realisht ishte zhgënjimi ndaj kandidatëve rivalë, dhe sidomos ndaj partisë politike që përfaqësonin ata. Edhe votimi në Tiranë në zgjedhjet e fundit lokale 2011 ishte në favor të kësaj teze; një politikan gati simbolik i PD-së arriti të fitojë kundër kryetarit të PS-së kryesisht për shkak të fushatës politike dhe paqartësisë në mbivendosjen e axhendave politike qëndrore e lokale të kandidatit socialist.

Konkluzione

Sjellja elektorale në Shqipëri vijon të reflektojë disnivele midis nocioneve demokratike dhe zhvillimeve problematike në terren. Nëse shoqëria ndodhet ende në tranzicion, institucionet demokratike janë ende në fazën e konsolidimit, institucioni i zgjedhjeve është ende pjesë e debatit dhe kontestimit politik, është e qartë se edhe fenomeni i sjelljes dhe përcasjes elektorale të elektoratit reflekton të njëjtat dobësi. Në dallim nga modelet shkencore të analizës apo produktet perëndimore të zgjedhjeve, përvoja shqiptare e sjelljes zgjedhore ka vetëm një numër të kufizuar pikash përputhshmërie, ndërkohë që paraqet një numër të madh dallimesh politike, sociale dhe historike.

E dukshme është qeverisja e vendit ende nga pjesa rurale e popullësisë, në të cilat pjesamrrja në zgjedhje është më e lartë sesa në pjesën urbane, hapësira për informim është më e kufizuar, statusi arsimor dhe ekonomik janë në nivele më të ulta, por ku cdo qeveri ka kërkuar dhe gjetur mbështetje të dukshme në raport me qytetet e mëdha urbane, ku ka një lidhje më të fortë midis ndjesisë së votës dhe ndërgjegjes qytetare. Pjesa rurale pasqyron një mentalitet pragmatist, pamundësi organizimi dhe vetmbrojtje nga ofertat kompromentuese të politikës, konkurrim gati formal midis individëve dhe sidomos partive politike, si dhe një elektorat në lëvizje, vështirë të identifikueshëm për shkak të nivelit të lartë të migrimit dhe emigrimit.

Analiza jep një pasyrim të detajuar të votës sipas shtresimeve të popullësisë

dhe raporteve të partive me këto grupe presioni. Kalimi i proceseve zgjedhore nga zgjedhje bardh e zi, në një balancë të dukshme midis palëve politike është shoqëruar me dobësimin gjithnjë e më shumë të rolit inspirues të partive politike në shoqëri. Cdo hap përpara në drejtim të shtetit të së drejtës dhe institucioneve të pavarura ka qenë hap prapa për vetë përpjekjet e partive për të kontrolluar jo vetëm qeverisjen politike por edhe vetë shtetin. Në vitet e fundit kemi një përafrim më të madh midis grupeve tradicionale ideologjike dhe sociale me të majtën ose të djathtë, sipas traditave të njohura bashkëkohore, sic edhe kemi një rënie të dukshme të retorikës ideologjike për shkak të rritjes së numrit të zgjedhësve të rinj.

Fushatat elektorale në Shqipëri u kanë mohuar të drejtën qytetarëve të për zgjedhin alternativat më të mira, ato kanë imponuar zgjedhjet KUNDER dhe njëherësh përshtatjen e elektoratit me vetë nevojat elektorale të partive politike. Tradita e llogaridhënies dhe transparencës ende është e brishtë, dhe sistemi elektoral është larguar nga modelet e votës direkte, gjë që dobëson ndjeshëm marrëdhëniet afatgjatë midis votuesve dhe të zgjedhurave, dhe kështu, edhe shprehjen direkte të sovranitetit të popullit. Shqipëria nuk ka ende një traditë të votës popullore, referendumeve apo formave të tjera të demokracisë direkte që mundësojnë një peshë më të madhe qytetare në vendimmarrje. Partitë janë gjithnjë e më pak ideologjike, por njëherësh gjithnjë e më pak demokratike nga brenda, gjë që shoqërohet me rritje të zhgënjimit qytetar tek politike dhe për pasojë, shanse më të mëdha të militantëve besnikë për të vendosur fatet e zgjedhjeve.

Bibliografia

Budge, I. "Electoral volatility: Issue effects and basic change in 23 post-ëar democracies" 1." Electoral Studies 1(2). 1982

Biberaj, Elez. Shqipëria në Tranzicion: Rruga e vështirë drejt Demokracisë, Ëestvieë Press, 2001.

Çeka, Blendi. Aplikimi i Teorive Socializuese e Zhvillimore në Sjelljen e Votuesve të Parë në Bashkinë e Tiranës. Referat në Konferencën Ndërkombëtare të Departamentit të Psikologjisë, Universiteti i Tiranës, Dhjetor 2010

Dalton, R. J. "Political cleavages, issues, and electoral change." Comparing democracies 2: 2002.

Dalton, R. J et al. Electoral change in advanced industrial democracies: realignment or dealignment? Princeton UP, 1994.

van der Eijk Mark, C. "Ëhat voters teach us about Europe-Ëide elections: What Europe-Wide elections teach us about voters" Electoral Studies 15(2), 1996.

Franklin, M. N et al. 1992. Electoral change. Cambridge University Press.

Fuga, Artan. "Shoqëria Periferike". Botimet Ora; Tiranë, 2004.

Gajo, Albert: "Shqipëria Demokraci në defiçit." QEKZH, Tirane, 2001.

Kitschelt, H. "The Comparative Analysis of Electoral and Partisan Politics: A Comment on a Special Issue of West European Politics." West European Politics 33(3): 2010.

Krasniqi, Afrim: "Zgjedhjet në Shqipëri 1991-2008", Tiranë 2009.

Krasniqi, Afrim: "Zgjedhjet dhe administrimi zgjedhor në Shqipëri", AFR/AIIS, Tiranë, 2010.

Lijphart, Arent. "Democracies: Patterns of majoritarian and consensus government in tëenty-one countries." 1984.

Lipset, Seymour M., Seymour Martin Lipset, and Stein Rokkan. 1967. Party systems and voter alignments: cross-national perspectives. Free Press.

Norris, Pipa. Democratic phoenix: Reinventing political activism. Cambridge Univ Pr. 2002

Norris, Pipa. Electoral engineering: voting rules and political behavior. Cambridge Univ. Pr. 2004.

Sokoli Leke: "Pluralizmi në përceptimin e qytetarëve: interesi publik për politikën dhe votimet", në Studime Sociale 2(2), Tiranë 2007.

Shinasi Rama: Përralla 38-Nga seria 1001 Përrallat e Tranzicionit, Tiranë 2011.

AIIS, (2010). "Twenty Years After: Rethinking Democracy and State in Albania". Tiranë, 2010.

Instituti Shqiptar i Statistikave, te dhëna gjatë viteve 1990-2010

Komisioni Qendror I Zgjedhjeve: Buletinet Zgjedhore 1996-2009.

PNUD: Raportet e Zhvillimit Njerezor, Shqiperia, 2000-2010.

Revista POLIS, Kriza e perfaqesimit, UET, 2008.

World Bank, Rule of Law in Albania: 1996-2008, World Governance Indicators, 2009

KLASA POLITIKE SHQIPTARE DHE ROLI I SAJ NË PAVARËSINË E INSTITUCIONEVE

Elda ZOTAJ
Instituti i Studimeve Europiane

ABSTRACT

The last political events in the country can't let out of mental sensibility and intellectual and academic interests that is what experiencing our society today. Still after more than a month we don't have a local election certifying result in Albania. Is evident the fact that with "willingness", the "independent" institution of ECC was made dependent, even in extremis. This is the most recent example of such deformations in the institutions work and role, because during these transition years, our politics have produced with their hands and minds dozens of similar cases (for example the Constitution changes of the 2008 year). The costs of the political willingness absence for the institutions observance and free cession are paying the citizens of this country.

The topic of this study is to analyse the cases when the politics for their purpose have interfered for the legal framework deformation so violating the institutions independence.

Keywords: Constitutional changes, independent institutions, state of rule, political cramp

"Historia e lirisë është historia e kufizimit të pushtetit qeverisës dhe jo i rritjes së tij"

Woodrow Willson¹

Është folur shumë gjatë këtyre 20 viteve se konsolidimi i demokracisë në një vend është shprehje e institucionalizimit dhe kontroll – balancimit

1 Cit tek Meidani, Rexhep. 2009. *Kushtetuta: Bilanci dhe perspektiva*, Tiranë: Toena fq 58

të pushteteve të shprehura në kushtetutë. Në frymën e këtij pohimi vlen të theksojmë se elementët bazë të një shteti demokratik mund të formulohen në mënyra të ndryshme, por është përgjegjësia e atyre që kanë forcën politike që formulimet ti realizojnë në funksion të demokratizimit të vendit. "Forcimi i institucioneve apo i shtetit të së drejtës janë procese thellësisht politike dhe si të tilla janë produkte dhe jo burim i procesit politik"².

Kushtetuta e vitit 1998 përsa i përket formësimit të saj u arrit pa konsensusin e opozitës së asaj kohe, por pavarësisht refuzimit nga ana e pjesëmarrjes së opozitës në proces, pas hartimit dhe procedurave përkatëse kushtetuta e vitit 1998 u miratua me referendum popullor. Ky ishte akti kryesor dhe bazal në ndërtimin ngrehinës së shtetit shqiptarë. Aty merrnin jetë institucionet bazë dhe saktësohej njëherë e mirë ndarja e tri pushteteve: legjislativit, ekzekutivit dhe gjyqësorit. Në bazë të nenit 1 pika 1 të kushtetutës së miratuar në vitin 1998 shteti shqiptar shpallej "republikë parlamentare"³, çka nënkupton supremaci parlamentare. Për kohën dhe momentin në të cilën ndodhej Shqipëria duke patur përvojën jo pozitive të rrëzimit me referendum popullor të projekt kushtetutës së vitit 1994 u pa si forma më e përshtatshme për organizimin e shtetit. Pavarësisht nga kritikrat e opozitës së asaj kohe, ekspertët si të vendit dhe të huaj e vlerësuan frymën dhe strukturën e saj⁴.

Në demokracitë kushtetuese moderne, ndarja dhe balancimi i pushteteve është tipari bazë ku padiskutim edhe vendosja e kufizimeve specifike mbi kompetencat e shtetit kundrejt individit janë elementë thelbësorë të demokracisë⁵. Ekzistenca e shumë pushteteve brenda shtetit, të cilat funksionojnë si të pavarura nga njëri tjetri është jetike për zhvillimin e institucioneve demokratike dhe forcimin e shtetit. Po çfarë ka ndryshuar në ekuilibrin e tre pushteteve pas amendamenteve kushtetuese të vitit 2008? A e kanë çënuar ose jo amendamentet kushtetuese ndonjë nga institucionet e pavarura? Përse këto ndryshime që preknin thelbin e sistemit politik nuk u aprovuan me referendum popullor? Mos ndoshta partitë politike i trembeshin gjykimit të popullit dhe "shmangën" referendumin për të realizuar "pazarin" e radhës? Apo mos vallë këto ndryshime ishin "të singerta" dhe të "duhurat" por

2 Kajsio Blendi, Demokratizim pa politikë: Baza konceptuale e qasjes ndërkombëtare në Shqipëri fq 16 online, <http://revistapolis.com/polis/images/stories/Polis%204/Blendi%20Kajsio.pdf>

3 Kushtetuta.1998. *Këtu fillon e ardhmja*, fq.4

4 *Kushtetuta dhe material shpjeguese*, dhjetor 1998, Tiranë, QAKAPP fq.5

5 Për më shumë shiko: Kushtetuta dhe material shpjeguese, dhjetor 1998, Tiranë, QAKAPP fq.1-9

populli nuk do ti kuptonte drejtë...??? Këto pyetje ngrehin shumë pikpyetje, por mbi të gjitha ato shqetësojnë studiuesin dhe njerëzit e thjeshtë për “rrezikun” që mund të lindë nga klasa politike kur ajo harron interesat e qytetarëve dhe në emër të tyre plotëson interesat e saj, dhe mesa duket kjo është fryma e ndryshimeve të fundit kushtetuese.

Që në fillim, pluralizmi politik u shndërrua nga partitë politike në një luftë për pushtet duke deformuar parimet e demokracisë, duke u bërë një nga faktorët dominant të zgjatjes së tranzicioni në Shqipëri⁶. Në mbështetje të këtij pohimi vlen ta përmendim fare shkurt maratonën e mosnjohjes së zgjedhjeve që ka filluar në vitin 1991 (ku opozita e asaj kohe ngriti zërin për manipulime dhe vjedhje të votës), dhe nga ky moment e në vazhdim kontestimi i zgjedhjeve dhe akuzat kanë qënë një ritual që është ndjekur nga të dyja kahet politike pa kursyer mirëqënien, stabilitetin politik e ekonomik, integrimin dhe realizimin e reformave demokratizuese në vend. Se sa ndikon politika në zhvillimin apo frenimin e demokratizimit dhe konsolidimit të institucioneve dhe shtetit kjo u bë e qartë nga pasojat që po jetojmë sot, të krizës politike të paszgjedhjeve të vitit 2009.

Tejzgjatja dhe mungesa e kompromisit ndikoi në mungesën e realizimit të një sërë reformash, me rezultat *refuzimin e statusit të vendit kandidat* nga Bashkimi European, ku përfaqësuesit Europeanë një kritikë të fortë e adresuan pikërisht drejt tyre. Nga kjo arrijmë në një konkluzion të thjeshtë që procesi politik i kryesuar nga partitë politike dominon dhe kushtëzon funksionimin e sistemit demokratik dhe institucioneve të pavarura.

Në këtë punim rreket të analizohet ndikimi i klasës politike si aktori kryesor në frenimin krijimit dhe konsolidimit të institucioneve të pavarura. Fokusi i punimit do të drejtohet kryesisht në ndryshimet kushtetuese me amendamentet që u miratuan në 21 prill të vitit 2008 me pëlqimin e dy forcave kryesore politike PD dhe PS. Ndryshimin që pësuan në përmbajtje institucioni i parlamentit, presidentit, komisioni qendror i zgjedhjeve dhe sistemi zgjedhor.

1. Ndryshimet kushtetuese domosdoshmëri apo një proces i nxituar!

Është fakt që pushteti politik i formësuar në pushtet qeverisës është një lakmi dhe pjesë e strategjisë për marrjen e tij nga çdo forcë politike. Ndryshimi thelbësor i këtij procesi në vendet me demokraci të zhvilluar nga ai i vendeve

6 Pëllumbi, Servet. *Pluralizmi politik, përvojë dhe sfida*, Tiranë: Instituti i Sociologjisë fq

në tranzicion ka të bëjë më së shumti me rrugën ligjore dhe institucionale që ato ndjekin në zbatimin e parimeve demokratike të përligjes së pushtetit. Më këtë duam të themi që njohja dhe pranimi i rezultateve zgjedhore është baza e ligjërimit demokratik të tij. Kjo do të thotë që përfaqësuesit e zgjedhur nga sovrani kanë njohjen dhe “bekimin” e palës humbëse.

Që nga ndryshimet politike të viteve 90 – 91, historia e zgjedhjeve në Shqipëri është një nga çështjet më dramatike përse i takon larmisë, formave dhe shtrembërimeve që ka patur ky proces me krizën e përfaqësimit të vullnetit të sovranit. Pavarsisht se “partitë promovuan vlerat e demokracisë dhe krijimin e një sistemi politik tërësisht të kundërt me modelin diktatorial të partisë-shtet, gjatë këtyre viteve ato në mjaft raste po shfaqin mentalitetin e sistemit të vjetër, përfshirë edhe tendencën e ruajtjes së monopolit politik mbi shtetin e shoqërinë”⁷. Partite politike kane dominuar procesin politik duke pezmatuar rolin e shoqërisë civile të studiuesve dhe ekspertëve në shumë çështje të rëndësishme që kanë të bëjnë me demokratizimin e vendit. Sipas studiuesit Fisher :

“Është shumë dekurajuese nocioni që ekziston mbi bashkëpunimin. Kultura politike ndikon mjaft në natyrën e partive politike shqiptare. Ato nuk bëjnë marrëveshje për demokracinë brenda vetë radhëve të partive, dhe as mes partive të tjera. Por nëse nuk ka demokraci tek partitë politike, Shqipëria do ta ketë të vështirë që të zhvillojë një demokraci funksionale në shtetin e vet”⁸. Nga ky pohim del se me këtë klasë politike vështirë se “ndërtohen” institucione “realisht” te pavarura dhe funksionale.

Kaq shumë është e ngërthyer jeta politike nga partite politike sa jashtë sistemit të tyre nuk merr pushtet asnjë individ, grup interesi apo shoqëri civile, në mos për interes të tyre përdoren dhe keqpërdoren në momente të caktuara. Kjo ekspozë shërben për të theksuar dominimin dhe influencën madhore që kanë marrë partitë politike sidomos në një sistem të brishtë demokratik si ky i yni. Një nga këto shembuj është edhe pushteti që ato i atribuon vetes me realizimin e ndryshimeve kushtetuese duke anashkaluar edhe një referendum. Sipas gjyqimit tonë ky referendum ishte i domosdoshëm për miratimin e tyre, për kushtet specifike në të cilat ndodhet vendi ynë. Ky deformim dhe mbipushteti i tyre shprehet edhe në ligjërimit që ato i japin vetes me përfaqësuesit e tyre në kuvendin e Shqipërisë (çështje që do ta analizojmë më poshtë).

7 Bufi, Ylli. 2010. *Tempulli i demokracisë*, Tiranë: Ombra GVG fq.146

8 <http://www.ama-nees.al/2011/10/fisher-bllokimi-i-integritimit-vjen-nga-mungesa-e-kultures-politike/>

Këtu vlen të përmendim faktin se:

“Kuvendi është institucioni i parë që bëhet objekt i imponimit të modelit “partiak” të shtetit dhe që e përcjell këtë, nga ana e tij, në institucionet e tjera të shtetit me pasoja mjaft negative”⁹, ky pohim vërtetohet lehtësisht nga stili dhe mënyra e qeverisjes së këtyre 21 viteve nga politikanët tanë.

Kjo nënkupton atë që gjithë regresi dhe paaftësia e konsolidimit të shtetit dhe institucioneve të pavarura është pashmangshmërisht edhe produkt i klasës politike dhe lojrave të tyre për pushtet. “Kur mazhoranca politike funksionon sipas llogjikës së modeli “partiak”, Kuvendi nuk mund të përmbushë përgjegjësit e tij kushtetuese, ai atrofizohet”¹⁰. Parë në këtë frymë, partitë që miratuan së bashku ndryshimet e fundit kushtetuese, po të ishin krejtësisht të ndërgjegjshme për domosdoshmërinë e tyre, për të mishëruar dhe vullnetin popullor, në mënyrë të natyrshme duhet të ishin po ato, që të kërkonin të miratoheshin dhe nga populli. Një gjë e tillë nuk ndodhi, madje një inisiativë e tillë u ndërmor nga disa parti të vogla të cilat nuk gjetën përkrahje, përkundrazi hasën në kundërshtime të ashpra nga dy partitë e mëdha dhe dështuan në qëllimin e tyre. Liderët e dy partive të mëdha shkuan deri aty sa çështja e referendumit shitej sikur të ishte ide apo inisiativë e gabuar. Ja si është shprehur lideri i opozitës për çështjen e referendumit:

“Duke i konsideruar deputetët si përfaqësues të popullit, Rama ka vlersuar se paketa e amendamenteve kushtetuese ka marrë dhe mbështetjen popullore. “Parlamenti është shprehur një herë për ndryshimet kushtetuese dhe *ai është shprehje e popullit Sovran*”¹¹ (nënvizim i autorit)

Deklarata e lartpërmendur tregon qartë rastin kur për të mbrojtur qëllimet e ngushta dhe të paargumentuara, justifikohet dhe flitet në emër të popullit pa e marrë fare në konsideratë zërin e tij. Duke patur rezerva për deklaratën e liderit të opozitës natyrshëm që lind pyetja kujt sovranit i është referuar ai? Nëse i referohemi historikut të zgjedhjeve natyrisht që mungesa e përfaqësimit real të sovranit është kryefjala e çdo argumenti. Kontestimi, truket elektorale, kontestimi i rezultateve të zgjedhjeve etj, janë bërë pikërisht që të manipulohet, ndryshohet apo të keqpërfaqësohet vullneti i sovranit, nëse vërtet do të kishte respektim dhe lexim të drejtë të votës së sovranit atëherë nuk do të kishim një mungesë përfaqësimi dhe demokratizimi të jetës politike realisht përfaqësuese të nevojave dhe kërkesave të sovranit. Atëherë kujt sovranit iu referohen lideret e dy forcave më të mëdha politike në vend? Në shumë

9 Buçi, Ylli. 2010. *Tempulli i demokracisë*, Tiranë: Ombra GVG fq.144

10 Po aty

11 Gazeta shekulli. 2 maj 2008 fq.4

vende të zhvilluara, prekja e kushtetutës është një çështje tepër serioze që kërkon miratim referendar. “Referendumi apo plebishiti është një formë e ushtrimit të demokracisë së drejtëpërdrejtë. Në këtë kuptim mund të thuhet se vet referendumi mishëron realizimin e vlerave demokratike universale”.¹² Shëmbujt flasin se “deputeti në shumicën e rasteve, shfaqet më tepër si një “karton partiak votimi” sesa një vendimmarrës i përgjegjshëm”¹³ dhe loja e numrave dhe e kartonave fiktivë u përforcua dukshëm me ndryshimet që iu bënë kushtetutës përsa i përket sistemit zgjedhor. Me kontestimet dhe akuzat për vjedhje votash e deputetësh në zgjedhjet parlamentare të vitit 2005-së kuvendit që doli si rezulta i tyre ndofta nuk duhej ti lejonte vetes autoritetin për ndërhyrjet substanciale që iu bënë kushtetutës. Ne biem dakort me z. Kopliku kur ai shprehet se: “ky Kuvend megadushku nuk duhet ta prekë fare Kushtetutën, përveç minimumit të nevojshëm për të shmangur megadushkun”. Në këtë linjë z. Sabri Godo është shprehur se: “kushtetuta nuk është punë e disa grupimeve partiake. Nuk mund të bëhen gjërat duke i hedhur njëherë vetëm në tryezë dhe pastaj të detyrohen deputetët nga disiplina partiake që të japin votën e tyre”¹⁴. Ndryshimet kushtetuese nuk janë tabu, por ato duhet të bëhen në kuadër të mirëqeverisjes dhe stabilitetit në qeverisje, duke kaluar dhe respektuar të gjitha fazat procedurale, ku në rastin konkret përveç problemeve procedurale nga të dy partitë u mohua edhe miratimi referendar. Për sa më lart nëse do ti referohemi dinamikës së ngjarjeve, partia socialiste kishte kohë që kërkonte ndryshime në sistemin elektorale dhe ato që preknin procedurat e zgjedhjes së deputetëve. Partia Demokratike nga ana e saj kërkonte shfuqizimin e institucionit të KQZ-së nga institucion kushtetues në administrativ. Por përveç tyre, rreth datës 10 prill 2008 paraqiti edhe ndryshimet e “dyta”. Nisma zyrtare për ndryshimet kushtetuese nga ana e PD-së u bë rreth datës 16 – 17 prill. Në ata kohë këto zërat brenda partisë demokratike kishin rezerva për ndryshimet e propozuara. Disa deputetë i komentuan si jo transparente dhe pa u lënë kohën e domosdoshme për shqyrtimin e tyre. Vetë z. Besnik Mustafaj¹⁵ është shprehur se: “jemi dëshmitarë se procesi po kryhet pa transparencë” ai vazhdon se “më shqetëson në këtë proces fakti që grupi parlamentar i PD-së është shmangur tërësisht, është lënë jashtë loje”¹⁶. Ndërsa deputeti Ngjela ishte

12 Meidani, Rexhep. 2009. *Kushtetuta: Bilanci dhe prespektiva*, Tiranë: Toena fq 24

13 Meidani, Rexhep. 2009. *Kushtetuta: Bilanci dhe prespektiva*, Tiranë: Toena fq34

14 Gazeta Shqiptare. 16 prill 2008. fq5

15 Deputet dhe ish-ministër i jashtëm

16 Gazeta Shqiptare, 17 prill 2008 fq 4

shprehur për këto nisma “shoqëria është përballë një grushti antikushtetues”¹⁷. Deklaratat e mësipërme nuk lënë vend për koment ato janë qartësisht të lexueshme. Pavarsisht mendimeve dhe zërave kundër, kompromisi rezultoi të ishte: secila nga partitë të “rregullonte” nenet që do ti sillnin më shumë përfitim me logjikën se në fund të fundit edhe pala tjetër do të bënte të njëjtën gjë, pra do pranonte në emër të tij.

Kjo besojmë, nuk i vjen në ndihmë forcimit të demokracisë dhe institucioneve në Shqipëri por forcimit të pozitës së drejtuesve të partive dhe shterimin e mendimit ndryshe nga njëshi. Parë nga ky këndvështrim del se këto ndryshime ishin të shpejtuara dhe në një masë të madhe të tyre të panevojshme. Kanë kaluar tre viteve pas ndëryrjeve në kushtetutë dhe një pjesë e politikës nismëtare të ndryshimeve ndihen të “penduar” madje ata kanë shkuar deri aty sa ti cilësojnë edhe të gabuara.¹⁸ Pavarsisht përfitimeve fillestare afatshkurtra, ndryshimet sidomos mbi sistemin zgjedhor, pra eliminimin e një sërë partish politike fiktive që realisht ishte një domosdoshmëri, mënyra dhe mungesa e ekspertizës konstitucionale la ende shumë mangësi. Koha tregoi që këto ndryshime jo vetëm nuk zgjidhën “ngërçet politike” por ato bllokuan më tej ngërçet egzistuese, madje lindën edhe të tjerë¹⁹. Ne mendojmë që i vetmi problem real dhe urgjent që kishte vendi ynë në Kushtetutën e tij, ishte zhdukja e megadushkut, vjedhja e deputetëve përmes procedurëve që anashkalonin vullnetin e popullit. Sipas mendimit tonë edhe në këtë pikë nuk u gjetë zgjidhja më e mirë, doli akoma dhe më shumë në pah roli i kryetarëve të partive. Fuqizohet dukshëm dhe thellonte problemin themelor që kanë partitë politike dhe politikë jonë në tërësi, fuqizimin e njëshit: të pagabueshmit, të pakorigjueshmin dhe të pazëvendësueshmit. Këto ndryshime rezultuan një dështim në demokratizimin dhe kontrollimin e pushtetit të “njishit partiak” e më pas të “njishit ekzekutiv”. Në nënçështjen e mëposhtme do të shikojmë ‘përthyerjet’ që ka pësuar institucioni i parlamentit nga ndryshimet kushtetuese të vitit 2008.

17 Gazeta Shqiptare, 18 prill 2008 fq 4

18 Duke iu referuar deklaratës së kreut të opozitës se ndryshimet kushtetuese parë pas 3 viteve lënë shumë për të dëshiruar dhe se ai është penduar për këto ndërhyrje në kushtetutë madje shkon deri atje se kërkon ndryshime të tjerë për të ripëruar ‘gabimin e bërë’. online:

19 Psh mënyra e zgjedhjes së presidentit, palet PS-PD ranë dakort për zgjedhjen e tij në raundin e 5-të me shumicë të thjesht ndërsa tani PS-ja e konsideron përsëri çështjen që duhet rishikuar, debat ka edhe për ndryshimet e tjera si sistemin zgjedhor etj

2. Institucioni i Parlamentit nën ndryshimet kushtetuese të 21 prillit 2008

Kushtetuta e vitit 1998 në tërësinë e saj e ruante frymën e një Republike Parlamentare shumëpolare të pushtetit. Mënyra se si ishte formuluar dhe vendosur çdo institucion dëshmonte për një balancim korrekt të pushteteve dhe institucionet kushtetuese. Vlenë të theksojmë se fuqia kushtetuese, mënyra e zgjedhjes dhe emërimet, kompetencat dhe integriteti i çdo institucioni i qëndronin kësaj filozofie. Ndryshimet “konsensuale” prekën bazën kushtetuese të disa institucioneve, pra në thelb u ndryshua ligji themeltar i shtetit. Po cila është procedura që ndjek parlamenti për ndryshimet kushtetuese?

Në Kushtetutën tonë (neni 177 paragrafi 3,4,5) funksioni i rishikimit të saj i është besuar Kuvendit. Ai mund ta ushtrojë këtë pushtet *vetëm* nëpërmjet procedurave speciale ose të veçanta. Këto procedura konsistojnë në shumicën e cilësuar që kërkohet në rastet e rishikimit si dhe në nënshtrimin e rishikimit të miratuar nga parlamenti ndaj referendumit²⁰. Për sa më sipër deli domosdoshëm dialogu dhe marrveshja mes partive politike, pasi kërkohen rreth 3/5 e votave të deputetëve në lidhje me procedurat e ndryshimit. Që nga data e miratimit të kushtetutës janë realizuar dy ndryshime; në 13 janarin e vitit 2007 dhe 21 prillin e vitit 2008. Ato u ideuan dhe mbështetën nga të dy partitë më të mëdha politike, Partia Demokratike në pushtet dhe Partia Socialiste e opozitës.

Që nga themelimi i të dy këtyre partive në politikën shqiptare ka dominuar mungesa e dialogut dhe kompromisi, ndaj ne po ia lejojmë vetes që pas shumë grindjesh dhe mosmarrveshjes ta cilësojmë bashkëpunimin midis tyre për ndryshimin e kushtetutës së vendit si “kompromisi i madh”. Kjo valë e ngrohtë dialogu midis palëve u kthye në pazar *më jep të jap*, nene të ndryshuara, pa u lënë hapsira dhe koha e nevojshme që ato të hidheshin “në diskutim” nga secila palë.

Në traditën e liderve politik shqiptar vihet re një vizion primitiv mbi shtetin. Ky pohim bazohet në deformimin faktik të konceptit demokratik të shtetit të së drejtës i cili bazohet thjesht dhe vetëm mbi vullnetin politik të partisë që ka shumicën parlamentare. Sa herë është e mundur dhe e kërkojnë rrethanat, tiparet autokratike të drejtuesve të vendit shfaqen duke ndikuar apo uzurpuar institucione të cilat polarizojnë pushtetin. Kjo do të thotë që pavarësisht spektrit politik të liderit që fiton shumicën parlamentare për hirë dhe interesa të ngushta personale dhe afatshkurtra zgjatin duart e pushtetit

²⁰ Kushtetuta dhe material shpjeguese, dhjetor 1998, Tiranë, QAKAPP fq.54

gjithë andej. Në këtë kontekst është e rëndësishme të shtrohen disa çështje të tilla si: Sa dhe si kanë ndikuar këto ndryshime në lidhje me procedurat e zgjedhjes së kandidatëve për deputet? Deri ku mund ta shtrijë pushtetin një shumicë parlamentare pas fitores së zgjedhjeve? A është fuqizuar pozita e liderit të partivë me këtë sistem të ri elektorale? Cfarë produkti na jep ky sistem zgjedhor me përfaqësuesit që dalin prej tij në institucionin e parlamentit? Sa ruhet integriteti vendimarrës i deputetit kur ai zgjidhet me lista shumëemërore të mbylura? A janë të përgatitura partitë politike për të realizuar një proces të tillë? A kanë ato standartet e kërkuara demokratike për të realizuar atë? Kuptohet që shumica e këtyre pyetjeve nuk mund të ezaurohen dotë brënda një punimi të këtyre përmasave, por ato na orientojnë vëmendjen drejt thelbit të problemit; Se çfarë kuptimi marrin ndryshimet përta i përket institucionit të parlamentit?

Në ndryshimet kushtetuese të 21 prillit, 10 amendamente nga 183 u ndryshuan dhe gjysma e tyre janë amendamente që prekin aspekte të rëndësishme të sistemit politik e qeverisës. Këto ndryshime u miratuan me 115 vota pro. Nga këto 10 amendamente, 4 nene praktikisht nenet 64, 65, 67, 68 i përkasin pjesës së tretë të saj ku flitet për kuvendin. Nga nenet e lartpërmendura ne do të ndalemi tek neni 64 pasi ai mbart një rëndësi të veçantë. Neni 64 përcakton 'produktin parlamentar' që do të dali nga zgjedhjet e përgjithshme. Kjo do të thote se ndryshimi i realizuar në kushtetutë është esencial përta i përket 'kriterit të përfaqësimit dhe zgjedhjes' nga pupulli. Le ta shikojmë më poshtë:

Në kushtetutën e vitit 1998 neni 64 pika 1 dhe 2 thuhej,

1. Kuvendi përbëhet nga 140 deputet. 100 deputetë zgjidhen drejtpërdrejt në zona njëemërore me numër të përafërt zgjedhësish. 40 deputetë zgjidhen nga listat shumëemërore të partive dhe/ose koalicionëve të partive sipas renditjes në to.

2. Numri i përgjithshëm i deputetëve të çdo partie dhe/ose koalicioni përcaktohet në raport sa më të afërt me votat e vlefshme të marra prej tyre në të gjithë vendin në raundin e parë të zgjedhjeve.

3. Partitë që marrin më pak se 2.5 përqind dhe koalicionet e partive që marrin më pak se katër për qind të votave të vlefshme në të gjithë vendin në raundin e parë të zgjedhjeve, nuk përfitojnë nga listat shumëemërore.

Ky nen u ndryshua në 21 prill 2008 si më poshtë:

1. Kuvendi përbëhet nga 140 deputetë, të zgjedhur me sistem proporcional me zona zgjedhore shumëemërore.

2. Zona zgjedhore shumëmemërore përputhet me ndarjen administrative të një prej niveleve të organizimit administrativo-teritorial.

3. Kriteret dhe rregullat për zbatimin e sistemit zgjedhor proporcional, për caktimin e zonave zgjedhore dhe për numrin e mandateve për secilën zonë përcaktohen në ligjin për zgjedhjet

Ndryshimet në sistemin elektoral në vetvete janë deri diku të mira. Si rezultat i tij u reduktua dukshëm numri i partive në parlament. Ai evitoi një numër të madhë të partive pa elektoral real. Nga ana ky sistem detyron zgjedhësin që të votojë vetëm për partinë duke shmangur zgjedhësin nga e drejta e përzgjedhjes së kandidatit. Sistemi që të jetë funksional dhe i besueshëm kërkon përcaktimin e rregullave të qarta të lojës (dmth një reformë të re zgjedhore), zbatimin me korrektësi të tyre, ngritjen e një procedure gjithëpërfshirëse duke u bazuar në mendimin e pjesës më të madhe të militantëve dhe mbi të gjitha transparencë në aplikimin e tij. Vetëvetiu ngrihet pyetja sa e ushtron populli sundimin e vet kur përfaqësuesit e sundimit të tij në parlament i zgjedhin de facto 'kryetarët' e partive politike?

Ekspserienca dhe praktika e viteve të pluralizmit ka treguar se politika ka marrëdhënie jo të mira me transparencën dhe respektimin e rregullave që vendos vetë. Nisur nga ky këndvështrim kjo praktikë e të zgjedhurve mund të shfrytëzohet nga kreu i secilës prej forcave politike si mjet presioni kundër mendimit ndryshe në parti dhe për rrjedhojë parlamenti do të kthehej në një tribunë me protagonistë krerët e partive, ndërsa pjesa tjetër e deputetëve në megafonë që shpërndajnë zërin dhe vullnetin e një njeriu të vetëm atë të kryetarit. Gjithashtu ekziston edhe një tjetër pikë e dobët në këtë sistem dhe ai lidhet me legjitimitetin e deputetëve. Në rastin kur këta të fundit zgjidhen direkt me votë nga populli ata janë më përfaqësues dhe me më shumë staturë legjitimiteti. Ata kanë më shumë rezistencë ndaj presioneve të partisë dhe kryetarit të saj në lidhje vendimmarrje e tij. Deputetët e zgjedhur drejtëpërdrejtë kanë më shumë përgjegjësi dhe janë më të lidhur me zonën e tyre zgjedhore se sa deputetët e listave. Rastet kur lista e të zgjedhurve, realizohet nga "kryesia e partisë", vihen në dyshim filtrat e përzgjedhjes së kandidaturëve dhe influenca e njishit për të zgjedhur më besnikët është skenari i mundëshëm. Pra nga sa më sipër edhe ky sistem nuk evitoi probleme esenciale, pasi çështja nuk shtrohet sa të mira apo të këqija janë procedurat por sa dhe si zbatohen ato.

3. Institucioni i Presidentit nën dritën e ndryshimeve kushtetuese të 21 prillit 2008

Për zgjedhjen e kryetarit të shtetit marrin vlerë dhe rëndësi parimet, saktësia, numrat dhe procedurat e zgjedhjes së tij. Ndërhyrjet që prekin institucionin e presidentit janë ndryshimet kushtetuese të pasqyruara në nenet 87- 88, madje me shmangien e referendumit popullor që i bëri politika, mund të interpretohet si një rrezik dhe dëm në kushtet e demokracisë shqiptare.

Për të theksuar ndryshimin e balancave të pushteteve në drejtim të ekzekutivit vlen të analizohet “roli dhe zgjedhja e kreut të shtetit”. Në mendojmë që me ndryshimet e fundit zgjedhja e Presidentit realizohet thjesht si një proces vendimmarrës i partisë apo koalicionit qeverisës. Sipas kësaj përjasaje vetëm ndryshimi i kësaj procedure ndikon pashmangshmërisht në fuqinë kushtetuese, kompetencat dhe integritetin e institucionit të Presidentit. Pra ka shumë gjasa që të kthehet në një instrument të partisë në pushtet. Kushtetuta e vitit 1998 insistonte shumë që të zgjidhej me doemos një President konsensual. Teorikisht (pasi në realitet nuk ka ndodhur) në kushtetutë parashikohej që vendi mund të kalonte edhe dy herë në zgjedhje të përgjithshme kombëtare dhe vetëm pas këtyre procedurave ishte parashikuar që presidenti të zgjidhej me 50% të votave të deputetëve. Pra kjo kushtetutë “impononte një president që vjen jo nga gara partiake, por nga konsensusi maksimal i mundshëm”²¹. Jo pa qëllim ishte hartuar një procedurë e këtyre përmasave pasi nëse parlamenti nuk do të arrinte dot të zgjidhte një president me shumicë të cilësuar, si do të ishte në gjendje që të realizonte reforma dhe ligje që e kërkojnë një kompromis të tillë gjatë mandatit të tij 4 vjeçar??? Nëse vërtet kishte një “handikap” apo “ngërç” në *procedurën e zgjedhjes së presidentit*, ajo justifikohet plotësisht me rolin dhe funksionin e institucionit të Presidentit. Nuk mund të ketë legjitimitetin e kërkuar një president i zgjedhur nga gjysma e parlamentit! Çfarë kuptimi do të ketë shprehja “përfaqësues i unitetit të popullit” kur ai zgjidhet me 71 votat e pozitës? Çfarë kuptimi ka që Prokurori i përgjithshëm, kryetari i kontrollit të lartë të shtetit dhe disa organeve të tjera që propozohen nga Presidenti të zgjidhen me më shumë vota se Presidenti? Po emërimin që i bën kryeministrit çfarë kuptimi do të kishte? Një nga kundërshtuesit e këtyre ndryshimeve ka qënë edhe z. Gjinushi i cili argumenton se “po preke nenin që ka të bëjë me Presidentin e Republikës, Presidenti është kryetar i KLD-së, është ai që balancon pushtetet nëpërmjet shumicës parlamentare dhe nuk mund të jetë kurrë i një

21 Krasniqi Afrim, Fryma kushtetuese dhe zgjedhja e Presidentit. Gazeta Shqiptare 21 prill 2008 fq.29

ngjyre me shumicën parlamentare”²². Në këtë linjë kushtetuta e vitit 1998 e kishte saktësuar me rëndësinë dhe vlerën e duhur procedurat e zgjedhjes së Presidentit. Pra zgjedhja e tij ishte dhe mbetet një çështje madhore që lidhet ngushtësisht me përmbushjen e plotë të kompetencave të tij kushtetuese.

Ndryshimi i procedurës së zgjedhjes së presidentit ka shumë gjasa që të krijojë përsëri debat dhe mosmarrëveshje politike. Kanë mbetur ende 8 muaj kohë për zgjedhjen e presidentit sipas ndryshimeve të 21 prillit 2008. Ne vetëm mund të parashikojmë pasojat që do të ndodhin mosdomosdoshmëria dhe mospjesëmarrja në proces e opozitës e përcaktuar në ndryshimet e sipërpërmendura. Ne mund ta themi me bindje se kjo mënyrë zgjedhjeje e parashikuar me ndryshimet në kushtetute çënon institucionin e presidentit, krijon boshllëk dhe kundërshti të shumta. Ndryshojnë negativisht dhe vështirësohen marrëdhëniet e tij me parlamentin, ekzekutivin dhe disa institucione të tjera. Pra këto ndryshime (si na është servirur nga politikanët) nuk janë thjesht *lehtësi procedurash dhe eliminimi i ngërçeve artificiale*, por prekja në thelb e procesit të kontrollit mbi pushtetet e tjera dhe sidomos ekzekutivit ndaj institucionit të presidentit. Sipas z. Afrim Krasniqi “ndryshimet e reja kushtetuese synojnë që këto parti, të cilat drejtojnë ekzekutivin dhe kanë shumicën e votave në Kuvend, të kenë të drejtën e zgjedhjes, edhe të “kryetarit të shtetit” dhe përfaqësuesit të unitetit të popullit”²³.

Sipas gjykimit tonë amendamentet kushtetuese që prekin institucionin e presidentit kanë ndryshuar thelbin e sistemit politik. Kemi shmangie nga ndarja dhe balancimi i pushtetit sidomos roli i kreut të ekzekutivit forcohet shumë me këto ndryshime. Nuk mund të shmanget kontrolli i kryeministrit dhe mazhorancës mbi presidentin, pasi ai që do të zgjidhet jo domosdoshmërisht duhet të jetë konsensual dhe jodomosdoshmërisht jetëgjatësia e tij do të jetë 5 vjet. Këto ndryshime tentojnë të krijojnë një institucion presidencial pa fuqi politike, nën tryninë dhe kontrollin e shumicës parlamentare.

4. Ndryshimet kushtetuese dhe pozita e Kryeministrit dhe pushtetit ekzekutiv

Kryeministri përfaqëson autoritetin kryesor të pushtetit ekzekutiv. Raportet e tij me parlamentin janë si bashkëpunuese edhe me llogari-dhënie. Kryeministri

²² Gazeta Shqiptare, 18 prill 2008 fq 4

²³ Krasniqi Afrim, Fryma kushtetuese dhe zgjedhja e Presidentit. Gazeta Shqiptare 21 prill 2008 fq.29

në bashkëpunim me Këshillin e Ministrave formëson politikat e zhvillimit. Për të analizuar ndikimin që kanë ndryshimet e 21 prillit 2008 mbi pushtetin e ekzekutivit dhe sidomos rolin e kryeministri vlen të krahasojmë nenin 104 të kushtetutes së vitit 1998 dhe si është miratuar ai nen në amendamentin kushtetues të vitit 2008.

Në kushtetutën e vitit 1998 neni 104 pika 1 dhe 2 parashikonte:

1. Në rast se mocioni i besimit i paraqitur nga kryeministri refuzohet nga shumica e të gjithë antarëve të kuvendit. Kuvendi, brenda 15 ditëve, zgjedh një kryeministër tjetër. Në këtë rast Presidenti emëron Kryeministrin e ri.

2. Kur kuvendi nuk arrin të zgjedhë Kryeministrin e ri, Presidenti i republikës shpërndan Kuvendin.²⁴

Ky nen u ndryshua si më poshtë:

1. Kryeministri ka të drejtë t'i paraqesë Kuvendit mocion besimi ndaj Këshillit të Ministrave. Në rast se mocioni i besimit votohet nga më pak se gjysma e të gjithë antarëve të Kuvendit; Kryeministri, brenda 48 orëve nga votimi i mocionit, i kërkon Presidentit të Republikës shpërndarjen e Kuvendit.

2. Presidenti shpërndan Kuvendin brenda 10 ditëve nga marrja e kërkesës. Kërkesa për mocion besimi nuk mund të paraqitet gjatë periudhës së shqyrtimit të mocionit të mosbesimit, sipas nenit 105.²⁵

Mekanizmi i “mocionit të besimit” shërben për të testuar besimin që gëzon kryeministri në parlament për reformat apo inisiativat që ai kërkon të realizojë por e formuluar në këtë mënyrë ky mekanizëm e humbet thelbin e tij duke lejuar hapësira për keqpërdorim nga ana e kryeministrit. Madje nëse thellohem në gjykimin tonë ky mekanizëm mund të përdoret nga kryeministri edhe si formë presioni ndaj shumicës së vet parlamentëre për të miratuar ato ligje që mund të hasin kundërshti nga grupe apo deputet të caktuar. Si pasojë institucioni i pavarur i parlamentin ‘varësohet’ nga ekzekutivi e më saktë nga kryeministri, pasi ai lejon manipulimin e deputetëve dhe rrjedhimisht të vullnetit të zgjedhësve. Pra kryeministrit ka të drejtë që për interesa të “veta” paska të “drejtë” që ta çojë vendin në zgjedhje të parakohëshme? Lind pyetja a kanë parashikuar në kushtetutë ndonjë mekanizëm tjetër që të shmangin keqpërdorimim nga ana e kryeministrit? A janë marr masa për ta vështirësuar “dashakeqësinë” e kryeministrit? Sipas Z. Kopliku me “mocionin e besimit”; kryeministri mund ta shpërndajë kuvendin kur ti teket, pa e ndaluar dot gjë. Me këtë ka në dorë një megadushk të tipit të ri: të modeloj Kuvendin e ri, sipas

24 Kushtetuta.1998. *Këtu fillon e ardhmja*, fq.36

25 Kushtetuta e Republikës së shqipërisë Maj 2009. Fq43-4

dëshirës së tij personalisht, e jo sipas vullnetit të lirë të zgjedhësve.²⁶

Nëse analizojmë nenin 105 i cili edhe ky ka pësuar ndryshime esenciale, bëhet e qart që edhe mekanizmi i mocionit të mosbesimit është në favor të kryeministrit. “Mocioni i mosbesimit” është termi që përdoret për të paraqitur rastin kur kërkohet shkarkimi i kryeministrit nga deputetë të kuvendit.

Kryeministri dhe puna e tij kontrollohet dhe mbikqyret nga parlamenti nëpërmjet mekanizmit të mocionit të besimit. Ky mekanizëm ruhet edhe me ndryshimet e reja veçse inisiatori dhe shpërndarësi nuk është më parlamenti por kryeministri. Përse u dashka që kryeministri në rast mosbesimi brenda 48 orëve nga votimi ti kërkojë Presidentit të Republikës të shpërndajë Kuvendin? A çenohet supermacia parlamentare në këtë rast? Parë me këtë riformulim të ri duket sikur kryeministri i ka të gjithë predispozitët që ta shpërndajë Kuvendin kur të dojë ai mjafton të përdori, manipulojë disa nga deputetët e tij që të mos e votojnë pasi opozitë ‘dihet’ që do të votoj kundra. Por ja si shprehen ndryshimet.

Në kushtetutën e vitit 1998 neni 105 pika 1 dhe 2 parashikonte:

1. Në rast se mocioni i mosbesimit i paraqitur nga një e pesta e deputetëve miratohet nga shumica e të gjithë antarëve të Kuvendit, Kuvendi, brenda 15 ditëve, zgjedh një kryeministër tjetër. Në këtë rast Presidenti emëron Kryeministrin e ri.

2. Kur Kuvendi nuk arrin të zgjedhë Kryeministrin e ri, Presidenti i Republikës shpërndan Kuvendin.²⁷

Ky nen u ndryshua në 21 prill 2008 si më poshtë:

1. Një e pesta e deputetëve ka të drejtë të paraqes për votim në Kuvend një mocion mosbesimi ndaj Kryeministrit në detyrë, duke propozuar një Kryeministër të ri.

2. Kuvendi mund të votojë një mocion mosbesimi ndaj Kryeministrit *vetëm duke zgjedhur me votat e më shumë se gjysmës së të gjithë antarëve të tij një Kryeministër të ri. (nënvizim i autores)*

Praktikisht nga sa më sipër edhe në këtë rast shkarkimi i kryeministrit bëhet i pamundur, sidomos kur paralelisht me mocionin kërkohet edhe votimi i kryeministrit të ri. Ky ndryshim ka përforcuar më tej pozitën kushtetuese të tij. Kryeministri që në rast të mosvotimit të mocionit të besimit t’i kërkojë

26 Kopliku, bashkim. Kryeministër me kuvendin në xhep, gazeta shqiptare e martë 20 maj 2008 fq.29

27 Po aty fq.44

Presidentit shpërndarjen e Kuvendit!! Ka ndryshuar balanca mes Kuvendit dhe Qeverisë. Me këtë ndryshim deputetët e Kuvendit duke mbështetur qeverinë bëhen më të varur ndaj vullnetit të saj. Pra shohim qartë se ndryshimet kushtetuese të 21 Prillit 2008, na e theksojnë epërsinë e pushtetit të ekzekutivit mbi pushtetet e tjera.

Në një artikull të botuar në gazetën shekulli të datës 2 maj 2008 Z. Braçe argumenton se:

“ Në rast se çdo lloj shumice, edhe ajo më fluide arrin të bëjë vota për të rrëzuar kryeministrin natyrisht që e ka të mundur të bëjë vota edhe të votoj Kryeministrin e ri! Këtu nuk ka asnjë cënim, gjithçka është krejt normale.”

Llogjika të çon në atë se citimi i lartëpërmëndur është thjesht demagogji politike për të argumentuar “kompromisin” e madh dhe se në këtë kompromis nuk ka asnjë gjë të gabuar e aq më tepër uzurpim apo fuqizim të njërit pushtet mbi tjetrin. Ndryshimet e reja janë qartësisht të lexueshme dhe në to transkriptohet fakti që heqje edhe në këtë rast bëhet e pamundur.²⁸ Rrezikshmëria e saj (e ndryshimeve kushtetuese) konsiston gjithashtu në instalimin e modelit të një shteti të koncentruar në qëndrën e pushtetit ekzekutiv, duke kontrolluar dhe nënshtruar pushtetet e tjera”.

Konkluzione:

Si përfundim mund të themi se klasa politike ka luajtur në shumë raste rol frenues në konsolidimin e pavarësisë së institucioneve. Një rëndësi të veçantë marrin ndryshimet kushtetuese të 21 prillit 2008. Këto ndryshime ndikuan në dis-ekuilibrin dhe mekanizmin e ndarjes së pushtetit. Nën këto ndryshime fuqizohet akoma edhe më shumë roli i kryeministrit. Pakësohen fuqitë politike të Presidentit të Republikës. Procedura e re e zgjedhjes i ka zbehur legjitimitetin institucionit të Presidentit. Presidenti në këto kushte mund të jetë cilido nga mazhoranca pasi ai tani zgjidhet me shumicë të thjesht dhe kjo shmanë domosdoshmërinë e opozitës. Përveç saj edhe institucionet që varen nga Presidenti me këtë situatë të re konstitucionale vihen në pozita jo të lehta. Opozitës nga këto ndryshime i ka humbur e drejta për të rrëzuar qeverinë me mekanizmin e moszgjedhjes së presidentit pas pesë raundesh votimesh (sipas kushtetutes se vitit 1998), gjë që në kushtet e demokracisë tonë nuk është shenjë e mirë. Përsa më sipër mund të themi se ndërhyrjet në Kushtetutë kanë

28 Meidani, Rexhep. 2009. *Kushtetuta: Bilanci dhe prespektiva*, Tiranë: Toena fq 48

cunguar pavarisinë e njësjerë institucionesh, mjafton të përmendim kufizimin e mandatit të Kryeprokurorit, kthimin e KQZ-së nga institucion kushtetues në institucion administrativ dhe shumë ndryshime të tjera që prekin institucionet e drejtësisë. Në rrugën e zhvillimit të shtetit dhe demokracisë, këto ndërhyrje në ndryshimin e ligjitthemelor të vendit nga ana e partive politike janë një hap mbrrapa përse i përketë forcimit dhe konsolidimit të institucioneve Shqiptare.

Bibliografia:

Kajsiu Blendi, *Demokratizim pa politikë: Baza konceptuale e qasjes ndërkombëtare në Shqipëri*, online: <http://revistapolis.com/polis/images/stories/Polis%204/Blendi%20Kajsiu.pdf>

Buqi, Ylli. 2010. *Tempulli i demokracisë*, Tiranë: Ombra GVG

Gazeta shekulli, 2 maj 2008

Gazeta Shqiptare, 17 prill 2008

Gazeta Shqiptare, 18 prill 2008

Kopliku, Bashkim. *Kryeministër me kuvendin në xhep*, gazeta shqiptare e martë 20 maj 2008

Krasniqi Afrim, *Fryma kushtetuese dhe zgjedhja e Presidentit*. Gazeta Shqiptare 21 prill 2008

Kushtetuta.1998. *Këtu fillon e ardhmja*,

Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë Maj 2009

Kushtetuta dhe material shpjeguese, dhjetor 1998, Tiranë, QAKAPP

Meidani, Rexhep. 2009. *Kushtetuta: Bilanci dhe prespektiva*, Tiranë: Toena

Pëllumbi, Servet. *Pluralizmi politik, përvojë dhe sfida*, Tiranë: Instituti i Sociologjisë

<http://.gazeta-shqip.com/politike#/politike/a01e69643a6ee3c3eebc517b43002c07.html>

<http://www.ama-neës.al/2011/10/fisher-bllokimi-i-integritimit-vjen-ngamungesa-e-kultures-politike/>

ASPEKTE TË GJEOPOLITIKËS EVROPIANE DHE PRANIMI I SHQIPËRISË NË LIDHJEN E KOMBEVE

Esilda LUKU

Universiteti Aleksandër Moisiu

ABSTRACT

This paper aims to analyze the diplomacy of the Great Powers of Europe and the policy of the Balkan neighbors towards the aspiration of the Albanian people to become a member of the League of Nations. As an idea promoted by President Wilson, it represented an international organization that would operate in conformity with the principle of nationality and the right of people to self-determination. Based on these high ideals, the Albanian government sent its delegation in the chair of Fan Noli. The lobbying campaign and the repeated requests of the Albanian representatives faced with the severe rejection of the northern and southern neighbors, respectively Yugoslavia and Greece, which were interested in further territorial fragmentation and the non-existence of the Albanian state.

Keywords: The European geopolitics, Albania, the Balkan countries, the League of Nations, the minorities' rights

Lidhja e Kombeve përfaqëson një organizatë ndërshtetërore, të themeluar si rrjedhojë e punimeve të Konferencës së Paqes së Parisit, më 1920, për të rrvijëzuar rendin e ri botëror të pasluftës. Ajo u ideua nga presidenti i SHBA-së, W. Wilson, me qëllimin për të ruajtur paqen botërore.¹ Sipas tij, zgjidhja e mosmarrëveshjeve duhej të realizohej nëpërmjet negociatave të palëve në konflikt dhe strategjisë së ndërmjetësimit. Në vizionin e diplomacisë amerikane,

1 Hans J. Morgenthau. *Politika ndërmjet kombeve: lufta për pushtet dhe paqe*. Tiranë: Instituti i Studimeve Ndërkombëtare, 2008, f. 347

kjo organizatë ndërkombëtare do të ofronte sigurinë kolektive kundrejt sistemit të vjetër të fuqive, parimit të ekulibrit të forcës, që kishte dështuar.² Po ashtu, Lidhja e Kombeve (LK) do të garantonte integritetin territorial dhe pavarësinë politike të shteteve anëtare.³

Mbështetur në misionin progresiv të kësaj organizate, “qeveria shqiptare e dalë nga Kongresi i Lushnjes shtroi si detyrën e saj parësore në fushën e politikës së jashtme dhe e përqendroi vëmendjen pikërisht tek ripohimi i vendimeve të 1913-ës mbi njohjen e pavarësisë së Shqipërisë. Për rrjedhojë, në vjeshtë të vitit 1920 ajo e zhvendosi qendrën e veprimtarisë së saj nga Konferenca e Paqes në Lidhjen e Kombeve, e cila u gjykua si selia më adapte për zgjidhjen e kësaj çështjeje. Nëse Konferenca e Paqes ishte një organ në rrethin e ngushtë të fuqive, jashtë çdo kontrolli të opinionit publik, Lidhja e Kombeve sillte një element të ri në arenën ndërkombëtare, ajo duhej t’i trajtonte problemet mbi bazën e publicitetit”.⁴

Për këtë arsye, më 12 tetor 1920, kryetari i delegacionit shqiptar në Konferencën e Paqes në Paris, Pandeli Evangjeli, i drejtoi një shkresë zyrtare Sekretariatit të Lidhjes së Kombeve, me qendër në Gjenevë. Në emër të qeverisë shprehej dëshira e popullit shqiptar për konsolidimin e paqes në Ballkan dhe kërkesa për pranimin e Shqipërisë si anëtare e Lidhjes.⁵ Kjo e fundit shtronte çështjen e statusit ndërkombëtar të Shqipërisë, të përcaktuar në artikullin e parë të Paktit të Lidhjes, në të cilin thuhej se “çdo shtet, domin ose koloni, që qeverisej lirisht mund të anëtarësohej në këtë organizatë, në qoftë se siguronte pëlqimin nga 2/3 e Asamblesë, me kusht që të jepte garanci për zbatimin e detyrimeve ndërkombëtare dhe respektimin e rregullores së Lidhjes, përsa i përket fuqisë dhe armatimeve ushtarake, detare e tokësore”.⁶

Pikërisht, në përputhje me art. 1 të Paktit, Sekretari i Përgjithshëm i Lidhjes së Kombeve, Sir Eric Drummond, në përgjigjen e tij të datës 20 tetor 1920, i kërkonte Tiranës zyrtare t’i dërgonte disa kopje të vërtetuara të dokumenteve: a) për shpalljen e pavarësisë së Shqipërisë dhe b) të deklaratave ku dëshmohej

2 Margaret Macmillan. *Paris 1919: gjashtë muaj që ndryshuan botën*. Tiranë: Plejad, 2006, f. 42

3 Arthur S. Link. *The Papers of Woodrow Wilson*, vol. 37. Princeton N.Y: Princeton University Press, 1966, f. 113

4 Arben Puto. *Historia diplomatike e çështjes shqiptare: 1878-1926*. Tiranë: Albin, 2003, f. 337

5 Arkivi i Ministrisë së Punëve të Jashtme (AMPJ), V. 1921, D. 54, Fl. 157 (*Memorandumi i Konferencës së Ambasadorëve, letra, telegrame urimi dhe korrespondenca përkatëse e Ministrisë së Punëve të Jashtme me përfaqësitë shqiptare jashtë mbi njohjen e Shqipërisë si shtet sovran dhe pranimin e saj në Lidhjen në Kombeve*)

6 Arkivi Qendror Shtetëror (AQSH), F. 26, D. 2, Fl. 12 (*Bllok mbajtur nga Hilë Mosi, delegat në Konferencën e Paqes në Paris*)

njohja de facto e de jure e qeverisë shqiptare nga qeveritë e vendeve të tjera,⁷ për t'i paraqitur përpara Asamblesë së Lidhjes, e cila do të shqyrtonte rastin e Shqipërisë.

Në këto rrethana, qeveria e Tiranës dërgoi një delegacion të posaçëm të kryesuar nga Fan Noli, që mbërriti në Gjenevë të Zvicrës më 12 nëntor 1920. Ai paraqiti disa ekstrakte nga aktet ndërkombëtare të 1913-1914-ës, si: Traktati i Londrës i 30 majit 1913, një përmbledhje të gjerë të vendimit të Konferencës së Ambasadorëve të 29 korrikut 1913 dhe Statusin Organik të Shqipërisë të prillit 1914.⁸ Përpos prezantimit të dokumenteve, në memorandumin drejtuar LK argumentohej se "traktatet dhe protokollat që vendosën sovranitetin e Shqipërisë dhe caktuan kufijtë e saj, nuk ishin denoncuar zyrtarisht nga asnjëra prej fuqive nënshkruese. Rrjedhimisht, ato vazhdonin të mbeteshin në fuqi nga pikëpamja e së drejtës ndërkombëtare. Për më tepër, qeveria shqiptare ishte njohur de jure më 1914 nga katër Fuqitë e Mëdha si dhe nga Rumania, Bullgaria, Serbia dhe Greqia, që dërguan në Durrës përfaqësues diplomatikë të akredituar rregullisht",⁹ ashtu sikundër veproi edhe Shqipëria në marrëdhëniet me jashtë.

Ndërsa, në lidhje me çështjen e njohjes së qeverisë shqiptare të pasluftës, në memorandum arsyetohej se kjo qeveri zotëronte të gjitha atributet për t'u konsideruar de jure dhe de facto qeveri e shtetit shqiptar sepse: së pari, ajo ishte formuar nga Asambleja Kombëtare, që shprehte sovranitetin popullor, dhe e shtrinte pushtetin e saj në pjesën më të madhe të territorit shqiptar të 1913-ës; së dyti, ishte konsoliduar pozita ndërkombëtare e qeverisë shqiptare. "Ajo kishte marrëdhënie miqësore me Italinë, që e kishte njohur de facto, duke dërguar në Tiranë një ministër fuqiplotë. Një *modus vivendi* ishte përfunduar midis qeverisë shqiptare e asaj greke, dhe me jugosllavët kishin filluar bisedimet për të rregulluar çështjen e kufirit mbi bazën e vendimit të Konferencës së Ambasadorëve në Londër të vitit 1913, të cilën Jugosllavia e pranonte në parim. Së këtejmi rridhte se Italia, Jugosllavia dhe Greqia e kishin njohur de facto qeverinë shqiptare të kohës, ndërsa pavarësia dhe sovraniteti i shtetit shqiptar ishin njohur de jure nga Fuqitë e Mëdha si dhe nga shtetet ballkanike që më 1914 (1913 - E.L)".¹⁰

7 Lush Culaj, "Shqipëria në mbrojtje të çështjes shqiptare në arenën ndërkombëtare 1920-1926", *Gjurmime albanologjike - seria e shkencave historike* 28-29, 1998-1999, Prishtinë, 2002, f. 150

8 A. Puto, *Historia diplomatike ...*, f. 339

9 Arben Puto. "Problemi i statusit të Shqipërisë në Lidhjen e Kombeve dhe në Konferencën e Ambasadorëve në vitet 1920-1921", *Studime historike*, nr. 3, Tiranë, 1965, Viti XIX, f. 5

10 AQSH, F. 251, V. 1920, D. 34, Fl. 176

Kërkesa për pranimin e Shqipërisë u diskutua në Komisionin e Pestë të Lidhjes së Kombeve, më 4 dhjetor 1920. Debati midis delegatëve të pranishëm u përqëndrua në tre çështje kryesore: 1) mos njohjen de jure dhe de facto të qeverisë shqiptare nga asnjë shtet i huaj; 2) mungesën e një marrëveshje që përcaktonte përfundimisht kufijtë e Shqipërisë dhe 3) pikëpamjet mbi qëndrueshmërinë dhe efektivitetin e qeverisë në pushtet.

Përfaqësuesi i Afrikës së Jugut, Lordi Robert Cecil, lexoi raportin e nënkomisionit që shqyrtoi kërkesën e anëtarësimit të Shqipërisë në këtë organizatë ndërkombëtare. Në të konstatohej se statusi ndërkombëtar i vendit buronte nga vendimet e Konferencës së Londrës dhe të Firences më 1913, kurse njohja de jure e Shqipërisë ishte siguruar qysh në kohën e qeverisë së Princ Wied-it. Përmendej çënimi i pavarësisë së shtetit shqiptar nga Traktati i Fshehtë të Londrës (1915), prej të cilit Italia kishte hequr dorë.¹¹ Nga ana tjetër, qeveria shqiptare rivendikonte kufijtë e përcaktuar në vitin 1913. Në jug grekët mbanin të okupuar një pjesë të rrethit të Korçës, ndonëse në bazë të një marrëveshjeje të lidhur në terren midis grekëve dhe shqiptarëve, problemi i pronësisë definitive mbetej të zgjidhej me bisedime të mëvonshme. Ndërsa traktati i kufijve i lidhur në Sevres, në 10 gusht 1920, parashikonte se kufiri jugor i Jugosllavisë do të caktohej më tej dhe në përmbajtjen e tij nuk bëhej fjalë fare për Shqipërinë. Rrjedhimisht, anëtarët e Lidhjes së Kombeve nënshkrues të këtij Traktati i konsideronin kufijtë e Shqipërisë të caktuar de facto, por subjekte për ndryshim nga vendimet e mëtejshme diplomatike.¹²

Përsa i përket performancës së qeverisë shqiptare, megjithëse cilësohej paksa rudimentare, u pohua ekzistenca e saj dhe ushtrimi i njëfarë autoriteti në të gjithë vendin. Ajo përfaqësonte, pa asnjë lloj dyshimi, një ndjenjë kombëtare shumë të thellë që nuk ndikohej nga ndryshimet fetare. Po ashtu vendi banohej nga një racë shqiptare me tipare të veçanta që fliste të njëjtën gjuhë shqipe.¹³ Lordi Robert Cecil e përfundoi raportin duke përkrahur pranimin e Shqipërisë në Lidhje, tezë që u mbështet edhe nga delegati i Kanadasë, Newton W. Rowell. Ai arsyetoi se kufijtë që zotëronte vendi ishin të vendosura nga një traktat ndërkombëtar, për pasojë as Traktati i Fshehtë i Londrës dhe as pushtimi i tokës shqiptare nuk mundën t'a shtypnin qenien e shtetit të pavarur.¹⁴

11 AQSH, F. 26, D. 2, Fl. 28

12 AQSH, F. 251, V. 1921, D. 54, Fl. 5 (*League of Nations, Admission of new members to the League of Nations, Albania, Report presented by Committee V to the Assembly*)

13 Arben Puto. *Çështja shqiptare në aktet ndërkombëtare pas Luftës I Botërore*, vëll. 3 (1919-1926). Tiranë: Albin, 2001, f. 277-278

14 AQSH, F. 26, D. 2, Fl. 31

Ndryshe nga sa pritej, përfaqësuesi italian, z. Pagliano, paraqiti në Komision argumenta juridike në disfavor të kandidaturës shqiptare.¹⁵ Ai deklaroi se Italia nuk e kishte njohur de jure apo de facto qeverinë e Tiranës, duke shtuar se “Mbretëria italiane përfaqësohej në Shqipëri nga agjentë që mbanin me autoritetet shqiptare në pushtet, marrëdhënie de facto, me qëllim që të rregullonin çështjet e dala nga okupacioni ushtarak i Shqipërisë nga Italia gjatë luftës dhe armëpushimit. Kapiten Castoldi, që ndodhej në Durrës, kishte titullin e Ministrit Fuqiplotë, por ai nuk ishte dërguar me këtë titull në Shqipëri; në të vërtetë ai nuk kishte letra kredenciale dhe nuk ishte i akredituar pranë qeverisë shqiptare. Qeveria italiane s’kishte konsuj në Shqipëri dhe agjentët që ishin ngarkuar me interesat italiane në Shkodër dhe Vlorë nuk kishin marrë ekzekuturën. Marrëveshjet e Tiranës u lidhën me qeverinë de facto vetëm për të rregulluar çështjet e ngritura nga riatdhesimi i trupave italianë të Vlorës. Pra, qeveria italiane nuk e njohte qeverinë shqiptare as de jure as de facto”.¹⁶ Ky qëndrim i fqinjit të përtej Adriatikut argumentohej me faktin se Roma donte ta përdorte votën e saj për të ushtruar tryzni mbi qeverinë e Tiranës, që t’i shkëpuste kësaj koncesionet që dëshironte. Për më tepër, Italia synonte që fuqitë t’i njihnin asaj një pozitë të veçantë në Shqipëri përpara se kjo të pranohej në Lidhje.¹⁷

Ndërsa delegati francez, Rene Viviani, e konsideronte të përshpejtuar një vendim të Lidhjes së Kombeve, përpara se Fuqitë e Mëdha të vendosnin për statusin e Shqipërisë. Diplomacia franceze donte ta dobësonte faktorin shqiptar në Ballkan, duke e copëtuar e shpërndarë në Monarkitë fqinje, si Jugosllavia, Mali i Zi dhe Greqia, të cilat Franca i konsideronte dhe i klasifikonte si faktorë dhe zona anti-germane.¹⁸ Pra, për diplomacinë franceze Shqipëria duhej të paguante, natyrisht në miniaturë fatura, të ngjashme me ato të Gjermanisë. Praktikisht, veprimi i përfaqësuesit francez e shtyu shqyrtimin e kërkesës së delegacionit shqiptar për pranimin e Shqipërisë si anëtare e Lidhjes së Kombeve, por nuk e pengoi dot”.¹⁹

Politikën e qarqeve zyrtare të Francës e kundërshtoi kryedelegati Fan Noli, i cili i drejtoi një përmendore proteste Kryetarit të Asamblesë së Lidhjes së Kombeve dhe një kopje të saj të gjithë delegacioneve pjesëmarrëse, ku

15 AQSH, F. 34, V. 1920, D. 35, Fl. 235

16 AMPJ, V. 1921, D. 54, Fl. 6

17 Akademia e Shkencave e Shqipërisë. *Historia e popullit shqiptar, vëll. 3*. Tiranë: Toena, 2007, f. 171

18 Lisen Bashkurti. *Shqiptarët në rrjedhat e diplomacisë: nga “universalizmi” tek “lufta e ftohtë”*. Tiranë: Geer, 2003, f. 185-186

19 Lisen Bashkurti. *Diplomacia shqiptare, vëll 1*. Tiranë: Geer, 2005, f. 251-252

hidhte poshtë propozimin e Viviani-t me arsyet e mëposhtme: “1. Statusi ndërkombëtar i Shqipërisë mbetet gjithmonë ai, që ishte caktuar më 1913 e 1914 prej Francës, Anglisë, Italisë, Gjermanisë, Austrisë e Rusisë, të cilën e njohën dhe siguruan regjimin dhe pavarësinë e Shqipërisë dhe caktuan kufijtë e saj. 2. Shqipëria e kishte të shpallur pavarësinë saj në fillim të luftës, prandaj, Këshilli i Lartë dhe aleatët nuk kanë asnjë të drejtë të logjikshme t’i vendosin me pahir Shqipërisë kushte, sikur të ishte një shtet i mundur. Këshilli i Lartë nuk mund t’ia ndryshojë statusin e saj ndërkombëtar, veçse me pranimin e saj e vetëm në emër të një fuqije madhore”.²⁰

Falë elokuencës dhe forcës së argumentit të kryetarit të delegacionit shqiptar, F. Nolit, dhe mbështetjes së pakursyer të miqve, kërkesa për anëtarësimin e Shqipërisë u ridiskutua në seancën e 28-të plenare të Asamblesë së Lidhjes së Kombeve, më 17 dhjetor 1920. Sërish vendet fqinje, si Greqia dhe Jugosllavia kundërshtuan fuqishëm pranimin e Shqipërisë në këtë organizatë ndërkombëtare. Qëndrimin e tyre e përkrahu përfaqësuesi francez, Rene Viviani, i cili i kërkoi Asamblesë të mos merrte vendim për Shqipërinë, që mund të bindte në kundërshtim me vullnetin e Fuqive të Mëdha, duke insistuar se “shteti shqiptar i sapo formuar, duhej të kalonte një periudhë prove përpara se të pranohej në Lidhje”.²¹ Argumentet kundër anëtarësimit të Shqipërisë përmbledheshin: “së pari, Shqipëria nuk ishte një shtet i krishterë; së dyti, derisa të vendoseshin kufijtë dhe të sigurohej stabiliteti, pranimi i saj do të ishte i parakohshëm; dhe, së treti, qeveria që në atë kohë ishte në detyrë nuk ishte njohur nga asnjë fuqi”.²²

Rrjedha e debatit në Asamble ndryshoi përfundimisht në favor të kandidaturës shqiptare me tezën e artikulluar nga delegati i Afrikës së Jugut, Lordi R. Cecil. 1. Ai arsyetoi se Shqipëria nuk e kishte humbur kurrë pozitën e saj si shtet dhe se, nga pikëpamja ligjore dhe juridike, askush s’kishte ndonjë bazë dhe nuk ishte i autorizuar të kundërshtonte ose të vinte në dyshim situatën e saj të përcaktuar qartë si shtet evropian. Shqipëria kërkonte të pranohej në Lidhjen e Kombeve, territori i saj ndodhej në një pjesë të botës që ishte një valë trazirash për Evropën. Në këto rrethana, asgjë nuk kishte më tepër rëndësi për paqen evropiane se sa një rregullim i çështjes së Ballkanit.²³ 2. Për avokatin e Shqipërisë, R. Cecil, mazhoranca me përkatësi islame e popullsisë së vendit duhej respektuar në përputhje me detyrimet e drejtësisë ndërkombëtare,

20 AQSH, F. 26, D. 2, Fl. 21

21 Arkivi i Institutit të Historisë, Tiranë (AIH), A.V.79, Fl. 20

22 Joseph Swire. *Shqipëria – ngritja e një monarkie*. Tiranë: Dituria, 2005, f. 273

23 A. Puto. *Çështja shqiptare ...*, f. 283

që diktonin veprim uniform për të gjitha shtetet, qofshin të krishtera apo myslimane. Tezën fetare e mbështeti edhe Ali Imam, përfaqësuesi i Indisë (pjesë e Perandorisë britanike), i cili theksoi se pranimi i Shqipërisë në gjirin e Lidhjes do të dëshmonte ekzistencën e një vendi, ku kombësia përbënte një faktor më të rëndësishëm se sa mosmarrëveshjet dhe grindjet midis partive dhe sekteve. Shqipëria e krishterë dhe muhamendane përfaqësonte një shembull të rrallë të bashkimit të Kryqit dhe Gjysmëhënës, që duhej të siguronte konsensusin më të madh të pjesëmarrësve në Asamble.²⁴ 3. Delegati Robert Cecil evidentoi edhe forcën dhe karakterin e flaktë të patriotizmit të shqiptarëve, të cilët dëshironin me gjithë shpirt dhe kishin luftuar vazhdimisht për të fituar një ekzistencë kombëtare. Sipas tij, kjo organizatë botërore duhej të bazohej në faktet e mëdha të natyrës njerëzore dhe në aspiratat e larta të kombeve. Pikërisht në emër të parimit të kombësisë dhe të lirisë kombëtare, ai i bënte thirrje Asamblesë t'i jepte të drejtën popullit shqiptar.²⁵

Pikëpamjen e Lordit Cecil e elaboroi më tej përfaqësuesi i Kanadasë, N. W. Rowell, bazuar në nenin 10 të Paktit të Lidhjes. Meqënëse Shqipëria rrethohej nga shtete të gjitha anëtare në Lidhjen e Kombeve, pranimi i saj kushtëzonte ruajtjen e integritetit territorial kundër një agresioni të jashtëm, çka do të shmange një konflikt të mundshëm midis Shqipërisë dhe shteteve në kufi me të. Për rrjedhojë, konstatonte delegati i Britanisë së Madhe, Herbert Fischer,²⁶ anëtarësimi i Shqipërisë në këtë organizatë ndërkombëtare do të përbënte një hap real për vendosjen e rendit dhe të paqes në Ballkan. Argumente që u përkrahën së fundmi edhe nga francezi Rene Vivian dhe italianin Schanzer. Kështu, punimet e seancës së 17 dhjetorit 1920 konkluduan me miratimin unanim me 35 vota pro* dhe asnjë kundër, për pranimin e Shqipërisë si anëtare të 43-të të Lidhjes së Kombeve".²⁷

Kjo fitore diplomatike u përshëndet në Asamble, më 18 dhjetor 1920, nga kryedelegati shqiptar Fan Noli, që i shprehu falenderime të singërta në mënyrë të veçantë Lordit Robert Cecil, emri i të cilit do të mbetej i paharruar në zemrat

24 A. Puto, *Historia diplomatike ...*, f. 345

25 A. Puto. *Çështja shqiptare ...*, f. 284

26 * Shtetet që votuan pro: Afrika e Jugut, Australia, Belgjika, Bolivia, Brazili, Perandoria britanike, Kanadaja, Kili, Kina, Kolumbia, Kuba, Danimarka, Spanja, Franca, Greqia, Guatemala, Haiti, India, Italia, Japonia, Liberia, Nikaragua, Norvegjia, Zelanda e Re, Panamaja, Paraguaj, Holanda, Peruja, Portugalia, Rumania, Salvadori, Shteti Serbo-Kroato-Sllloven, Siami, Çekosllovakia. Abstenime dhe të munguar: Argjentina, Honduras, Persia, Polonia, Suedia, Uruguaj, Venezuela. AIH, A.V.57, Fl. 25

27 Hamdi Karazi. "Pranimi i Shqipërisë në Lidhjen e Kombeve", *Bashkimi i kombit*, V. II, nr. 92, Tiranë, E premtë, 21 prill 1944, f. 1

e të gjithë shqiptarëve; të nderuarit z. Rowell, që mbështeti me elokuencë dhe argumente çështjen shqiptare; si dhe delegatët e tjerë të vendeve miq, të cilët punuan me durim për të përgatitur këtë fitore.²⁸

Pranimi i Shqipërisë në LK ishte rrjedhojë e rolit deciziv në Asamble të përfaqësuesve të Perandorisë britanike, e cila shfaqte interes për koncesionet e resurseve të nëntokës shqiptare. Qeveria e Londrës i propozoi Tiranës zyrtarë t'i garantonte shoqërisë Anglo-Persian të drejtën ekskluzive për të kërkuar dhe shfrytëzuar vajgurin në Shqipëri në këmbim të anëtarësimit në këtë organizatë ndërkombëtare.²⁹ Përpos mbështetjes së botës anglo-saksone, në favor të shtetit shqiptar lobuan edhe miqtë e tij, si francezi Justin Godart, i cili apeloi pranë delegacioneve pjesëmarrëse në Gjenevë se "i përkiste Shqipërisë t'i akuzonte FM për shtypjen, copëtimin dhe mosmarrëveshjet për tokat e kufijve të saj. Prandaj, përpara Kombeve të Mëdha shtrohej një punë e ndershme për të mos cënuar emrin e tyre. Moralisht ato i detyroheshin Shqipërisë".³⁰

Anëtarësimi i vendit në Lidhjen e Kombeve kishte rëndësi të madhe për të ardhmen politike. Së pari, u ripohua njohja ndërkombëtare e Shqipërisë, si shtet i pavarur dhe sovran³¹; së dyti, pranimi i saj përbënte një akt njohjeje kolektive të qeverisë në pushtet, që mundësonte vendosjen e marrëdhënieve diplomatike me shtetet e botës së qytetëruar dhe, së treti, i hapej rrugë shqyrtimit të çështjeve të pazgjidhura në raport me fqinjët.

Një ndër to ishte nënshkrimi i marrëveshjes për respektimin e të drejtave të pakicave. Vetëm dy ditë para pranimi të Shqipërisë në Lidhjen e Kombeve, Asambleja me dëshirën për të siguruar të drejtat e minoriteteve në ato vende që kërkonin të bënin pjesë në këtë organizatë ndërkombëtare, siç ishin Shqipëria, shtetet e Kaukazit e të detit Balltik, i ftoi ato të binin dakord me Këshillin mbi mënyrën e zbatimit të parimeve të shkruara në traktatet e minoriteteve. Edhe pse ky vendim nuk përbënte një kusht pranimi, Shqipëria e aprovoi pa asnjë kundërshtim dhe me anën e një "Deklarate" u zotua për t'u dhënë pakicave që jetonin në vendin tonë të gjitha të drejtat që Lidhja e Kombeve i konsideronte të arsyeshme.³²

Konkretisht, deklarata për mbrojtjen e minoriteteve u garantonte pakicave etnike, fetare apo gjuhësore të gjitha kategoritë e të drejtave civile, politike e

28 AQSH, F. 26, D. 2, Fl. 50

29 ASHSH, *Historia e popullit ...*, vëll. 3, f. 171

30 Justin Godart. *Ditarët shqiptarë*. Tiranë: Dituria, 2008, f. 236

31 AIH, A.V.95, Fl. 9

32 Dhimitër Berati. *Shënime historike: mbi marrëdhëniet e Shqipërisë me Lidhjen e Kombeve*. Tiranë: "Husi Borshi", 2007, f. 34

sociale. Në art. 1 të saj sanksionohej se nenet e deklaratës kishin vlerën e ligjeve themelore në shtetin shqiptar dhe se asnjë ligj, rregullore dhe vepër zyrtare nuk duhej të ishte në kundërshtim me to. Art. 2 - Të gjithë rezidentëve në Shqipëri u garantohej mbrojtja e jetës dhe e lirisë, pa dallim vendlindje, kombësie, gjuhe, race e feje. Ata gëzonin të drejtën të ushtronin lirisht fenë dhe besimin e tyre derisa të mos prishnin qetësinë publike dhe cënonin zakonet e vendit. Secili kishte të drejtë të ndërronte fenë. Do të merreshin masat e duhura për muhamendanët, me qëllim rregullimin e çështjeve të së drejtave të fëmijve dhe të statutit personal, në përputhje me zakonet muhamedane. Art. 3 - Të gjithë të lindurit në Shqipëri përpara luftës, gratë e tyre dhe bijtë e vegjël nën moshën 18 vjeç, në qoftë se dëshironin, kishin të drejtë të bëheshin qytetarë shqiptarë brenda dy vjetëve nga data e kësaj deklarate (2 tetor 1921). Quheshin nënshtetas grekë, vet-vetiu dhe pa asnjë formalitet, nënshtetasit shqiptarë, të cilët në datën e hyrjes në fuqi të traktatit midis Fuqive të Mëdha dhe Greqisë, të nënshkruar në Sevër më 10 gusht 1920, banonin në viset që iu dhanë shtetit grek. Megjithatë ata gëzonin të drejtën të zgjidhnin nënshtetësinë shqiptare, siç tregohet në art. 3 të traktatit të Sevërës, pa u përballur me asnjë pengesë. Kjo e drejtë zgjedhjeje e nënshtetësisë duhej të bëhej brenda një viti që nga data e vënies në veprim të këtij traktati (de Sèvre). Shqipëria ishte e gatshme të merrte në konsideratë udhëzimet e Këshillit të Lidhjes së Kombeve mbi emigracionin e të dy palëve dhe me vullnetin e minoriteteve etnike. Art. 4 - Të gjithë nënshtetasit shqiptarë ishin të barabartë para ligjit dhe gëzonin të gjitha të drejtat civile e politike pa dallim race, gjuhe e feje. Në Shqipëri do të zbatohet një sistem zgjedhjeje duke marrë parasysh të drejtat e minoriteteve të racës, fesë dhe të gjuhës. Ndryshimi i fesë, i besimit dhe i ushtrimit të saj nuk do të penalizonte asnjë nënshtetas shqiptarë përse i përket përfitimeve nga të drejtat civile e politike të tij e veçanërisht për pranimin e tij në shërbim të shtetit, në nëpunësira, në nderime dhe në ushtrim të mjeshtërive të ndryshme të industrisë. Nënshtetasit shqiptarë përdorin lirisht gjuhën e tyre në marrëdhënie private, tregtare, në çështje fetare, në shtyp, botime të çdo lloji etj. Megjithëse qeveria shqiptare kishte një gjuhë zyrtare, ajo u garantonte nënshtetasve të saj të përdornin gjuhën e tyre të folur dhe të shkruar përpara gjyqeve. Art. 5 - Nënshtetasi shqiptar që i përkiste minoritetit të fesë, të racës apo të gjuhës, gëzonte të gjitha të drejtat që kishin nënshtetasit shqiptarë. Ata kishin të drejtë të mbanin, të drejtonin e të kontrollonin, me të hollat e tyre, apo të krijonin në të ardhmen, shoqëri mirëbërëse, fetare a sociale, shkolla e të tjera ndërtesa mirërritjeje, duke patur të drejtën të përdornin lirisht gjuhën e vet e duke vepruar lirisht me fenë e tyre. Art. 6 - Sa për çështjen e mësimin në qytetet e krahinat ku banonin mjaftueshëm

nënshtetas shqiptarë që nuk flisnin gjuhën zyrtare, qeveria shqiptare do t'u akordonte lehtësira të posaçme për t'u siguruar fëmijve të tyre mësimin në gjuhën amtare në shkollat fillore. Kjo nuk e pengonte aspak qeverinë shqiptare të vinte të detyrueshëm mësimin e gjuhës shqipe në këto shkolla. Në qytetet e në krahinat ku ndodhej një numër i mjaftueshëm nënshtetasish shqiptarë prej minoriteteve të racës, fesë a gjuhës, u sigurohej një pjesë e drejtë e shumave nga ndarja e fondeve publike të buxhetit të Shtetit, Katunderive a të tjerave për qëllim mirërritjeje, feje e mirëbërjeje. Art. 7 - Artikujt e lart-shënuar të kësaj deklarate hynin në fuqi për minoritetet e racës, fesë a gjuhës; përbënin detyra interesi ndërkombëtar dhe viheshin nën sigurimin e Lidhjes së Kombeve.³³

Nënshkrimi i deklaratës për mbrojtjen e pakicave nga delegati F. Noli, më 2 tetor 1921, ndikoi pozitivisht në përmirësimin e imazhit të Shqipërisë në arenën ndërkombëtare. Njëkohësisht, ky veprim i hapte rrugë qeverisë shqiptare t'i kërkonte Këshillit të Lidhjes së Kombeve që edhe Greqia e Jugosllavia t'i garantonin të njëjtat të drejta shqiptarëve që banonin në territoret e tyre.

Konfliktet fqinjësore për çështjen e pakicave buronin nga vendimet e padrejta të Fuqive të Mëdha në Konferencën e Londrës të 1913-ës, që lanë jashtë kufijve të Shqipërisë politike gjysmën e territorit dhe të popullit shqiptar. Por, Athina dhe Beogradi vijonin përpjekjet për copëtimin e mëtejshëm tokësor të vendit, fakt që detyroi qeverinë shqiptare t'i kërkonte Këshillit të Lidhjes të ndërhynte për tërheqjen e trupave jugosllave nga pjesa veriore dhe për largimin forcave greke nga 26 fshatrat në lindje të rrethit të Korçës. Tirana zyrtare e mbështeti kërkesën e saj në nenin 15 të Paktit të Lidhjes, si më poshtë: "Në qoftë se ndodhte një mosmarrëveshje midis anëtarëve të organizatës dhe nëse ajo nuk i nënshtrohej arbitrazhit sipas nenit 13, anëtarët e Lidhjes binin dakord që ta shtronin atë përpara Këshillit. Në këtë rast mjaftonte që njeri prej tyre të vinte në dijeni për këtë mosmarrëveshje Sekretarin e Përgjithshëm, dhe ky merrte të gjitha masat e nevojshme për një hetim dhe shqyrtim të plotë".³⁴

Çështja shqiptare u diskutua në mbledhjen me dyer të hapura të Këshillit, më 25 qershor 1921, në të cilën ipeshkvi ortodoks, Imzot Noli, pohoi dëshirën e zjarrtë për vendosjen e paqes në Ballkan. Me qëllim krijimin e marrëdhënieve fqinjësore e të mira dhe arritjen e paqes, ai i bënte thirrje nëpërmjet LK ndjenjës së detyrës dhe barazisë së fqinjëve, si dhe dëshirës së tyre për të vendosur një paqe të sqartë në Gadishull, gjë që ishte e nevojshme për Evropën. Memorandumi shqiptar, i paraqitur prej delegatit Noli, kishte në themel kërkesën për sigurimin e kufijve të përcaktuar në Konferencën e Londrës dhe

33 AMPJ, V. 1921, D. 87, Fl. 178

34 A. Puto. *Çështja shqiptare ...*, f. 297

në Protokollin e Firences, të vitit 1913. Kjo kërkesë legjitimohej me faktin se vendimet e marra në ato Konferenca nuk ishin abroguar. Ndërsa, memorandum i grek, në dallim nga ai shqiptar, vinte në diskutim vlefshmërinë ndërkombëtare të këtyre marrëveshjeve. Për përfaqësuesin grek, Protokollin e Firences me të vërtetë shënoi kufijtë e Shqipërisë, por ato mbetën në hartë, pa u përcaktuar në terren. Këto marrëveshje nuk njiheshin prej tij si efektive për dy arsye. Së pari, në përmbajtjen e Traktatit të Fshehtë të Londrës të 1915 ishin ngritur kushte, të cilat de facto e kishin bërë të pavlefshme Marrëveshjen e Londrës të vitit 1913. Së dyti, asnjëherë e Shqipërisë ishte dhunuar pas pjesëmarrjes së saj në L.I.B.³⁵

Argumentet e mësipërme u hodhën poshtë nga kryedelegati Noli. Ai theksoi se marrëveshjet e 1913-ës mbeteshin në fuqi përderisa, nga pikëpamja ligjore, Traktati i Fshehtë i Londrës (1915) nuk kishte asnjë vlerë ndërkombëtare sepse nuk ishte botuar nga palët nënshkruese. Për më tepër, ai u anulua nga marrëveshjet e mëvonshme, si: Traktati i Rapallos dhe Protokollin e Tiranës. Në këtë fundit, sanksionohej heqja dorë e Italisë nga sovraniteti mbi Vlorën dhe e drejta e mandatit në shtetin shqiptar. Përsa i takon neutralitetin të Shqipërisë, të garantuar nga Fuqitë e Mëdha, që u shkel gjoja me hyrjen në luftë, më 1914, të Esad Pashës, Noli arsyetoi se po të ishte me të vërtetë kryetar i shtetit, E. Pasha, dhe të radhitej në luftë përkrah aleatëve, atëherë detyrimisht ai duhej të konsiderohej si aleat. Por si ishte e mundur që Konferenca e Paqes të ëndërronte për copëtimin e një vendi aleat? Kjo tregonte se Shqipëria kishte qëndruar asnjëherë në kohën e luftës dhe nuk mund të pranonte që Konferenca e Ambasadorëve të caktonte përsëri kufijtë e saj, të vendosur në Londër, më 1913, përpara se të fillonte L.I.B. Pasi qëllimi i Konferencës së Ambasadorëve ishte trajtimi i çështjeve ndërmjet fituesve dhe të mundurve, d.m.th. lidhja e traktateve të paqes. Po ashtu, qeveria shqiptare mendonte se trashëgimtarja e koncertit evropian ishte Lidhja e Kombeve, dhe jo Konferenca e Ambasadorëve. Nga ky shkak çështja e Shqipërisë duhej të bisedohej dhe të vendosej prej Lidhjes së Kombeve. Nga ana tjetër, Konferenca e Ambasadorëve merrte për parim pikëpamje politike të pathemelta, ndryshe nga synimi kryesor i Lidhjes për ruajtjen e paqes dhe sheshimin e mosmarrëveshjeve midis anëtarëve të saj.³⁶

Pavarësisht qëndrimit të faktorit shqiptar, po në mbledhjen e datës 25 qershor 1921,³⁷ Këshilli i LK miratoi një rezolutë, që ia delegonte Konferencës së

35 Ledia Dushku. "Debatet shqiptaro-greke dhe Lidhja e Kombeve (1920-1922)", *Studime historike*, nr.3-4, 2006, f. 71

36 "Çashtja e Shqypnis përpara Këshillit të Lidhjes së Kombeve", *Dielli*, Boston Mass., E shtunë, 27 gusht 1921, f. 2

37 AIH, A.V.129, Fl. 15

Ambasadorëve kompetencën e zgjidhjes së problemit të kufijve të Shqipërisë. Ai e konsideronte të paarsyeshme shqyrtimin njëkohësisht të së njëjtës çështje nga dy forumet ndërkombëtare, por nuk përjashtonte ndjekjen e kujdesshme të punimeve dhe ndikimin e Këshillit të Lidhjes në mbrojtje të popullit dhe të kombit shqiptar.

Ndërsa, në seancën e datës 2 shtator 1921, delegati Jovanovitch protestoi në Këshill kundër akuzave të qeverisë shqiptare që trupat jugosllavë kishin kaluar kufijtë, e përcaktuar më 1913, dhe sulmuan Shqipërinë. Sipas informatave të siguruara nga Republika e Mirditës kishte dy qeveri në Shqipëri, qeveria e Tiranës dhe qeveria e Mirditës. Kjo e fundit e akuzonte qeverinë e Tiranës se kishte ndihmuar turqit e rinj dhe bolshevikët të luftonin me popullsinë e krishterë. Lidhja e Kombeve, me pranimin e Shqipërisë si anëtare, kishte njohur që në Tiranë ekzistonte një qeveri de facto, por kjo qeveri nuk u njoh asnjëherë nga ndonjë Fuqi. Ai e konsideronte të nevojshme që Këshilli të dërgonte një Komision hetimor në Shqipëri, në mënyrë që të gjente se cila qeveri përfaqësonte vendin.³⁸ Pikëpamjen e Jovanovitch-it e kundërshtoi me argumente bindëse Mehmet Konica, i cili theksoi se Shqipëria kishte një qeveri të përgjithshme, të njohur prej të gjithë popullit shqiptar, të përkrahur prej parlamentit dhe me qendër në mes të Shqipërisë, në vend që qeveria e Republikës së vetëshpallur të Mirditës përbëhej vetëm nga Marka Gjoni dhe e kishte qendrën në Prizren, në tokë jugosllave. Tezën e Konicës e përforcoi delegati italian, markezi Imperiali, i cili deklaroi se Shqipëria përfaqësohej ligjërisht në Lidhjen e Kombeve nga qeveria e Tiranës, me të cilën Italia kishte lidhur marrëveshjen e 20 gushtit 1920.³⁹

Për të zgjidhur mosmarrëveshjet ndërmjet pjesëmarrësve, Këshilli ngarkoi Lordin britanik H. Fischer të përgatiste një raport mbi ngjarjet në Shqipëri. Ai konstatoi se ekzistonte një plan jugosllav për ta shkëputur Shqipërinë e veriut nga qeveria e Tiranës, duke inkurajuar disa krerë të Mirditës të rebeloheshin dhe të shpallnin Republikën e Pavarur të Mirditës. Së dyti, Lordi Fischer provonte se sulmi kundër tokës shqiptare të lirë kishte filluar prej zonës së okupuar prej trupave jugosllavë dhe armët e përdorura nga kryengritësit mirditas ishin me origjinë jugosllave. Së treti, bazuar në informatat e besueshme të qeverisë britanike nuk kishte dyshim se shumica e popullit shqiptar, përfshirë edhe të krishterët e krahinave të veriut, ishin për një Shqipëri të bashkuar. Nacionalizmi shqiptar paraqitej më i fortë se ndryshimet fetare. Kështu që orvajtjet për të

38 AQSH, F. 14, V. 1921, D. 209, Fl. 102

39 AMPJ, V. 1921, D. 44, Fl. 232-233

krijuar Republikën e Mirditës nuk ishin gjë tjetër veçse një sebep për t'i shërbyer qëllimeve që nuk shfaqeshin hapur.⁴⁰

Përpos konfliktit shqiptaro-jugosllav, vazhdonin marrëdhëniet e tensionuara politike me qeverinë greke për çështje të fesë dhe arsimit të minoritetit grek në Shqipëri. Athina, e zemëruar për dëbimin e dheshpotit Jakob nga Korça, dhe vënies së gjuhës shqipe në kishë e në shkollë, protestoi pranë LK si gjoja kundër një padrejtësie që bënte qeveria shqiptare, duke shkelur të drejtat e pakicës greke. Nga ana tjetër, qeveria e Tiranës përgjigjej se nuk bëhej fjalë për persekutimin as për padrejtësi kundër kurrkujt, vetëm se dheshpoti Jakob i Durrësit që ishte vendosur vetë në famullij të Korçës, merrej jo me punë fetare por me intriga politike.⁴¹ Ai bënte të të krishterët e Korçës një propagandë të pa pushuar kundër shtetit shqiptar dhe për të mirën e Greqisë.

Po ashtu, Vassilis Dendramis, në notën nr. 1865 dërguar Sekretarit të Përgjithshëm të Lidhjes së Kombeve, Eric Drummond-it, protestonte kundër politikës së qeverisë shqiptare në lidhje me veprimtarinë e shkollave greke në Himarë, si: ndalimi i mësimin të greqishtes në tri klasat e para të shkollës fillore, përfshirja e mësimin të gjuhës shqipe dhe administrimi prej institucioneve shqiptare i shkollave greke. Këto masa dëshmonin përpjekjet për të "shqiptarizuar" popullsinë greke të Himarës, në shkelje të sistemit të vendosur me kohë në Epirin e Veriut dhe të privilegjeve të fituara nga himariotët prej kohëve të hershme dhe në bazë të art. 5 të Deklaratës së nënshkruar më 2 tetor 1921 nga Shkëlqesia e Tij, F. Noli, delegati shqiptar. Në Epirin e Veriut, mësimet në shkollat e komunitetit ortodoks zhvilloheshin në greqisht dhe art. 5 i sapo përmendur i jepte minoriteteve të racës, fesë dhe gjuhës të drejtën të mbanin, drejtonin e kontrollonin shkollat e tyre, dhe të përdornin në mënyrë të pakufizuar gjuhën e të ushtronin lirisht besimin e tyre. Dendramis kërkonte që protesta t'ju njoftohej anëtarëve të Këshillit të Lidhjes dhe t'i sigurohej publiciteti i nevojshëm.⁴²

Në kushtet e cënimit të sovranitetit dhe integritetit territorial nga shtetet fqinjë, sidomos nga Jugosllavia, dhe imazhit të lëkundër ndërkombëtar të Shqipërisë, kryetari i Këshillit të LK, më 19 nëntor 1921, lexoi projekt-rezolutën e mëposhtme: Duke patur parasysh se Konferenca e Ambasadorëve vendosi, më 9 nëntor 1921, që ishte e nevojshme të konfirmohej me disa ndryshime

40 Tajar Zavalani. *Histori e Shqipnis*. Tiranë: Phoenix & Shtëpia e Librit, 1998, f. 265

41 Dhimitër Berati. *Qëllimet dhe organizimi i Lidhjes së Kombeve*. Tiranë: "Mbrothësia" Kristo P. Luarasi, 1931, f. 19

42 AMPJ, V. 1921, D. 87, Fl. 7

vija e kufijve të Shqipërisë, e caktuar më 1913 nga Konferenca e Londrës; për rrjedhojë, kufijtë e Shqipërisë ishin të fiksuara dhe duhej të respektoheshin në përputhje me garancitë që u sigurohen anëtarëve të Lidhjes së Kombeve nga Konventa; ...Këshilli mori shënim sigurimet e dhëna nga përfaqësuesit e të dy shteteve se ato synonin të jetonin si fqinjë, duke mbajtur marrëdhënie të mira me njeri-tjetrin, që nënkuptonte se asnjëri nuk do të ndërmernte, drejtpërdrejt ose tërthorazi, ndonjë veprim për të provokuar ose mbështetur ndonjë lëvizje që mund të shqetësonte paqen e brendshme të fqinjit të vet.⁴³ Këshilli vlerësonte me kënaqësi qëndrimin pajtues të treguar përpara tij nga qeveria shqiptare dhe ajo serbo-kroato-slllovene, që ishte një ogur i mirë për të ardhmen. Këshilli vendosi t'i jepte Komisionit hetimor, të dërguar në Shqipëri sipas rezolutës së tij të 6 tetorit, udhëzimet si më poshtë: 1. Komisioni do t'i raportonte Këshillit për tërheqjen e trupave serbo-kroato-slllovene dhe shqiptare në të dy anët e zonës së demarkacionit të përkohshëm, të parashikuar nga vendimi i Konferencës së Ambasadorëve të 18 nëntorit 1921. Ai do të mbante kontakte me Komisionin e caktimit të kufirit për çdo çështje të nevojshme dhe do të vihej në dispozicion të autoriteteve lokale për të lehtësuar zbrapsjen, në mënyrë që të shmangej çdo incident. 2. Komisioni duhej të sigurohej që asnjë ndihmë nga jashtë nuk nxiste një lëvizje lokale, e cila mund të turbullonte paqen e brendshme në Shqipëri. Ai duhej t'i kërkonte dhe t'i rekomandonte Këshillit mënyrat për t'i dhënë fund trazirave të tanishme, duke propozuar edhe masat e nevojshme për të shmangur përsëritjen e tyre. Kjo rezolutë u miratua njëzëri nga anëtarët e Këshillit dhe u pranua nga qeveria e Shqipërisë.⁴⁴

Mbështetur në rezolutën e mësipërme, Komisioni Hetimor, gjatë qëndrimit të tij, konstatoi se Shqipëria posedonte jo vetëm ndjenja nacionalizmi që kontribuonin në formimin e një kombi independent, por edhe burimet materiale të domosdoshme për ekzistencën e saj ekonomike.⁴⁵ Bazuar në raportin e Komisionit mbi gjendjen e brendshme dhe politikën e jashtme të qeverisë shqiptare, Këshilli i Lidhjes së Kombeve konkludonte se një Shqipëri e lirë dhe independente përbënte një kusht themelor për qetësinë dhe paqen në Ballkan.⁴⁶

43 J. Swire, *op. cit.*, f. 300

44 A. Puto. *Çështja shqiptare ...*, f. 307-308

45 AIH, A.V.95, Fl. 10-11

46 Dh. Berati. *Qëllimet dhe ...*, f. 7

Përfundime

Pranimi i Shqipërisë në Lidhjen e Kombeve përbënte objektivin kryesor të politikës së jashtme të qeverisë në detyrë, me qëllim rikonfirmimin e vendimeve të Konferencës së Londrës më 1913-ës mbi njohjen e pavarësisë së vendit. Për këtë arsye, veprimi diplomatik shqiptar e përqendroi gjithë forcën dhe energjinë e tij për realizimin e kësaj aspirote mbarë popullore, duke u mënjanuar nga Konferenca e Paqes, një forum ndërkombëtar i përshtatshëm për zgjidhjen e problemeve midis fituesve dhe humbësve të L.I.B., pra për lidhjen e traktateve të paqes.

Kandidatura për anëtarësimin e Shqipërisë u shqyrtua në Komisionin e Pestë të Lidhjes së Kombeve, më 4 dhjetor 1920, dhe në seancën e 28-të plenare të Asamblesë. Në këto diskutime u evidentua qartë polarizimi i faktorit evropian dhe qëndrimi mospajtues i shteteve ballkanike. Argumentet kundër pranimit ishin: mos njohja de jure dhe de facto e qeverisë shqiptare të pasluftës; problemi i kufijve të papërcaktuar definitivisht; mazhoranca me përkatësi islame e popullit shqiptar dhe performanca e ulët e qeverisë në pushtet.

Këto arsyetime u hodhën poshtë nga përfaqësuesit e Perandorisë britanike, Lordi Robert Cecil i Afrikës së Jugut, N.W. Rowell i Kanadasë dhe Ali Imam i Indisë. Ata analizuan se Shqipëria nuk e kishte humbur pozitën si shtet dhe se nacionalizmi i shqiptarëve i kapërcente ndasitë fetare e politike. Një pozicionim i tillë i dominioneve britanike kushtëzohej nga interesat e Londrës për sigurimin e koncesioneve ekonomike në Shqipëri, veçanërisht për pasuritë e nëntokës. Ndërsa, fqinji i përtej Adriatikut, Italia, fillimisht e refuzoi kërkesën e anëtarësimit të Shqipërisë, me qëllim për ta përdorur votën në këmbim të garantimit të një pozite të posaçme në vend. Qëndrim që u modifikua në përputhje me konjunkturën e kohës. Njësoj si diplomacia franceze, prapa së cilës fshiheshin synimet aneksioniste të fqinjëve greke e jugosllavë. Mirëpo, divergjencat midis delegatëve përfunduan me votimin unanim për pranimin e Shqipërisë si anëtare e 43-të e Lidhjes së Kombeve, më 17 dhjetor 1920.

Anëtarësimi i Shqipërisë në Lidhje zgjidhi problemin e statusit ndërkombëtar, duke mundur trajtimin e vendit si palë e barabartë për çështjen e pakicave, përcaktimin e kufirit shqiptaro-serb etj. Ky fakt dëshmonte vetëdijen e gjeopolitikës evropiane për rëndësinë që kishte një Shqipëri e lirë dhe e pavarur për rendin dhe paqen në Ballkan e më gjerë.

Bibliografia

- Akademia e Shkencave e Shqipërisë. *Historia e popullit shqiptar, vëll. 3*. Tiranë: Toena, 2007
- Bashkurti, Lisen. *Diplomacia shqiptare, vëll 1*. Tiranë: Geer, 2005
- Bashkurti, Lisen. *Shqiptarët në rrjedhat e diplomacisë: nga "universalizmi" tek "lufta e ftohtë"*. Tiranë: Geer, 2003
- Berati, Dhimitër. *Qëllimet dhe organizimi i Lidhjes së Kombeve*. Tiranë: "Mbrothësia" Kristo P. Luarasi, 1931
- Berati, Dhimitër. *Shënime historike: mbi marrëdhëniet e Shqipërisë me Lidhjen e Kombeve*. Tiranë: "Husi Borshi", 2007
- Culaj, Lush. "Shqipëria në mbrojtje të çështjes shqiptare në arenën ndërkombëtare 1920-1926", *Gjurmime albanologjike - seria e shkencave historike* 28-29, 1998-1999, Prishtinë, 2002
- "Çashtja e Shqypnis përpara Këshillit të Lidhjes së Kombeve", *Dielli*, Boston Mass., E shtunë, 27 gusht 1921
- Dushku, Ledia. "Debatet shqiptaro-greke dhe Lidhja e Kombeve (1920-1922)", *Studime historike*, nr.3-4, 2006
- Godart, Justin. *Ditarët shqiptarë*. Tiranë: Dituria, 2008
- Karazi, Hamdi. "Pranimi i Shqipnis në Lidhjen e Kombevet", *Bashkimi i kombit*, V. II, nr. 92, Tiranë, E premte, 21 prill 1944
- Link, S. Arthur. *The Papers of Woodrow Wilson, vol. 37*. Princeton N.Y: Princeton University Press, 1966
- Macmillan, Margaret. *Paris 1919: gjashtë muaj që ndryshuan botën*. Tiranë: Plejad, 2006
- Morgenthau, J. Hans. *Politika ndërmjet kombeve: lufta për pushtet dhe paqe*. Tiranë: Instituti i Studimeve Ndërkombëtare, 2008
- Puto, Arben. *Çështja shqiptare në aktet ndërkombëtare pas Luftës I Botërore, vëll 3 (1919-1926)*. Tiranë: Albin, 2001
- Puto, Arben. *Historia diplomatike e çështjes shqiptare: 1878-1926*. Tiranë: Albin, 2003
- Puto, Arben. "Problemi i statusit të Shqipërisë në Lidhjen e Kombeve dhe në Konferencën e Ambasadorëve në vitet 1920-1921", *Studime historike*, nr. 3, Viti XIX, Tiranë, 1965
- Swire, Joseph. *Shqipëria – ngritja e një monarkie*. Tiranë: Dituria, 2005
- Zavalani, Tajar. *Histori e Shqipnis*. Tiranë: Phonenix & Shtëpia e Librit, 1998

Burime arkivore

Arkivi i Institutit të Historisë, Tiranë (AIH), A.V.79

AIH, A.V.57

AIH, A.V.95

AIH, A.V.129

Arkivi i Ministrisë së Punëve të Jashtme (AMPJ), V. 1921, D. 54

AMPJ, V. 1921, D. 87

AMPJ, V. 1921, D. 44

Arkivi Qendror Shtetëror (AQSH), F. 26, D. 2

AQSH, F. 251, V. 1921, D. 54

AQSH, F. 251, V. 1920, D. 34

AQSH, F. 34, V. 1920, D. 35

AQSH, F. 14, V. 1921, D. 209